

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών
ΠΜΣ «Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία»

Διπλωματική Εργασία
«Οι σχέσεις του Κωνσταντίνου Καραμανλή με τα Ανάκτορα κατά
την περίοδο 1955-1963»

Μαργαρίτα Τσιάγκα

Επιβλέπων καθηγητής: Χρήστος Χρηστίδης

Συνεπιβλέπων καθηγητής: Αντώνιος Κλάνης

Σέρρες, Ιούνιος 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του/της φοιτητή/φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

«Οι σχέσεις του Κωνσταντίνου Καραμανλή με τα Ανάκτορα κατά
την περίοδο 1955-1963»

Μαργαρίτα Τσιάγκα

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Χρήστος Χρηστίδης

Διδάκτορας Ιστορίας του Πανεπιστημίου
Αθηνών

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Αντώνιος Κλάψης

Αναπληρωτής Καθηγητής στο Τμήμα
Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών
Σχέσεων του Πανεπιστημίου
Πελοποννήσου

Σέρρες, Ιούνιος 2026

Η παρούσα εργασία είναι αφιερωμένη στη μνήμη του πατέρα μου Νικόλαου Τσιάγκα που έχασα απροσδόκητα κατά τη διάρκεια της εκπόνησής της. Το παράδειγμά του και ο δοτικός και ακέραιος χαρακτήρας του θα αποτελεί παντοτινό οδηγό στη ζωή μου. Ευχαριστώ τον σύζυγό μου, Κωνσταντίνο, και τη μητέρα μου Άννα, για την αστείρευτη αγάπη, την ηθική και έμπρακτη στήριξη, την αδιάλειπτη παρουσία. Ευχαριστώ τα τρία μου παιδιά που μου έδωσαν νόημα, κουράγιο και λόγο να συνεχίζω όταν όλα φαίνονταν δύσκολα. Τέλος, αισθάνομαι την ανάγκη να εκφράσω τη βαθιά μου ευγνωμοσύνη στον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Χρήστο Χρηστίδη, για την εμπιστοσύνη, την επιστημονική καθοδήγηση και την πολύτιμη υποστήριξή του καθ' όλη τη διάρκεια της ερευνητικής μου προσπάθειας.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εξετάζει τις σχέσεις του Κωνσταντίνου Καραμανλή με το Στέμμα κατά την περίοδο 1955–1963, μια κρίσιμη φάση της ελληνικής πολιτικής ιστορίας που χαρακτηρίστηκε από την προσπάθεια εδραίωσης της πολιτικής σταθερότητας στο πλαίσιο του μετεμφυλιακού κράτους. Στόχος της έρευνας είναι η διερεύνηση της εξέλιξης των σχέσεων μεταξύ του Πρωθυπουργού και των Ανακτόρων, η ανάδειξη των παραγόντων που οδήγησαν από τη στενή συνεργασία στη σύγκρουση και η αποτίμηση των επιπτώσεων που είχε η αντιπαράθεση αυτή στη λειτουργία του πολιτικού συστήματος.

Η μελέτη βασίζεται στην αξιοποίηση πρωτογενών και δευτερογενών πηγών, όπως το Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, διπλωματικά έγγραφα, κοινοβουλευτικές πηγές, δημοσιεύματα του Τύπου της εποχής και σχετική ιστοριογραφία. Μέσα από τη χρονολογική και θεματική ανάλυση των γεγονότων αναδεικνύονται οι διαφορετικές φάσεις των σχέσεων Καραμανλή και Στέμματος, από την αρχική περίοδο αμοιβαίας εμπιστοσύνης και συνεργασίας έως τη σταδιακή απομάκρυνση, την όξυνση των διαφωνιών και τελικά την οριστική ρήξη του 1963.

.

Λέξεις – Κλειδιά

Κωνσταντίνος Καραμανλής, Στέμμα, Βασιλευόμενη Δημοκρατία

Βασίλισσα Φρειδερίκη, Πολιτική Ιστορία της Ελλάδας (1955–1963), Μετεμφυλιακή Ελλάδα

«Konstantinos Karamanlis's relations with the Greek Royal Monarchy during the period 1955–1963»

Margarita Tsiagka

Abstract

This thesis examines the relations between Konstantinos Karamanlis and the Greek Crown during the period 1955–1963, a crucial phase in modern Greek political history marked by efforts to consolidate political stability within the post–Civil War state. The aim of the study is to investigate the evolution of the relationship between the Prime Minister and the monarchy, to identify the factors that led from close cooperation to open conflict, and to assess the impact of this confrontation on the functioning of the Greek political system.

The research is based on the use of primary and secondary sources, including the Konstantinos Karamanlis Archive, diplomatic documents, parliamentary records, contemporary press reports, and relevant historiography. Through a chronological and thematic analysis of political developments, the study highlights the different stages of the relationship between Karamanlis and the Crown, from the initial period of mutual trust and cooperation to the gradual deterioration of relations, the intensification of disagreements, and ultimately the definitive rupture of 1963.

Keywords

Konstantinos Karamanlis, Crown, Constitutional Monarchy, Queen Frederika, Greek Political History (1955–1963), Post-Civil War Greece

Περιεχόμενα

Περίληψη	v
Abstract.....	vi
Περιεχόμενα.....	vii
Κατάλογος Εικόνων / Σχημάτων.....	Error! Bookmark not defined.
Κατάλογος Πινάκων.....	Error! Bookmark not defined.
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια.....	xi
1. Κεφάλαιο 1 ^ο : Η μοναρχία και το πολιτικό σύστημα στη μετεμφυλιακή Ελλάδα	
1.1 Η θέση της μοναρχίας στο ελληνικό πολιτικό σύστημα	3
1.2 Το Σύνταγμα του 1952 και οι αρμοδιότητες του Βασιλιά.....	4
1.3 Το Στέμμα ως παράγοντας πολιτικής εξουσίας.....	5
1.4 Το πολιτικό πλαίσιο πριν από την ανάδειξη Καραμανλή	5
2. Κεφάλαιο 2 ^ο : Η ανάδειξη του Κωνσταντίνου Καραμανλή και η βασιλική εντολή (1954-1956)	
2.1 Η πορεία προς την εξουσία.....	7
2.2 Η πολιτική κρίση του 1954.....	7
2.3 Η ασθένεια Παπάγου και η διαδοχή.....	9
2.4 Η εμπλοκή του Παλατιού στην άνοδο Καραμανλή.....	10
2.5 Οι αντιδράσεις.....	15
2.6 Οι λόγοι της επιλογής.....	19
3. Κεφάλαιο 3 ^ο : Η περίοδος της συνεργασίας (1956-1958)	
3.1 Ο νέος εκλογικός νόμος, η ίδρυση της ΕΡΕ και οι εκλογές του 1956.....	23
3.2 Οι πρώτοι τριγμοί: Το νομοσχέδιο του 1956.....	25
3.3 Το Κυπριακό ως παράγοντας όξυνσης των σχέσεων Καραμανλή-Στέμματος και οι βασιλικοί λόγοι.....	27
3.4 Η πορεία προς την πτώση της Κυβέρνησης και οι εκλογές του 1958.....	31
Αποτίμηση περιόδου.....	36
4. Κεφάλαιο 4 ^ο : Η φάση της αποστασιοποίησης και της σταδιακής ψυχρότητας (1958-1961)	
4.1 Η άνοδος της Αριστεράς και οι μεταβολή των ισορροπιών	37
4.2 Το Κυπριακό ξανά στο προσκήνιο και η χάραξη αυτόνομης εξωτερικής πολιτικής.....	38
5. Κεφάλαιο 5 ^ο : Η κλιμάκωση της έντασης (1961-1962)	
5.1 Οι εκλογές "βίας και νοθείας" και ο Ανένδοτος Αγώνας.....	40
5.2 Το ζήτημα της προίκας και οι απαιτήσεις του Παλατιού.....	42
5.3 Η "Βαθιά Τομή": Προσπάθεια για αναθεώρηση του Συντάγματος.....	48
Αποτίμηση περιόδου.....	51
6. Κεφάλαιο 6 ^ο : Η οριστική ρήξη (1963)	
6.1 Οι σκέψεις της Φρειδερίκης για αντικατάσταση του Καραμανλή.....	53
6.2 Το επεισόδιο κατά της Φρειδερίκης στο Λονδίνο.....	53
6.3 Η δολοφονία Λαμπράκη.....	55
6.4 Η σύγκρουση για το επίσημο ταξίδι των βασιλέων στο Λονδίνο και η παραίτηση.....	57
6.5 Η ήττα και η οριστική αποχώρηση.....	63
Αποτίμηση περιόδου.....	65
7. Συμπεράσματα.....	67
Βιβλιογραφία.....	71

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΔΕ	Δημοκρατική Ένωση
ΔΚΕΛ	Δημοκρατικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού
ΕΔΑ	Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά
ΕΚ	Ένωση Κέντρου
ΕΟΚΑ	Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών
ΕΠΕΚ	Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου
ΕΡΕ	Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση
ΕΣ	Ελληνικός Συναγερμός
ΙΚΚ	Ίδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλής
ΚΦ	Κόμμα Φιλελευθέρων
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

Εισαγωγή

Η ιστορική έρευνα έχει ως αντικείμενο όχι απλώς την ανασύνθεση του παρελθόντος, αλλά την ερμηνεία του, μέσα από την κριτική προσέγγιση των πηγών και την αποτίμηση των σχέσεων ισχύος. Στην περίπτωση της μεταπολεμικής Ελλάδας, η περίοδος 1955–1963, η πρώτη οκταετία διακυβέρνησης του Κωνσταντίνου Καραμανλή, συνιστά μια κρίσιμη τομή. Η άνοδος του Καραμανλή στην εξουσία, η διαχείριση θεμελιωδών ζητημάτων όπως το Κυπριακό, η οικονομική ανάπτυξη και η μεταβολή των διεθνών σχέσεων της χώρας, αλλά κυρίως η διαρκής και πολύπλοκη σχέση του με το Στέμμα, ορίζουν ένα πεδίο έντασης, το οποίο διαμόρφωσε την πολιτική πορεία της χώρας για τις επόμενες δεκαετίες.

Ο διορισμός του Καραμανλή στην πρωθυπουργία το 1955 από τον βασιλιά Παύλο αποτέλεσε μια σαφή και ευθεία παρέμβαση του θρόνου στις εσωκομματικές διαδικασίες της Δεξιάς. Η επιλογή αυτή, αν και τυπικά συνταγματική, υπερέβαινε την ουδετερότητα που προσδοκάται από έναν ανώτατο άρχοντα σε κοινοβουλευτικό καθεστώς. Η νομιμοποίηση του νέου Πρωθυπουργού επιχειρήθηκε μέσω της δημιουργίας της ΕΡΕ και της εκλογικής επικράτησής της το 1956. Παρ' όλα αυτά, οι σχέσεις Καραμανλή με τα Ανάκτορα παρέμειναν τεταμένες, συχνά συγκρουσιακές, με φανερές και αφανείς κρίσεις, που τελικά οδήγησαν στη ρήξη και την παραίτησή του το 1963.

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στη σχέση του Καραμανλή με το Στέμμα κατά την πρώτη του πρωθυπουργική περίοδο. Φιλοδοξεί να αναδείξει τον βαθμό στον οποίο η βασιλική επιρροή, τα πολιτικά παρασκήνια και οι συγκρουσιακές αντιλήψεις περί εξουσίας επηρέασαν τη διακυβέρνηση της χώρας. Η σχέση αυτή, που ξεκίνησε ως εξάρτηση και επιθυμία αμοιβαίας υποστήριξης, εξελίχθηκε σε θεσμική αντιπαλότητα και προσωπική αποξένωση, η οποία κορυφώθηκε με την παραίτηση του Καραμανλή έπειτα από μια φαινομενικά ασήμαντη αφορμή: τη διαφωνία με το Παλάτι για το ταξίδι του βασιλικού ζεύγους στο Λονδίνο.

Η εργασία στηρίζεται στην ανάλυση πρωτογενών πηγών, μεταξύ των οποίων:

- τα Αρχεία του Κωνσταντίνου Καραμανλή,
- υλικό του αμερικανικού State Department (FRUS) και του βρετανικού Foreign Office (FO)
- δελτία και ρεπορτάζ του Τύπου της εποχής

ευτερογενείς πηγές από την ιστοριογραφία και τα πανεπιστημιακά αποθετήρια.

Η παρούσα μελέτη αναζητά τις δομές εξουσίας που συγκρούστηκαν –τον θεσμικό ρόλο του Βασιλιά και τον μεταρρυθμιστικό ρεαλισμό του Καραμανλή– και φωτίζει την αντιπαλότητα τους ως σύγκρουση δύο οραμάτων για το μέλλον της χώρας: της παραδοσιακής μοναρχικής εποπτείας και της σύγχρονης, κοινοβουλευτικής κυριαρχίας. Η υπόθεση εργασίας είναι ότι η σχέση Καραμανλή–Ανακτόρων δεν γνώρισε απλώς μεταπτώσεις αλλά ήταν εγγενώς ασύμβατη, λόγω θεσμικών και πολιτικών αντιλήψεων, γεγονός που επιβεβαιώνεται από τις επαναλαμβανόμενες ρήξεις και τις παρεμβάσεις του Στέμματος.

Η εργασία διαρθρώνεται σε έξι (6) κεφάλαια και ένα συμπερασματικό μέρος. Η διάρθρωση της μελέτης υιοθετεί ως κριτήριο τη σταδιακή εξέλιξη και τις μεταβολές που σημειώθηκαν στις σχέσεις μεταξύ του Πρωθυπουργού και του ανώτατου άρχοντα. Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται μια σύντομη περιγραφή των πολιτικών συνθηκών που διαμορφώθηκαν στην Ελλάδα μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου και του ρόλου του Στέμματος εντός του πλαισίου αυτού. Παρακάτω αναλύεται η πορεία του Καραμανλή προς την εξουσία και των συνθηκών που διαμόρφωσαν την επιλογή του από τον Βασιλιά. Ακολουθεί η διερεύνηση της πρώτης φάσης συνεργασίας και στη συνέχεια η σταδιακή ψύχρανση των σχέσεων, με έμφαση στην πτώση της κυβέρνησης το 1958. Η συνέχεια εστιάζει στη διεύρυνση της εξωτερικής πολιτικής και την εσωτερική σταθερότητα έως τις εκλογές του 1961 και τον Ανένδοτο Αγώνα που αποτέλεσαν βασικούς παράγοντες διάστασης. Τα δύο τελευταία κεφάλαια αναλύουν τη σύγκρουση του Καραμανλή με τον Θρόνο και τη σταδιακή πολιτική του απομόνωση.

Με αυτόν τον τρόπο, φιλοδοξεί να συμβάλει στην ερμηνεία της φύσης της πολιτικής εξουσίας στην Ελλάδα της δεκαετίας του '50 και στις πολιτειακές ισορροπίες που τελικά οδήγησαν στην κρίση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας την επόμενη δεκαετία.

Κεφάλαιο 1^ο: Η μοναρχία και το πολιτικό σύστημα στη μετεμφυλιακή Ελλάδα

1.1 Η θέση της μοναρχίας στο ελληνικό πολιτικό σύστημα

Ο θεσμός της μοναρχίας κατείχε ιδιαίτερη θέση στην πολιτική ζωή της Ελλάδας από τη συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους. Κατά τον 20ό αιώνα, η παρουσία του Στέμματος συνδέθηκε με σημαντικές πολιτικές εξελίξεις και κρίσεις, επηρεάζοντας συχνά τη λειτουργία του κοινοβουλευτικού συστήματος. Μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο (1946–1949), η μοναρχία αναδείχθηκε σε έναν από τους βασικούς πυλώνες του μετεμφυλιακού κράτους, το οποίο οικοδομήθηκε πάνω στις αρχές του αντικομμουνισμού, της πολιτικής σταθερότητας και του δυτικού προσανατολισμού της χώρας.¹

Η επάνοδος του βασιλιά Γεωργίου Β΄ το 1946 σηματοδότησε την επανασύνδεση της μοναρχίας με το πολιτικό σύστημα της χώρας. Μετά τον θάνατό του το 1947, τον θρόνο ανέλαβε ο αδελφός του, Παύλος, ο οποίος βρέθηκε αντιμέτωπος με τις προκλήσεις της μεταπολεμικής και μετεμφυλιακής περιόδου. Το Στέμμα διατήρησε σημαντική πολιτική επιρροή, τόσο λόγω των συνταγματικών του αρμοδιοτήτων, όσο και εξαιτίας της ιδιαίτερης θέσης που κατείχε στο αντικομμουνιστικό στρατόπεδο. Τα Ανάκτορα διαχρονικά είχαν την πεποίθηση ότι ήταν ο απόλυτος εκφραστής και υπερασπιστής των συμφερόντων της χώρας, ενώ από το τέλος του Εμφυλίου αναδείχθηκαν ως πόλος συσπείρωσης των αστικών δυνάμεων και σύμβολο του αγώνα κατά του κομμουνισμού ιδίως για τη Δεξιά με την οποία ταυτίστηκαν σε μεγάλο βαθμό. Σε μια περίοδο αρκετά ρευστή ως προς τις πολιτικές εξελίξεις δεδομένων των νέων ψυχροπολεμικών συσχετισμών σε διεθνές επίπεδο ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο η καθεστηκυία αντίληψη των Ανακτόρων ότι οφείλουν να ελέγχουν τις πολιτικές εξελίξεις.²

Η πολιτική λειτουργία της μοναρχίας στη μετεμφυλιακή Ελλάδα δεν περιοριζόταν πάντοτε στον συμβολικό και ενοποιητικό ρόλο που προβλέπεται στις κοινοβουλευτικές δημοκρατίες. Αντίθετα, οι βασιλείς και το περιβάλλον τους συχνά παρενέβαιναν ενεργά στις πολιτικές εξελίξεις, επηρεάζοντας τον σχηματισμό κυβερνήσεων, τη χάραξη πολιτικής

¹ Σπυρίδων Γ. Πλουμίδης, «Η της πολιτείας δόξα», *Στέμμα και πολιτική στην Ελλάδα (1830-1974)*, Μίνωας, Αθήνα, 2025, σ. 173-174

² Σωτήρης Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο, Κοινοβουλευτισμός και Δικτατορία*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2008, σελ. 22-23

και τη διαμόρφωση των συσχετισμών εξουσίας. Η πραγματικότητα αυτή αποτέλεσε ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής βασιλευόμενης δημοκρατίας κατά τη δεκαετία του 1950.³

1.2 Το Σύνταγμα του 1952 και οι αρμοδιότητες του Βασιλιά

Το συνταγματικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτούργησε η μοναρχία κατά την περίοδο που εξετάζει η παρούσα εργασία καθορίστηκε από το Σύνταγμα του 1952, το οποίο στην ουσία του δεν είχε αλλάξει από αυτό του 1864/1911.⁴ Το Σύνταγμα αυτό δημιουργήθηκε μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο και είχε ως απώτερο σκοπό, όχι τόσο τις μεταρρυθμίσεις που είχε ανάγκη η χώρα τη δεδομένη χρονική στιγμή, όσο την εξασφάλιση του αστικού καθεστώτος. Έτσι αντί να αποτελέσει ενοποιητικό παράγοντα για τον ελληνικό λαό, προκάλεσε επιφυλακτικότητα, ένταση και ρήξεις. Κατοχύρωνε τη βασιλευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία (άρ. 21) και αναγνώριζε στον βασιλιά σημαντικές αρμοδιότητες εκτελεστικής εξουσίας (άρ 27).⁵

Ο Βασιλιάς αποτελούσε τον ανώτατο άρχοντα του κράτους και συμμετείχε τυπικά στην άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας μέσω διορισμού και παύσης των κυβερνήσεων. Παράλληλα, διέθετε αρμοδιότητα διάλυσης της Βουλής (άρ.37) και προκήρυξης εκλογών υπό προϋποθέσεις, ενώ αποτελούσε τον αρχηγό των Ενόπλων Δυνάμεων (άρ. 32). Αν και οι περισσότερες πράξεις του έπρεπε να προσυπογράφονται από τον αρμόδιο υπουργό (άρ. 30), οι συνταγματικές διατάξεις παρείχαν στο Στέμμα σημαντικά περιθώρια πολιτικής επιρροής (άρ. 31, 35, 37).⁶

Οι αρμοδιότητες αυτές επέτρεπαν στον μονάρχη να διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις, ιδίως σε περιόδους κυβερνητικής αστάθειας ή πολιτικής κρίσης. Ο Βασιλιάς Παύλος κατά την περίοδο 1947-1949 είχε διορίσει σειρά κυβερνήσεων συνεργασίας και εθνικής ενότητας που λάμβαναν εκ των υστέρων τη δεδηλωμένη εμπιστοσύνη της Βουλής.⁷ Κατά συνέπεια, η διάκριση μεταξύ τυπικών και πραγματικών

³ Πλουμίδης, ό.π. σ. 160-177

⁴ Μελέτης Μελετόπουλος, *Βασιλιάς στα χρόνια του Εμφυλίου*, στο Η εποχή των βασιλέων: 50 χρόνια μετά την επίλυση του πολιτειακού, τ. ΣΤ, Παύλος Α', Καθημερινή, 2024, σ.40

⁵ Πλουμίδης, ό.π., σ. 174

⁶ *Σύνταγμα της Ελλάδας 1952*, αρθ. 21, 27, 30, 31, 32, 35, 37

<https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/syn16.pdf>

⁷ Μελετόπουλος, ό.π.

εξουσιών του βασιλιά συχνά ήταν δυσδιάκριτη, επηρεάζοντας καθοριστικά τη λειτουργία του πολιτεύματος.

1.3 Το Στέμμα ως παράγοντας πολιτικής εξουσίας

Κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο το Στέμμα δεν λειτούργησε αποκλειστικά ως συνταγματικός θεσμός, αλλά και ως κέντρο πολιτικής επιρροής. Η ιδιαίτερη σχέση του με τις Ένοπλες Δυνάμεις, τα Σώματα Ασφαλείας και τμήματα του κρατικού μηχανισμού του προσέδιδε βαρύνουσα σημασία στη διαμόρφωση πολιτικών εξελίξεων. Οι αντιλήψεις του βασιλιά Παύλου δεν απείχαν από αυτές των άλλων βασιλέων του 20^{ου} αι. που θεωρούσαν τον εαυτό τους *de facto* και *de jure* ηγέτες των στρατού.⁸

Η εμπλοκή του Στέμματος σε ζητήματα που υπερέβαιναν τα όρια των συνταγματικών του αρμοδιοτήτων του δημιουργούσε συχνά εντάσεις με τις εκλεγμένες κυβερνήσεις, ιδίως όταν οι τελευταίες επιχειρούσαν να ασκήσουν την πολιτική τους με μεγαλύτερη αυτονομία. Η συνύπαρξη ενός ισχυρού Πρωθυπουργού με έναν εξίσου ισχυρό μοναρχικό θεσμό περιείχε στοιχεία ανταγωνισμού ως προς τον έλεγχο της πολιτικής εξουσίας. Χαρακτηριστική υπήρξε η δυσaréσκεια του Παλατιού στην απόφαση του στρατηγού Παπάγου να ασχοληθεί με την πολιτική. Ο Παπάγος, εκ των θριαμβευτών του Εμφυλίου, αποτελούσε για το Παλάτι παράγοντα που είχε δύναμη να ελέγξει τον στρατό περισσότερο από το ίδιο αλλά και προσωπικότητα που ήταν σε θέση να ακολουθήσει μια πιο ανεξάρτητη πορεία έχοντας τη δυνατότητα να ενοποιήσει τον κατακερματισμένο χώρο της Δεξιάς. Η ίδρυση του Εθνικού Συναγερμού και τελικά η νίκη του στις εκλογές του 1952 εκλήφθηκαν από τα Ανάκτορα ως προσωπική ήττα του βασιλιά.⁹

1.4 Το πολιτικό πλαίσιο πριν από την ανάδειξη Καραμανλή

Από το 1952 και εξής, με την επικράτηση της κυβέρνησης Παπάγου και τη διαμόρφωση συνθηκών κυβερνητικής σταθερότητας, ο θεσμός της βασιλείας εισήλθε σε περίοδο

⁸ Χρήστος Χρηστίδης, *Η πολιτική κρίση 1961-1964*, στο *Η εποχή των Βασιλέων*: Παύλος Α', τ. ΣΤ, Καθημερινή, 2024, σ. 78

⁹ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Ο Βασιλιάς Παύλος και η πολιτική σκηνή 1949-1961*, στο *Η εποχή των βασιλέων: 50 χρόνια μετά την επίλυση του πολιτειακού*, τ. ΣΤ, Παύλος Α', Καθημερινή, 2024, σ. 64-65

ενίσχυσης του κύρους και της πολιτικής του επιρροής. Για τον λόγο αυτό, η περίοδος από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 έχει χαρακτηριστεί από την ιστοριογραφία ως η "Belle Époque" της ελληνικής βασιλείας. Ωστόσο, δεν είχαν εξαλειφθεί οι συνέπειες του Εμφυλίου Πολέμου. Ο αντικομμουνισμός παρέμενε κυρίαρχο ιδεολογικό στοιχείο του κράτους, ενώ οι πολιτικές ελευθερίες εξακολουθούσαν να επηρεάζονται από τις συνθήκες της μετεμφυλιακής περιόδου. Η νίκη και κυριαρχία της Δεξιάς αποτέλεσε ασπίδα προστασίας για τον βασιλικό θεσμό. Ωστόσο η μοναρχία δεν απέκτησε ποτέ στέρεες βάσεις στην Ελλάδα και πάντα υπήρχε η ανασφάλεια της ανατροπής της.¹⁰

Ο θάνατος του Παπάγου τον Οκτώβριο του 1955 δημιούργησε νέα δεδομένα στο πολιτικό σκηνικό. Η επιλογή του Κωνσταντίνου Καραμανλή από τον βασιλιά Παύλο για την πρωθυπουργία δεν αποτέλεσε απλώς διαδικαστική πράξη, αλλά απόφαση με σημαντικές πολιτικές προεκτάσεις. Η απόφαση αυτή εγκαινίασε μια νέα περίοδο στις σχέσεις μεταξύ κυβέρνησης και Στέμματος, που επρόκειτο να καθορίσει την πορεία της ελληνικής πολιτικής ζωής έως το 1963.

Οι εξελίξεις που ακολούθησαν δεν μπορούν να αποδοθούν αποκλειστικά στις προσωπικότητες των πρωταγωνιστών, αλλά πρέπει να ιδωθούν υπό το πρίσμα ενός πολιτικού συστήματος στο οποίο τα όρια μεταξύ του ρόλου του Στέμματος και της κυβερνητικής εξουσίας παρέμεναν συχνά ασαφή.

¹⁰ Η κόρη του Ι. Μεταξά, Λιλίκα σε επιστολή προς τον Παύλο το 1950 του εφιστούσε την προσοχή για τον κίνδυνο ανατροπής της βασιλείας, η οποία δεν ήταν καλά «τσιμεντωμένη» και συμβούλευε τον Παύλο να σταθεί δυνατός. Πλουμίδης, ό.π. σ. 171

Κεφάλαιο 2ο: Η ανάδειξη του Κωνσταντίνου Καραμανλή και η βασιλική εντολή (1954-1956)

2.1 Η πορεία προς την εξουσία

Η πολιτική σταδιοδρομία του Κωνσταντίνου Καραμανλή άρχισε το 1935, όταν εξελέγη βουλευτής με το Λαϊκό Κόμμα στις Σέρρες. Στη διάρκεια των μεταπολεμικών ετών αναδείχθηκε σε δραστήριο και φιλόδοξο πολιτικό ιδίως κατά τη θητεία του στο Υπουργείο Δημοσίων Έργων, όπου απέκτησε φήμη για τον τεχνικό εκσυγχρονισμό των υποδομών και την αποτελεσματικότητα στη διαχείριση έργων εθνικής σημασίας. Ωστόσο, η δυναμική του δεν προέκυψε μόνο από την τεχνοκρατική του ικανότητα. Καθώς ο Στρατάρχης Παπάγος ασθενούσε και η πολιτική σταθερότητα απειλούταν από την όξυνση του Κυπριακού, ο Καραμανλής αναδείχθηκε ως η προτιμώμενη επιλογή του Βασιλιά Παύλου για τη διαδοχή Παπάγου, επιλογή που βρήκε σύμφωνη και τη Βασίλισσα Φρειδερίκη.¹¹

Έχει υποστηριχθεί ότι η πρωθυπουργοποίηση του Καραμανλή σχετίζεται με δύο γεγονότα. Το πρώτο είναι η πολιτική κρίση που ξέσπασε το φθινόπωρο του 1954 και το δεύτερο η ασθένεια και ο θάνατός του Παπάγου τον Οκτώβριο του 1955 οδηγώντας τον βασιλιά Παύλο στην επιλογή Καραμανλή και στον παραμερισμό των δύο επικρατέστερων υποψηφίων διαδόχων του Παπάγου, Στέφανου Στεφανόπουλου και Παναγιώτη Κανελλόπουλου.¹² Δεν έχει λείψει η διατύπωση απόψεων ότι η εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Καραμανλή υπήρξε είτε προϊόν της εύνοιας του βασιλιά Παύλου στο πρόσωπο του Μακεδόνα υπουργού είτε αμερικανικός δάκτυλος καθώς οι πολιτικές οπτικές του Καραμανλή συνέπιπταν με τα αμερικανικά συμφέροντα.¹³

2.2. Η πολιτική κρίση του 1954

Από το 1952 στο πολιτικό σκηνικό κυριάρχησε ο Ελληνικός Συναγερμός του Παπάγου, προσωποπαγούς κόμματος, που ενέπνευσε στην πλειοψηφία της ελληνικής

¹¹ Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Ο άγνωστος Καραμανλής, μια προσωπογραφία*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1984, σ. 124

¹² Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Η άνοδος του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην εξουσία, 1954-1956*, Πατάκης, Αθήνα, 2001, σ. 13-25

¹³ Αλέξης Παπαχελάς, *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας: Ο αμερικανικός παράγων 1947-1967*, Εστία, Αθήνα, 1997, σ. 52-54

κοινωνίας το αίσθημα πολιτικής ασφάλειας και σταθερότητας, που θα οδηγούσε σε οικονομική ανάπτυξη. Ο Βασιλιάς Παύλος θεωρούσε ότι η ανάδειξη ενός ισχυρού άντρα, που προερχόταν από τις στρατιωτικές τάξεις και ηγούταν μιας συμπαγούς κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, περιόριζε τη δική του επιρροή. Η νίκη του Παπάγου στις εκλογές του 1952 σήμανε μια σχετική απόσυρση του Στέμματος από την ενεργό πολιτική σκηνή.¹⁴

Το φθινόπωρο του 1954 ξέσπασε κρίση στο κυβερνητικό στρατόπεδο ύστερα από εμπλοκή του Υπουργού Συντονισμού και υπαρχηγού του κυβερνώντος κόμματος Σπ. Μαρκεζίνη σε απευθείας αναθέσεις δημοσίων έργων τηλεπικοινωνιών. Η άρνηση του Παπάγου για στήριξη στον Μαρκεζίνη σε συνδυασμό με προγενέστερη άρνησή του να του αναθέσει το Υπουργείο Εξωτερικών, ώστε να διαχειριστεί το Κυπριακό στο πλαίσιο διεθνοποίησής του στον ΟΗΕ,¹⁵ οδήγησαν τον Μαρκεζίνη σε παραίτηση από κυβέρνηση και κόμμα.

Μετά τις ατυχείς για τον ΕΣ δημοτικές εκλογές του Νοεμβρίου ο Παπάγος προχώρησε σε ανασχηματισμό της κυβέρνησης. Ο ορισμός του υπουργού Εθνικής Αμύνης Κανελλόπουλου και του υπουργού Εξωτερικών Στεφανόπουλου ως αντιπροέδρων της κυβέρνησης ισοδυναμούσε με ενίσχυση του ρόλου τους καθώς προβάλλονταν ως οι αδιαμφισβήτητοι διάδοχοι του Παπάγου στο κόμμα. Ταυτόχρονα αναβαθμίστηκε και ο ρόλος του υπουργού Δημοσίων Έργων Κ. Καραμανλή καθιστώντας τον ως τρίτο μέλος της άτυπης τριανδρίας που πλαισίωνε τον πρωθυπουργό. Πολύ νωρίτερα ο ίδιος ο Μαρκεζίνης είχε προβλέψει τη δυνατότητα εξέλιξης του Καραμανλή αφού τον είχε χαρακτηρίσει ως «παντοδύναμο» και «έμπιστο άτομο του Πρωθυπουργού», που μπορούσε να επηρεάζει τις αποφάσεις του Παπάγου. Θεωρώντας τον λοιπόν ως «απειλή» για τη δική του πορεία ανέλιξης ως διαδόχου του Παπάγου, όσο βρισκόταν στην πρώτη γραμμή του Συναγερμού, παρεμπόδιζε την ανάληψη από τον Καραμανλή κομβικών κυβερνητικών ρόλων.¹⁶ Ο Καραμανλής αργότερα είχε πει ότι ο Μαρκεζίνης υποδείκνυε στον Παπάγο την ανάθεση δευτερευόντων υπουργείων στον Καραμανλή προκειμένου να απομονωθεί πολιτικά. Το Υπουργείο Δημοσίων Έργων το θεωρούσε άνευ ουσίας, ωστόσο το δέχτηκε απρόθυμα,

¹⁴ Χατζηβασιλείου (2024), ό.π., 2024, σ. 64-65

¹⁵ Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία: Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Πατάκης, Αθήνα, 2023, σ. 184-185

¹⁶ Σπύρος Μαρκεζίνης, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδας*, Πάπυρος, Αθήνα 1994, τομ. Γ', σ. 264

ώστε να μη δημιουργήσει προβλήματα στην ηγεσία του κόμματος.¹⁷ Με την παραίτηση Μαρκεζίνη είχε υπερκεραστεί ένα σοβαρό εμπόδιο για την ανάδειξη του Καραμανλή, ο οποίος, αν και ενισχυμένος, δεν μπορούσε ακόμα να θεωρηθεί ισότιμο στέλεχος με τους Κανελλόπουλο και Στεφανόπουλο.

Πέρα από το αποτέλεσμα των εκλογών ένα δεύτερο πλήγμα για την ελληνική κυβέρνηση την ίδια εποχή ήταν και η απόρριψη της προσφυγής από τον ΟΗΕ για το Κυπριακό και η έλλειψη στήριξης των ελληνικών θέσεων από τους νατοϊκούς συμμάχους και ιδίως από τις ΗΠΑ. Τα γεγονότα αυτά προκάλεσαν έντονο αντινατοϊκό κύμα στην ελληνική κοινή γνώμη κάνοντας ορατό τον κίνδυνο στροφής στην Αριστερά. Επιπλέον το ενδεχόμενο της μείωσης παροχής αμερικανικής βοήθειας προς την Ελλάδα φάνταζε αναπόφευκτο.¹⁸

2.3. Η ασθένεια Παπάγου και η διαδοχή

Το τρίτο πλήγμα που δέχθηκε το κυβερνών κόμμα ήταν η ασθένεια του Παπάγου που τον εξανάγκασε να απουσιάσει από τα καθήκοντά σχεδόν όλο τον Μάρτιο 1955 οπότε μετέβη στην Ελβετία για ιατρικούς λόγους. Τότε εμφανίστηκαν τα πρώτα δημοσιεύματα στον Τύπο περί διαδοχής εξαιτίας της αδυναμίας του να ανταπεξέλθει στον ρόλο του και ενδεχόμενου θανάτου του. Ως επικρατέστεροι διεκδικητές της διαδοχής του στην ηγεσία του ΕΣ και στην πρωθυπουργία προβάλλονταν οι δύο αντιπρόεδροι του κόμματος, Κανελλόπουλος και Στεφανόπουλος. Το όνομα του Κωνσταντίνου Καραμανλή δεν περιλαμβανόταν μεταξύ των βασικών υποψηφίων. Οι δύο αντιπρόεδροι είχαν διαμορφώσει γύρω τους ομάδες πολιτικών υποστηρικτών, ενισχύοντας την εσωκομματική πόλωση. Αν και ο Καραμανλής δεν είχε εκδηλώσει δημόσια υποστήριξη προς τον Κανελλόπουλο, θεωρούνταν από αρκετούς ότι βρισκόταν πολιτικά εγγύτερα σε εκείνον και λόγω του γάμου του με την ανιψιά του, Αμαλία Κανελλοπούλου. Παράλληλα, σημαντικό τμήμα του Τύπου συμμετείχε ενεργά στη συζήτηση περί διαδοχής, υποστηρίζοντας είτε τον Κανελλόπουλο είτε τον Στεφανόπουλο. Η επιστροφή του Παπάγου από την Ελβετία, στα τέλη Μαρτίου, ανέστειλε προσωρινά τις δημόσιες εκδηλώσεις της εσωκομματικής αντιπαράθεσης.¹⁹

¹⁷ Κωνσταντίνος Καραμανλής: *Αρχείο, γεγονότα και κείμενα* (στο εξής εν συντομία «Αρχείο Καραμανλή»), Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (επίμ.), ΙΚΚ, Αθήνα, 1994, τόμ. 1, σ. 153-154 (από εδώ και στο εξής θα αναφέρεται ως *Αρχείο*)

¹⁸ Χατζηβασιλείου (2001), *ό.π.* σ. 93-106

¹⁹ Χατζηβασιλείου (2001), *ό.π.* σ. 111-119

Στα μέσα Μαΐου η υγεία του Παπάγου παρουσίασε νέα επιδείνωση. Ο Τύπος ξεκίνησε νέο γύρο διαδοχολογίας ελλείψει επίσημων πληροφοριών για την κατάστασή του. Είχαν προηγηθεί η έναρξη του ένοπλου αγώνα της ΕΟΚΑ στην Κύπρο και οι σεισμοί του Βόλου. Ο Στεφανόπουλος υποστήριζε τη ρήξη με τους Βρετανούς καθώς πίστευε ότι ενδεχόμενη επιτυχία της Ελλάδας σε διπλωματικό επίπεδο θα ενδυνάμωνε τις εσωκομματικές του προσδοκίες. Από την άλλη η ανάγκη αποκατάστασης των ζημιών από τους σεισμούς έκανε αναγκαία την αναζήτηση οικονομικής ενίσχυσης από τις ΗΠΑ δεδομένης της δυσμενούς οικονομικής συγκυρίας που προκάλεσε τη δυσарέσκεια του λαού εξαιτίας έκτακτων φορολογικών μέτρων. Ο Στεφανόπουλος ακολούθησε τακτική επίρριψης ευθυνών στο οικονομικό επιτελείο της κυβέρνησης στοχεύοντας εναντίον του Υπουργού Συντονισμού Παπαληγούρα και κατ' επέκτασιν εναντίον του Κανελλόπουλου που υπήρξε πολιτικός του μέντορας. Οι δύο τελευταίοι με άρθρα τους στον Τύπο προσπάθησαν να υπερασπιστούν τη θέση τους περί χορήγησης αμερικανικής οικονομικής βοήθειας.²⁰ Η γενικότερη συγκυρία δημιουργούσε εύλογες ανησυχίες για ενδεχόμενη μετακίνηση του εκλογικού σώματος προς τα Αριστερά. Ωστόσο, φαίνεται ότι κερδισμένος βγήκε ο Καραμανλής, του οποίου η εικόνα όχι μόνο δεν επλήγη, αλλά έχαιρε της εκτίμησης του λαού ως ενός επιτυχημένου και αποτελεσματικού υπουργού. Επιπλέον η πλειοψηφία του λαού ταυτιζόταν με την άποψή του για αναγκαιότητα οικονομικής ανάπτυξης της χώρας.²¹

2.4 Η εμπλοκή του Παλατιού στην άνοδο Καραμανλή

Το αδιέξοδο που δημιουργήθηκε από το κενό εξουσίας εξαιτίας της ασθένειας Παπάγου απασχόλησε ιδιαίτερα το Παλάτι που προσπαθούσε διακριτικά να εντοπίσει τον κατάλληλο διάδοχο του Πρωθυπουργού. Σύμφωνα με Αμερικανούς αξιωματούχους η Βασίλισσα Φρειδερίκη κατά τη διάρκεια δεξίωσης στα Ανάκτορα τους ρώτησε ποιον θα προτιμούσε ο λαός για τη θέση του Πρωθυπουργού. Η απάντηση που έλαβε ήταν ότι ο Κωνσταντίνος Καραμανλής ήταν εξαιρετικά δημοφιλής. Αυτό δεν έδειχνε την προτίμηση της Αμερικής στην υποψηφιότητα Καραμανλή, αλλά το μέγεθος της δημοτικότητάς του. Επίσης ο Βρετανός πρέσβης Peake σε προσωπικές του αναφορές τόνιζε τις κακές σχέσεις

²⁰ Π. Παπαληγούρας, «Τα οικονομικά», *Καθημερινή*, 19/6/1955 και Α. Κανελλόπουλος, «Μόνον με ξένην βοήθειαν επιτυγχάνεται η επίλυση του οικονομικού προβλήματος», *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 16/6/1955

²¹ Χατζηβασιλείου (2001), ό.π. σ. 123-132

του βασιλέως Παύλου με τον Παπάγο: «Είναι απόλυτα αληθές ότι οι σχέσεις του βασιλιά Παύλου και του στρατάρχη Παπάγου είναι τεταμένες και δύσκολες. Μεταξύ τους δεν υπάρχει συμπάθεια. Ο Παπάγος είναι κακότροπος και, όπως μου είπε ο βασιλιάς, είχε συμπεριφερθεί με άκρα χυδαιότητα στη Φρειδερίκη».²² Δεδομένης της επιθυμίας του βασιλιά να εκτονωθεί η κρίση σχετικά με το Κυπριακό, ο Παπάγος πολλές φορές λειτουργούσε στην αντίθετη κατεύθυνση. Μάλιστα ο Peake θεωρούσε ότι ο Παπάγος θα μπορούσε να επηρεαστεί περισσότερο από υπουργούς του, όπως ο Κανελλόπουλος, ο Καραμανλής και ο Παπαληγούρας, παρά από τον βασιλιά: «...ο βασιλιάς... οτιδήποτε κι αν πει στον Παπάγο, ο τελευταίος, με τη διάθεση που έχει, μπορεί να πάρει αμέσως την αντίθετη γραμμή».²³ Ο Peake ανέφερε επίσης ότι, σε κατ' ιδίαν συνάντησή τους, ο Παύλος του μίλησε για αναγκαιότητα διατήρησης συνοχής στον Συναγερμό και ότι το πρόσωπο που θα μπορούσε να πετύχει κομματική ενότητα ήταν ο Καραμανλής.²⁴ Αυτή ήταν η πρώτη αναφορά στο όνομα του Καραμανλή ως πιθανού διαδόχου του Παπάγου.²⁵

Ο Καραμανλής στο *Αρχείο* του κάνει λόγο για μια συνάντηση που είχε στα τέλη Ιουνίου στην οικία ενός αυλικού του οποίου το όνομα αποσιωπά. Ανάμεσα στα άλλα ο αυλικός μετέφερε την ανησυχία του Βασιλιά για την υγεία του Παπάγου και την επιθυμία του νέοι πολιτικοί να εξετάσουν το ενδεχόμενο διάδοχης κυβερνητικής κατάστασης. Στο τέλος ο αυλικός του εκμυστηρεύτηκε ότι ο Βασιλιάς επιθυμούσε ο Καραμανλής να κινηθεί προς αυτή την κατεύθυνση. Στα τέλη Αυγούστου δέχθηκε την επίσκεψη ενός άλλου αυλικού, ο οποίος του μίλησε για τη σιγουριά του Βασιλιά ότι η υγεία του Παπάγου δεν θα ανακάμψει, για την πρόθεσή του να ζητήσει την παραίτηση του Πρωθυπουργού και τον ορισμό νέας κυβέρνησης που προτίθετο να αναθέσει στον Καραμανλή. Για τον Καραμανλή αυτή ήταν η πρώτη φορά που ενημερώθηκε ότι ο Βασιλιάς τον υπολόγιζε ως διάδοχο του πρωθυπουργικού θώκου. Ωστόσο, η απάντηση του Καραμανλή ήταν ότι η εμπιστοσύνη του Βασιλιά στο πρόσωπό του ήταν τιμητική και κατανοούσε τις ανησυχίες του (δεδομένης της επικείμενης Τριμερούς Διάσκεψης του Λονδίνου για το Κυπριακό), αλλά θεωρούσε ότι το να ζητήσει ο Βασιλιάς την παραίτηση του Πρωθυπουργού θα δημιουργούσε αντιδράσεις στην κοινή γνώμη ξυπνώντας μνήμες της παλαιότερης σύγκρουσης των δύο ανδρών.²⁶

²² Τσαρλς Πηκ, Αθήνα 4 Μαΐου 1955, R 1081/41, *Ελευθεροτυπία*, 14/1/1986

²³ Στο ίδιο

²⁴ Τσαρλς Πηκ, Αθήνα 18 Μαΐου 1955, R 1017/6, *Ελευθεροτυπία*, 3/1/1986

²⁵ Χατζηβασιλείου (2001) ό.π. σ. 135-137

²⁶ Αρχείο Καραμανλή, ό.π. σ. 260

Καταλυτικό γεγονός ήταν η Τριμερής Διάσκεψη Αγγλίας, Ελλάδας και Τουρκίας στο Λονδίνο για το Κυπριακό που συνέπεσε με τα Σεπτεμβριανά της Κωνσταντινούπολης. Ο Στεφανόπουλος εμφανίστηκε στην Τριμερή για να διαπραγματευτεί με τους Τούρκους αγνοώντας τα γεγονότα, ξεσηκώνοντας θύελλα αντιδράσεων στην ελληνική κοινή γνώμη και χρεώνοντάς του την αποτυχία χειρισμού εθνικών θεμάτων.²⁷ Ο Τύπος, ακόμα και ο φιλοκυβερνητικός, άσκησε οξεία κριτική στους δύο αντιπροέδρους. Χαρακτηριστικά η εφημερίδα το *Βήμα* καλούσε τους δύο αντιπροέδρους να βρεθούν «ενώπιον των ευθυνών των»²⁸, η *Ελευθερία* τους χαρακτήριζε «χαλβάδες» και «γραικύλους»²⁹, ενώ η *Καθημερινή* χαρακτήριζε την κατάσταση ως «εντροπή».³⁰ Η *Ελευθερία* καλούσε τον βασιλιά Παύλο να παύσει την κυβέρνηση.³¹ Η προγραμματισμένη συνεδρίαση του ΟΗΕ για εγγραφή του Κυπριακού στην ημερήσια διάταξη της Γενικής Συνέλευσης έκανε ακόμα πιο έντονη την ανάγκη για ορισμό αναπληρωτή Πρωθυπουργού. Σύμφωνα με αμερικανικές πηγές από τα μέσα Σεπτεμβρίου η αμερικανική πρεσβεία ήταν σε επαφές με τον Καραμανλή και με πρόσωπα των Ανακτόρων φιλικά διακείμενα προς αυτόν.³²

Ο Καραμανλής φαινόταν αρνητικός στη συμμετοχή του σε μεταβατική κυβέρνηση χωρίς τον Παπάγο καθώς ήταν σίγουρος ότι θα αποτύγχανε και θα βρισκόταν και ο ίδιος πολιτικά εκτεθειμένος. Την κρίσιμη στιγμή επέλεξε την αποστασιοποίηση και στο Υπουργικό Συμβούλιο της 13^{ης} Σεπτεμβρίου όπου εξέφρασε την άποψη επαναπροσδιορισμού της ελληνικής πολιτικής στο Κυπριακό τασσόμενος υπέρ της ανάληψης πρωτοβουλιών εκ μέρους των ΗΠΑ. «Δεν δυνάμεθα να εξέλθωμεν από το αδιέξοδον αυτό, ει μη μόνον εάν προκαλέσωμεν μία άμεσον παρέμβασιν της Αμερικής, η οποία να ικανοποιεί ουσιαστικώς και ηθικώς την Ελλάδα... (οι Αμερικανοί) υπήρξαν άδικοι ίσως, αλλά ειλικρινείς απέναντί μας, δεδομένου ότι εξ αρχής και κατ' επανάληψιν μας εδήλωσαν ότι θεωρούν άκαιρον την ανακίνησιν του κυπριακού ζητήματος».³³

Η μεγαλύτερη αποτυχία για τον Στεφανόπουλο επήλθε στις 23 Σεπτεμβρίου όταν δεν κατάφερε να επιτύχει την εγγραφή του Κυπριακού στην ημερήσια διάταξη της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ. Η αρνητική στάση των Αμερικανών απέναντι στο ελληνικό αίτημα

²⁷ Χατζηβασιλείου (2001), ό. π. σ. 185-188

²⁸ *Βήμα*, «Ενώπιον των ευθυνών των», 8/9/1955

²⁹ *Ελευθερία*, «Οι χαλβάδες» 9/9/1955 και «Εθνικός κίνδυνος» 11/9/1955

³⁰ *Καθημερινή*, «Εντροπή», 15/9/1955

³¹ *Ελευθερία*, «Προς την Α. Μ. τον Βασιλέα», 15/11/1955

³² Παπαχελάς, ό.π. , σ. 46

³³ Αρχείο Καραμανλή, ό.π. σ. 257

κατόπιν βρετανικής πίεσης υπαγορεύτηκε και από την πεποίθηση ότι την κρίσιμη στιγμή όξυνσης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας θα έπρεπε να αποφευχθεί νέα διαπραγμάτευση για το Κυπριακό. Στην Ελλάδα εκλήφθη ως νέα εθνική ήττα για την οποία ευθυνόταν ο Στεφανόπουλος, που έχασε το προβάδισμα για διαδοχή του Παπάγου. Παράλληλα στο εσωτερικό δημιουργήθηκε έντονο αντιδυτικό και αντινατοϊκό κλίμα, πολλαπλασιάστηκαν οι φωνές που υποστήριζαν την ουδετεροφιλία και εκφράστηκαν φόβοι για στροφή του εκλογικού σώματος προς τα αριστερά. Η Βασίλισσα Φρειδερίκη σε επιστολή της στον George Marshall, πρώην Υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ, αναφέρει σχετικά με το κλίμα που επικρατούσε: «... Η γνώμη των Ελλήνων για τον Δυτικό κόσμο έχει εγγίσει το χαμηλότερο δυνατό σημείο... το κλίμα είναι αντινατοϊκό, αντιδυτικό και ουδετερόφιλο... ο σύζυγός μου κι εγώ βρεθήκαμε στη μέση ενός πολιτικού ψυχιατρείου».³⁴ Παρομοίως και ο Παύλος είχε καταλήξει στη μη πρωθυπουργοποίηση του Στεφανόπουλου και τόνιζε σε Αμερικανούς αξιωματούχους της CIA ότι ο διάδοχος του Παπάγου εκ των πραγμάτων θα τηρούσε μια πιο ουδέτερη στάση απέναντι στις ΗΠΑ, οι οποίες θα έπρεπε να λάβουν μέτρα ώστε να διορθώσουν την άσχημη εντύπωση που προκάλεσαν στην κοινή γνώμη της Ελλάδας. Στο σημείο αυτό παρατηρείται σύμπτωση απόψεων του βασιλιά με τις απόψεις που εξέφρασε ο Καραμανλής προ ημερών στην Υπουργική.³⁵

Η πολιτική κατάσταση ήταν ρευστή. Η αντιπολίτευση ζητούσε άμεση διενέργεια εκλογών- τις οποίες ο Βασιλιάς ήθελε να αποφύγει καθώς διαφαινόταν η ενδυνάμωση της Αριστεράς που ενδεχομένως θα έθετε σε κίνδυνο τον θρόνο - και ήταν αντίθετη με τον σχηματισμό μεταβατικής κυβέρνησης από στελέχη του Συναγερμού θεωρώντας ότι το εκλογικό σώμα είχε δώσει το 1952 την εντολή στον ίδιο τον Παπάγο και όχι σε άλλα πρόσωπα του Συναγερμού. Θεωρούσε ότι, εάν ο Βασιλιάς κατέφευγε στη λύση της μεταβατικής κυβέρνησης, θα διέπραττε στην ουσία πραξικόπημα. Τάχθηκε υπέρ της λύσης σχηματισμού υπηρεσιακής κυβέρνησης με σκοπό τη διενέργεια εκλογών. Υπήρχαν σκέψεις πρόκλησης εκλογών με μαζική παραίτηση βουλευτών με πρωτοβουλία του Σοφοκλή Βενιζέλου. Ο Καραμανλής, που είχε κερδίσει την αποδοχή αρκετών κεντρώων, είχε επανειλημμένως δηλώσει ότι, όσο ο Παπάγος ήταν εν ζωή, ο ίδιος δεν θα ηγείτο οποιουδήποτε κυβερνητικού σχήματος. Η τελική απόφαση ανήκε στον βασιλιά ο οποίος κλήθηκε να ζυγίσει τα πράγματα. Αρχικά είχε απορρίψει το ενδεχόμενο νέων εκλογών

³⁴ Βασίλισσα Φρειδερίκη, *Μέτρον κατανόησεως*, Βιβλιομεταφραστική, Αθήνα, 1971, σ. 233-236

³⁵ Χατζηβασιλείου (2001), ό. π. σ. 202-208

καθώς αυτές θα άλλαζαν το πολιτικό σκηνικό υπέρ της Αριστεράς. Παρά τις διεργασίες στο εσωτερικό του ΕΣ και την αρχική προτίμηση του βασιλιά Παύλου προς τον Στεφανόπουλο, ο θάνατος του Παπάγου στις 5 Οκτωβρίου 1955 ανέτρεψε τα δεδομένα και κατέστησε το Στέμμα τον καθοριστικό παράγοντα για την επιλογή του νέου πρωθυπουργού.³⁶

Το απόγευμα της 5^{ης} Οκτωβρίου ο Βασιλιάς αιφνιδίασε τους πάντες δίνοντας εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Καραμανλή. Μέχρι την προηγούμενη ημέρα ο Παύλος υποστήριζε τη λύση Στεφανόπουλου. Αυτό όμως ίσχυε ενόσω ο Παπάγος ήταν ακόμη εν ζωή ως μια προσωρινή λύση. Από την πλευρά του ο Καραμανλής είχε εκφράσει την επιφυλακτικότητά του να αντικαταστήσει τον Παπάγο ενώ ο στρατάρχης ήταν ζωντανός. Ο θάνατος του Παπάγου άλλαζε πλέον τα δεδομένα. Στη συνάντηση του Παύλου με τον Καραμανλή ο Βασιλιάς αρχικά ρώτησε εάν το κόμμα του Συναγερμού θα μπορούσε να εκλέξει ομόφωνα νέο αρχηγό. Ο Καραμανλής δεδομένου του διχασμού που υπήρχε στα στελέχη του κόμματος υπέρ του ενός ή του άλλου αντιπροέδρου απάντησε αρνητικά. Ο Βασιλιάς του απάντησε ότι είχε την ίδια εντύπωση και ότι προκειμένου να τερματιστεί η κρίση του αναθέτει τον σχηματισμό κυβέρνησης. Ο Καραμανλής αποδέχτηκε την πρόταση λέγοντας χαρακτηριστικά ότι αναλαμβάνει βαριά ευθύνη αλλά του τόνισε ότι η επιλογή του αυτή θα προκαλούσε δυσaréσκειες – προφανώς στους δύο αντιπροέδρους και στην αντιπολίτευση- και ότι σε περίπτωση που δεν λάμβανε την ψήφο εμπιστοσύνης της Βουλής ο Βασιλιάς θα βρισκόταν απέναντι σε νέα μεγαλύτερα προβλήματα. Ο Παύλος απάντησε ότι όλα τα παραπάνω τα είχε συνυπολογίσει και ότι του δίνει το δικαίωμα, εάν κριθεί απαραίτητο, να διαλύσει τη Βουλή. Σχεδόν αμέσως ο Καραμανλής ανακοίνωσε τα νέα στον Τύπο και συναντήθηκε με τον Κανελλόπουλο, ο οποίος αντέδρασε με συγκρατημένη δυσaréσκεια χωρίς να ξεκαθαρίσει περαιτέρω τη θέση του. Συνάντηση με τον Στεφανόπουλο δεν πραγματοποιήθηκε καθώς, έχοντας ήδη πληροφορηθεί το νέο από δημοσιογραφικούς κύκλους, δήλωσε την αντίθεσή του και την πρόθεσή του να ματαιώσει τη λύση που δόθηκε από τον Βασιλιά. Μάλιστα καθ' όλη τη διάρκεια την νύχτας είχε επιδοθεί σε αγώνα συγκέντρωσης υπογραφών αποδοκιμασίας και σε άμεση σύγκλιση συνελεύσεως του κόμματος πριν την τέλεση της κηδείας του Παπάγου. Η συγκέντρωση υπογραφών ατόνησε το επόμενο πρωί γεγονός που ο ίδιος ο Καραμανλής απέδωσε στην ταχύτητα και αποφασιστικότητα με την οποία έδρασε ο ίδιος. Το επόμενο μεσημέρι ορκίστηκε η πρώτη κυβέρνηση Καραμανλή, ενώ στη συνέλευση της 7ης Οκτωβρίου

³⁶ Χατζηβασιλείου (2001), ό.π., σ. 215-228

απορρίφθηκε το αίτημα Στεφανόπουλου για εκλογή νέου αρχηγού και αντ' αυτού προκρίθηκε η ψήφιση πενταμελούς διοικούσας επιτροπής στην οποία εξελέγη και ο ίδιος ο Καραμανλής. Ο Καραμανλής θεωρούσε ότι η εκλογή του στην πενταμελή επιτροπή τέλειωνε το ζήτημα της εμπιστοσύνης στην κυβέρνησή του και δικαίωνε την απόφαση του βασιλιά.³⁷

2.5 Οι αντιδράσεις

Από την πλευρά της αντιπολίτευσης εκφράστηκε δυσaréσκεια και αμφισβήτηση της νομιμότητας των χειρισμών του Βασιλιά. Ο Μαρκεζίνης δήλωσε απλώς ότι «ό,τι έχει να πει θα ειπωθεί στη Βουλή»³⁸, το κόμμα του Σοφοκλή Βενιζέλου με ανακοίνωση χαρακτήρισε «απαράδεκτη» τη διαχείριση της πολιτικής κρίσης από τον βασιλιά, ο Γεώργιος Παπανδρέου του Κόμματος των Φιλελευθέρων έκανε λόγο για «πραξικόπημα» του βασιλιά ενώ το Δημοκρατικό Κόμμα εξέφρασε την άποψη ότι η επιλογή Καραμανλή από τον Βασιλιά ήταν προσπάθεια ανανέωσης της ηγεσίας του Συναγερμού αντιβαίνουσα στη γνώμη του λαού.³⁹ Η ΕΔΑ χαρακτήρισε την πρωτοβουλία του βασιλιά «ύποπτη». Η *Αυγή* εξαπέλυσε κατηγορίες κατά των βουλευτών του Συναγερμού γιατί θα μπορούσαν να σταματήσουν την αντιδημοκρατική πορεία που ακολουθήθηκε μέσω της παραίτησής τους.⁴⁰ Γενικότερα η ρητορική της αντιπολίτευσης απέναντι στην επιλογή Καραμανλή ήταν εχθρική με κατηγορίες προς τα Ανάκτορα περί σκανδαλώδους εύνοιας απέναντι στον Σερραίο πολιτικό, με συνεχείς αμφισβητήσεις του τρόπου ανέλιξής του στο πρωθυπουργικό αξίωμα, ο οποίος χαρακτηρίστηκε αντισυνταγματικός και πραξικοπηματικός, ενώ συνήθεις ήταν και οι κατηγορίες ότι σκοπός ήταν η εξυπηρέτηση των συμφερόντων των συμμάχων.⁴¹ Τις πρώτες ημέρες μετά τον ορισμό Καραμανλή ο ελληνικός τύπος ήταν σαφώς αιφνιδιασμένος αλλά σε μεγάλο ποσοστό θετικά διακείμενος απέναντι στην επιλογή Καραμανλή αντικατοπτρίζοντας την άποψη της πλειοψηφίας του λαού. Δεν έλειψαν όμως και οι αντίθετες απόψεις. Η *Καθημερινή* σε άρθρο της αναφέρει:

³⁷ Αρχείο Καραμανλή, ό.π. τ. 1, σ. 260-262

³⁸ Στο ίδιο, σ. 264

³⁹ Στο ίδιο, σ. 264

⁴⁰ *Αυγή*, 6/10/1955

⁴¹ Αρχείο Καραμανλή, ό.π. τ. 1 σ. 274-275

*«Η πρόσκλησις του κ. Καραμανλή και η ανάθεσις εις αυτόν της εντολής ευρίσκεται απολύτως εντός των νομίμων προνομίων του Στέμματος. Ο βασιλεύς εκάλεσεν έναν βουλευτήν της πλειοψηφίας, δώσαντα δείγματα απτά δραστηριότητος ακαμάτου, πρωτοβουλιών τολμηροτάτων και ευτυχών, και εις τον άνθρωπον αυτόν, τον νέον και γεμάτον ζήλον πολύν προς εργασίαν ανέθεσε τον σχηματισμόν της νέας Κυβερνήσεως. Δηλαδή, ο βασιλεύς εκάλεσεν αυτόν τον οποίον έθεώρησεν ως άξιον μεταξύ των ίσων του Συναγερμού. Πλήρες το δικαίωμά του και σεβαστόν».*⁴²

Η Ακρόπολις με τη σειρά της δίνει έμφαση στα προσόντα του νέου πρωθυπουργού και στην αποδοχή που αυτός χαίρει από τον λαό:

*«Ο Κ. Καραμανλής έχει αναμφισβητήτως όλα τα προσόντα και τας προϋποθέσεις διά μίαν διακυβέρνησιν γόνιμον... Ο λαός δε εξετίμησε τα προσόντα του χαλκεντέρου υπουργού των Δημοσίων Έργων· και ο κ. Καραμανλής απολαμβάνει ήδη αναμφισβητήτου δημοτικότητας, η οποία του παρέχει λαϊκόν έρεισμα...».*⁴³

Το Βήμα υπερασπίστηκε τις ενέργειες του βασιλιά και ευχήθηκε ο Κ. Καραμανλής να αποδειχθεί το ίδιο αποτελεσματικός ως πρωθυπουργός, όσο υπήρξε ως υπουργός:

*«Όσοι ωμίλησαν, υπό το κράτος των πρώτων εντυπώσεων και υπό την επήρειαν αδικαιολογήτου εκνευρισμού, περί βασιλικού «πραξικοπήματος» υπέπεσαν εις προφανή υπερβολήν. Πραξικόπημα δεν έγινε. Ο βασιλεύς...ενήργησε σύμφωνα με το Σύνταγμα και την κοινοβουλευτικήν παράδοσιν... Είχεν απόλυτον δικαίωμα να το κάμη. Αλλ' ή κατ' αυτόν τον τρόπον εκδηλωθείσα προτίμησίς του εθεωρήθη, και όχι αδίκως, από ωρισμένους πολιτικούς κύκλους ως έμμεσος υπόδειξις προς τον Συναγερμόν ποίον αρχηγόν να εκλέξη ...Ο κ. Καραμανλής υπήρξε κατά γενικήν αναγνώρισιν ένας απόλυτα επιτυχών υπουργός, ένας αληθινός πραγματοποιός, ο οποίος...κατόρθωσε με την δραστηριότητά του και την επιβολήν του, να πλουτίσει την Ελλάδα με εκτεταμένα και μεγάλης κλίμακας δημόσια έργα, τα όποια θα μείνουν. Ελπίζομεν και ως πρωθυπουργός να δώση τα ίδια δείγματα επιβολής και δραστηριότητος, ώστε να εξαγάγη τον κρατικόν μηχανισμόν από την νάρκην, εις την οποίαν είχε τελευταίως βυθισθή».*⁴⁴

Η Βραδυνή που ήταν ταγμένη υπέρ του Στεφανόπουλου στις 6/10/1955 δημοσιεύει άρθρο με τίτλο «Αιφνιδιαστική λύσις», όπου κάνει λόγο για την εντός της συνταγματικής

⁴² Καθημερινή, 6/10/1955

⁴³ Ακρόπολις, 7/10/1955

⁴⁴ Βήμα, 6/10/1955

νομιμότητας εντολή του βασιλιά και την αποδίδει στην εσωκομματική κρίση που έπληξε τον Συναγερμό με την αποχώρηση Μαρκεζίνη και αποκορύφωμα την ασθένεια του Παπάγου.

*«Ο Βασιλεύς εκινήθη εντός των ορίων του Συντάγματος να ανάθεση την εντολή σχηματισμού της νέας κυβερνήσεως εις μέλος της πλειοψηφίας, εις ένα εκ των επιτυχόντων και πλέον δυναμικών υπουργών της κυβερνήσεως Παπάγου (...) Αν η βασιλική απόφασις υπήρξεν αιφνιδιαστική, εντούτοις δεν φαίνεται ότι ελήφθη άνευ μακράς σκέψεως».*⁴⁵

Την επόμενη μέρα η Βραδυνή εκφράζει τις επιφυλάξεις της για την υπερψήφιση της νέας κυβέρνησης από τη Βουλή:

*« Από συνταγματικής απόψεως η ανάθεσις της εντολής στον κ. Καραμανλήν αν υπήρξεν απρόοπτος, είναι εντούτοις ορθή και άψογος. Ο Βασιλεύς εξέλεξε τον πρώτον σύμβουλόν του εκ της πλειοψηφίας. Απομένει ήδη να κριθή η τύχη της νέας κυβερνήσεως εν τη Βουλή. Είναι προφανές ότι η νέα κυβέρνησις δεν δύναται να έχει άλλο στήριγμα από την συναγερμικήν πλειοψηφίαν... Αλλά η συναγερμική πλειοψηφία δεν φαίνεται καθόλου τουλάχιστον μέχρι της στιγμής ταύτης συμπαγής και ενωμένη».*⁴⁶

Αρνητική ήταν η στάση της Ελευθερίας και της Εστίας. Η αντιπολιτευτική Ελευθερία προκαταβάλλει αποτυχία της νέας κυβέρνησης:

«Η ανάθεσις της εντολής διά τον σχηματισμόν τής νέας Κυβερνήσεως εις τον κ. Κ. Καραμανλήν ημπορεί να προεκάλεσεν έκπληξιν, αλλά δεν ήτο απροσδόκητος διά τους παρακολουθούντες τα πράγματα εκ του σύνεγγυς. Πράγματι ο τέως υπουργός Δημοσίων Έργων απολαμβάνει σημαντικών υποστηρίξεων μεταξύ των κύκλων εκείνων, οι οποίοι έχουν λόγους να παρελκύσουν όσον το δυνατόν περισσότερο την προσφυγήν εις την λαϊκήν ετυμηγορίαν και εκτρέφουν αφελείς ελπίδας ότι είναι δυνατόν να συνεχισθή ή βασιλεία του Συναγερμού υπό νέον προσωπείον... το πείραμα Καραμανλή...είναι καταδικασμένον εις αποτυχίαν».

Τέλος η Εστία με σκληρή γλώσσα εκφράζει την πεποίθηση ότι η κυβέρνηση Καραμανλή δεν θα μακροημερεύσει:

⁴⁵ Βραδυνή, 6/10/1955

⁴⁶ Βραδυνή, 7/10/1955

«...Είναι, ίσως, καλύτερον ότι ή φανλοκρατική αυτή Κυβέρνησις θα παραμείνη επ' ολίγον εις την αρχήν, ώστε να μη νομίζουν οι ηλίθιοι, που επίστευσαν ότι αρκούν τρείς δρόμοι -κατασκευασθέντες με υπερδιπλάσια του κανονικού χρήματα και καταστρεφόμενοι συνεχώς από του πρώτου έτους -διά να γίνη κανείς πρωθυπουργός...». ⁴⁷

Τέλος η Αυγή εκφράζει την απογοήτευσή της για την επιλογή Καραμανλή καθώς αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση των αμερικανικών συμφερόντων και στη ματαίωση διενέργειας εκλογών:

«Η λύσις Καραμανλή καλύπτει εντελώς τις επιδιώξεις του αμερικανικού παράγοντος, του Στέμματος και των σκοτεινών ελληνικών παραγόντων, που αποβλέπουν να ματαιώσουν την λύσιν των εκλογών και να «ανανεώσουν» την πολιτική ηγεσία της Δεξιάς». ⁴⁸

Ο ξένος Τύπος παρουσίασε την είδηση της ανόδου Καραμανλή αιφνιδιασμένος αναγνωρίζοντας, όμως, τη μεγάλη δημοτικότητα του νέου πρωθυπουργού. ⁴⁹

Αρκετά ξαφνιασμένοι και οι διπλωματικοί κύκλοι ΗΠΑ και Βρετανίας που περίμεναν πρωθυπουργοποίηση του Στεφανόπουλου. Ο Αμερικανός πρέσβης Cavendish Cannon σε αναφορά του προς το State Department χαρακτήρισε την απόφαση του Παύλου ως «τολμηρή και αναπάντεχη», ενώ μια μέρα νωρίτερα σε τηλεγράφημα προς την Ουάσινγκτον η Πρεσβεία δήλωνε σίγουρη για άνοδο του Στεφανόπουλου στην πρωθυπουργία. ⁵⁰ Από βρετανικής πλευράς εκφράστηκε μεγάλη έκπληξη και περισσότερη αμηχανία. Σε έγγραφο του Foreign Office της 7^{ης} Οκτωβρίου αναφέρεται ότι σύμφωνα με τον Βρετανό πρέσβη Charles Peake ο Καραμανλής ήταν επιλογή του Στέμματος και των Αμερικανών και ότι δύσκολα θα διατηρούσε την ενότητα της κυβέρνησης. Μάλιστα στο σημείωμα φαινόταν η έντονη προσπάθεια του Peake να εντοπίσει τρωτά σημεία στον νέο πρωθυπουργό αφού έκανε ιδιαίτερη μνεία στο πρόβλημα βαρηκοΐας του: «...είναι καλός άνθρωπος...αλλά μάλλον κουφός...». ⁵¹ Η παραπάνω στάση δείχνει τους φόβους της Βρετανίας ότι ο φιλικός προς τις ΗΠΑ Καραμανλής θα γινόταν αίτιος ακόμη μεγαλύτερου

⁴⁷ Εστία, 6/10/1955

⁴⁸ Αυγή, 6/10/1955

⁴⁹ Δημήτρης Καιρίδης, *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και ο ξένος τύπος*, ΙΚΚ & Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2014, σ. 103-134

⁵⁰ Χατζηβασιλείου (2001), ό.π. σ. 226-227

⁵¹ Στο ίδιο, σ. 240-243

περιορισμού της επιρροής της Βρετανίας στην Ελλάδα και θα επιζητούσε αμερικανική παρέμβαση στο Κυπριακό, πράγμα που δεν επιθυμούσε η Βρετανία.

2.6 Οι λόγοι της επιλογής

Στις 12 Οκτωβρίου, αφού προηγουμένως ο Καραμανλής είχε δηλώσει ότι η κυβέρνησή του θα είναι προσωρινή και ότι βασικό μέλημά της θα είναι η διενέργεια εκλογών ως την άνοιξη του 1956, έλαβε την ψήφο εμπιστοσύνης της Βουλής με μεγάλη άνεση ψήφων αποδεικνύοντας τη μεγάλη συσπείρωση του Συναγερμού στο πρόσωπό του. Επιπλέον δήλωσε ότι θα συστηνόταν διακομματική επιτροπή επιφορτισμένη με την προπαρασκευή νέου εκλογικού νόμου. Οι δηλώσεις ικανοποίησαν την αντιπολίτευση σε μεγάλο βαθμό.⁵²

Η επιλογή Καραμανλή δεν ήταν σε καμία περίπτωση αποτέλεσμα βασιλικής εύνοιας καθώς οι σχέσεις τους δεν ήταν ούτε φιλικές ούτε προσωπικές. Πολύ ρομαντική είναι και η άποψη ότι ο Παύλος εκτίμησε την ικανότητα και την αποτελεσματικότητα του Καραμανλή ως υπουργού με εντυπωσιακότατο έργο. Ήταν σίγουρα μια παράμετρος που εκτιμήθηκε, αλλά όχι ο βασικός λόγος που έφερε τον Καραμανλή στην εξουσία. Η απόφαση του βασιλιά στηρίχτηκε σε δύο άξονες: Πρώτον στη διασφάλιση του θρόνου του και δεύτερον στη διασφάλιση του φιλοδυτικού προσανατολισμού της χώρας και την αποτροπή ανόδου της Αριστεράς, που κατά πάσα πιθανότητα θα αμφισβητούσε το βασιλικό καθεστώς.⁵³

Ο Βασιλιάς δεν επιθυμούσε να χάσει τα προνόμια που του παρείχε το Σύνταγμα του 1952. Αυτό μπορούσε να το επιτύχει στηριζόμενος στα αστικά κόμματα, δηλαδή είτε στον Συναγερμό που εκπροσωπούσε τη Δεξιά είτε στα κεντρώα κόμματα της αντιπολίτευσης που, όμως, έδειχναν εικόνα διάσπασης και ασυνεννοησίας και αδυνατούσαν να αμφισβητήσουν την παντοδυναμία του Συναγερμού σε μια εποχή που αυτός μαστιζόταν από εσωτερικές συγκρούσεις και διχόνοιες. Οι διαφωνίες στο εσωτερικό της αντιπολίτευσης, ιδίως μεταξύ του Βενιζέλου και του Γ. Παπανδρέου, δυσχέραιναν τη διαμόρφωση ενιαίας πολιτικής στάσης. Παράλληλα, η κριτική της αντιπολίτευσης επικεντρωνόταν κυρίως στον Στεφανόπουλο, γεγονός που, έμμεσα, ενίσχυσε τη θέση του Καραμανλή ως εναλλακτικής λύσης στα μάτια του βασιλιά Παύλου. Άλλωστε προερχόταν

⁵² Αρχείο Καραμανλή, ό.π. σ. 270-276

⁵³ Πλουμίδης, ό.π. σ. 175-176

από τον χώρο της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας και κανείς δεν θα τον κατηγορούσε για κατάλυση των δημοκρατικών θεσμών. Επιπλέον ο Παύλος ήθελε αποφύγει την άμεση προσφυγή στις κάλπες, γιατί δεδομένης της κατάστασης το αποτέλεσμα θα αποτύπωνε την ενδυνάμωση της Αριστεράς στο εκλογικό σώμα.⁵⁴

Ο Παύλος επιθυμούσε για πρωθυπουργό ένα άτομο που δεν θα αμφισβητούσε τον υπερκομματικό ρόλο του Στέμματος και θα μπορούσε να συνεργαστεί μαζί του, άφθαρτο, χωρίς σύνδεση με ακραίους κύκλους και εμπλοκή σε πολιτικές ίντριγκες και εσωκομματικές διαμάχες, πραγματιστή και ρεαλιστή. Ο Καραμανλής σε όλη τη διάρκεια της κρίσης παρέμεινε πιστός στο κόμμα και στον αρχηγό του απέχοντας από οποιαδήποτε κίνηση διαδοχής σε αντίθεση με τους δύο αντιπροέδρους του Συναγερμού που δίχασαν την παράταξη. Αυτή του η στάση ενδεχομένως να υπήρξε για τον Παύλο ένδειξη μελλοντικής πίστης και νομιμοφροσύνης απέναντί του. Ο Καραμανλής πολύ αργότερα από το Παρίσι, όπου ζούσε αυτοεξόριστος, σε μαρτυρίες προς τον προσωπικό του φίλο Τάκη Λαμπρία δήλωνε ότι δεν υπήρξε εκ πεποιθήσεως βασιλόφρων καθώς η βασιλεία εξέφραζε την ανισότητα. Ωστόσο θεωρούσε ότι το καθεστώς αυτό ήταν το προτιμότερο, αφού θα μπορούσε να διαδραματίσει ρόλο σταθεροποιητικού παράγοντα. Θετική ήταν η άποψή του για τον βασιλιά Παύλο τον οποίο χαρακτήριζε αγαθό, έντιμο και με αισθήματα ειλικρινούς αγάπης για τον λαό. Για την εποχή που επελέγη από τον Βασιλιά ως διάδοχος του Παπάγου ανέφερε ότι οι σχέσεις του με τα Ανάκτορα ήταν τυπικές, αν και το βασιλικό ζεύγος έδειχνε την εκτίμησή του για το έργο και τον χαρακτήρα του.⁵⁵ Οι επαφές του με άτομα της Αυλής κατά την περίοδο της διαδοχολογίας φανερώνουν ότι υπήρχε αμοιβαία εμπιστοσύνη και γινόταν προσπάθεια για χτίσιμο προσωπικών σχέσεων.⁵⁶

Δύο ακόμη σημεία που υπήρχε ταύτιση ανάμεσα στον βασιλιά και στον Καραμανλή ήταν η ανάγκη για οικονομική ανάπτυξη της χώρας και για αποκλιμάκωση της έντασης που δημιουργούσε το Κυπριακό στις σχέσεις της Ελλάδας με τους δυτικούς συμμάχους. Η θητεία του Καραμανλή στο Υπουργείο Δημοσίων Έργων είχε αποδείξει ότι αποσκοπούσε στην ανοικοδόμηση της χώρας. Ο Καραμανλής στο Υπουργικό Συμβούλιο της 13^{ης} Σεπτεμβρίου είχε ήδη ταχθεί ανοιχτά υπέρ της αλλαγής της ελληνικής πολιτικής στο

⁵⁴ Γεώργιος Λουτσίδης, *Η πρώτη οκταετία της διακυβέρνησης Καραμανλή (1955-1963): Από τη βασιλική εντολή του 1955 στην παραίτηση του 1963*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα. 2020, σ. 42-44

⁵⁵ Γιάννης Διακογιάννης, *Νέα*, 7/12/1998 <https://www.tanea.gr/1998/12/07/greece/kwnstantinos-karamanlis-oi-sxeseis-moy-me-to-stemma/> τελευταία πρόσβαση 18/6/2026

⁵⁶ βλ. παραπάνω σελ. 11

Κυπριακό εκφράζοντας την πεποίθησή του ότι μόνο οι ΗΠΑ ήταν η δύναμη που μπορούσε να ασκήσει πίεση στη Μεγάλη Βρετανία για το Κυπριακό: «...Από το αδιέξοδον αυτό δεν δυνάμεθα να εξέλθωμεν ει μη μόνον εάν προκαλέσωμεν μιαν άμεσον παρέμβασιν της Αμερικής η οποία να ικανοποιή ουσιαστικώς και ηθικώς την Ελλάδα... Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι... δημιουργείται διά την Έλλάδα ζήτημα επανεξετάσεως της εξωτερικής μας πολιτικής». Κατά τον Καραμανλή η ελληνική πολιτική όφειλε να στοχεύσει στον ρεαλιστικό στόχο της αυτοκυβέρνησης της Κύπρου και όχι της Ένωσης με την Ελλάδα κερδίζοντας τη συμπαράσταση των ΗΠΑ. Με αυτόν τον τρόπο, θα αποφεύγονταν σοβαροί διπλωματικοί κίνδυνοι στο εξωτερικό με καταστροφικές συνέπειες και στο εσωτερικό της χώρας.⁵⁷ Στις προγραμματικές του δηλώσεις στη Βουλή στις 10/10/1955 έθεσε ως προτεραιότητες την οικονομική ανάκαμψη της χώρας και τη χάραξη μιας νέας εξωτερικής πολιτικής που θα υποστηρίξει τις διεκδικήσεις των Κυπρίων αλλά δεν θα έθετε σε κίνδυνο τις σχέσεις της Ελλάδας με τους δυτικούς συμμάχους διαφυλάττοντας τις υφιστάμενες συμμαχίες:

*«...η Κυβέρνησις θά συγκεντρώση την προσοχήν της και τας προσπάθειάς της επί των κρίσιμων εκείνων θεμάτων, τα οποία έχουσι χαρακτήρα ιδιαιτέρως επείγοντα και απασχολούν ζωηρώς την δημοσίαν γνώμην. Τα ζητήματα αυτά ανάγονται κυρίως εις τον οικονομικόν τομέα και εις τας εξωτερικάς σχέσεις τής χώρας. Εις τον οικονομικόν τομέα η Κυβέρνησις είναι αποφασισμένη να λάβη τα επιβαλλόμενα μέτρα, διά των οποίων θα αμβλυνθούν αι δυσχέρεια, τας οποίας αντιμετωπίζει σήμερον η ελληνική οικονομία. Η ιστορία και η γεωγραφική θέσις της Ελλάδος έχουν προσδιορίσει την τοποθέτησιν αυτής παρά το πλευρόν των δυτικών δημοκρατιών. Η θέσις όμως αυτή υπέστη κατά τον τελευταίον καιρόν ισχυρόν κλονισμόν. Η άρνησις των συμμάχων μας, όπως επιδείξωσι την οφειλομένην κατανόησιν εις το δίκαιον αίτημα των Κυπρίων, επίκραναν βαθύτατα ολόκληρον τον ελληνικόν λαόν. Η Κυβέρνησις πιστεύει εις την χρησιμότητα των υφισταμένων συμμαχιών μας και θα καταβάλη πάσαν προσπάθειαν διά την διαφύλαξιν αυτών, θέλει όμως να ελπίζη προς του το ότι και οι σύμμαχοι της Ελλάδος θα κατανοήσουν την ανάγκην τής άρσεως των αιτίων, τα οποία προεκάλεσαν την ηθικήν των δοκιμασίαν».*⁵⁸

⁵⁷ Αρχείο Καραμανλή, ό.π. σ. 257

⁵⁸ Αρχείο Καραμανλή, ό.π. 272-273

Η Βασίλισσα Φρειδερίκη σε αλληλογραφία που διατηρούσε με τον Αμερικανό στρατηγό Marshall, τέως Υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ, με τον οποίο συνδέθηκε με προσωπική φιλία, δεν δίστασε να εκφράσει ικανοποίηση και ανακούφιση για την επιλογή Καραμανλή. Ειδικότερα αναφέρει σε επιστολή της: *«...Η χώρα αισθάνθηκε σαν να είχε πει σαμπάνια... Το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας ...ήρθε σαν πλήρης δικαίωσις της ενέργειας του Βασιλέως... Από τότε εξασφαλίσαμε και πάλι ήσυχο ύπνο τη νύχτα, κάτι που τελευταίως είχαμε πάψει να έχουμε».*⁵⁹

⁵⁹ Βασίλισσα Φρειδερίκη, *Μέτρον κατανόησεως*, Βιβλιομεταφραστική, Αθήνα, 1971, σ. 235-236

Κεφάλαιο 3^ο: Η περίοδος της συνεργασίας (1956-1958)

3.1 Ο νέος εκλογικός νόμος, η ίδρυση της ΕΡΕ και οι εκλογές του 1956

Από τα πρώτα μελήματα του Καραμανλή ως πρωθυπουργού ήταν η ψήφιση νέου εκλογικού νόμου, με στόχο αφενός να νομιμοποιήσει την κυβέρνησή του μέσω της λαϊκής ετυμηγορίας και αφετέρου να αντικρούσει τις κατηγορίες της αντιπολίτευσης ότι είχε αναδειχθεί με την εύνοια των Ανακτόρων. Το νέο, λεγόμενο «τριφασικό» εκλογικό σύστημα προέβλεπε διαφορετικό τρόπο κατανομής των εδρών ανάλογα με το μέγεθος των εκλογικών περιφερειών: πλειοψηφικό στις μικρές, ενισχυμένο πλειοψηφικό στις μεσαίες και περιορισμένη αναλογική στις μεγάλες. Βασικός στόχος του ήταν ο περιορισμός της εκλογικής επιρροής της ΕΔΑ. Επιπλέον, οι έδρες κατανεμήθηκαν με βάση την απογραφή του 1940 αντί εκείνης του 1951, ενώ η ψήφος των στρατιωτικών και των δημοσίων υπαλλήλων υπολογιζόταν στην περιφέρεια όπου υπηρετούσαν. Οι ρυθμίσεις αυτές ευνόησαν την κυβερνητική παράταξη και προκάλεσαν έντονες αντιδράσεις από την αντιπολίτευση, η οποία κατηγόρησε την κυβέρνηση ότι επιδίωκε τη διαμόρφωση ευνοϊκότερων εκλογικών όρων.⁶⁰

Στις 4 Ιανουαρίου 1956 ο Καραμανλής ίδρυσε την Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (ΕΡΕ), επιδιώκοντας να υπερβεί τον παραδοσιακό διχασμό βενιζελικών και αντιβενιζελικών και να εκφράσει μια ευρύτερη πολιτική ανανέωση. Στην ΕΡΕ εντάχθηκαν, εκτός από τα στελέχη του Ελληνικού Συναγερμού, και προσωπικότητες προερχόμενες από τον χώρο του Κέντρου, όπως οι Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας, Κωνσταντίνος Τσάτσος και Δημήτριος Κασσιμάτης. Λίγες ημέρες αργότερα προκηρύχθηκαν εκλογές για τις 19 Φεβρουαρίου 1956. Η προκήρυξή τους πυροδότησε έντονες διεργασίες στον χώρο της αντιπολίτευσης, οι οποίες κατέληξαν στη συγκρότηση της Δημοκρατικής Ένωσης (ΔΕ), ενός ευρύτατου εκλογικού συνασπισμού υπό τον Γεώργιο Παπανδρέου, στον οποίο συμμετείχαν σχεδόν όλες οι αντιπολιτευτικές δυνάμεις, συμπεριλαμβανομένης της ΕΔΑ.⁶¹ Η συνεργασία αυτή προκάλεσε ανησυχία στα Ανάκτορα και στους αμερικανικούς κύκλους,

⁶⁰ Νικολακόπουλος, ό.π. σ. 195-197

⁶¹ Στο ίδιο, σ.

καθώς εκλήφθηκε ως ενδεχόμενο δημιουργίας ενός «Λαϊκού Μετώπου».⁶² Παράλληλα, η βασιλική επιλογή του Καραμανλή προσέδωσε στις εκλογές έντονη πολιτειακή διάσταση, αφού η αντιπολίτευση τις παρουσίασε ως έμμεση κρίση της απόφασης του βασιλιά να τον διορίσει πρωθυπουργό. Μέσα σε αυτό το κλίμα πολιτικής πόλωσης και διεθνούς ανησυχίας, οι εκλογές του 1956 απέκτησαν ιδιαίτερη σημασία για τη σταθερότητα του πολιτικού συστήματος. Η κρισιμότητα αυτή διαφάνηκε από ανησυχία των ΗΠΑ για την τελική έκβασή τους αλλά και από τις πληροφορίες που άρχισαν να διαρρέονται περί στρατιωτικής επέμβασης σε περίπτωση νίκης του συνασπισμού της αντιπολίτευσης.⁶³

Το αποτέλεσμα των εκλογών του Φεβρουαρίου έδωσε μεγάλη κοινοβουλευτική πλειοψηφία στην ΕΡΕ, παρά τον μικρότερο αριθμό ψήφων που έλαβε σε σχέση με τη ΔΕ. Το παράδοξο αυτό γεγονός οφείλεται στην ιδιαιτερότητα του εκλογικού συστήματος. Η Αντιπολίτευση αντέδρασε έντονα κάνοντας λόγο περί κίβδηλου αποτελέσματος στοχοποιώντας τους στρατιωτικούς που έδωσαν μεγάλη πλειοψηφία στον Καραμανλή. Ειδικότερα ο Παπανδρέου δήλωσε: *«Αδίστακτον υπήρξε το εκλογικόν όργιον της Κυβερνήσεως των "νέων ανδρών", και ιδίως όσον αφορά τους στρατιωτικούς, οι οποίοι εψήφισαν κατά διαταγήν και όχι κατά συνείδησιν... η σημερινή Κυβέρνησις είναι Κυβέρνησις μειοψηφίας, δεν είναι δημοκρατική Κυβέρνησις και κατά συνέπειαν δεν έχει το δικαίωμα να παραμείνη εις την αρχήν... Η βία και νοθεία η οποία ησκήθη δεν έχει προηγούμενον»*.⁶⁴

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι η ΕΡΕ ευνοήθηκε από το εκλογικό σύστημα. Όμως όπως παρατηρεί ο Ευάνθης Χατζηβασιλείου δεν ήταν η πρώτη φορά που κόμμα που μειοψήφησε σε αριθμό ψήφων να καταλαμβάνει την κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Επίσης με όποιο σύστημα και να διεξάγονταν οι εκλογές από αυτά που εφαρμόστηκαν από το 1952 ως το 1961 πάλι η ΕΡΕ θα αναδεικνυόταν νικήτρια με μικρότερη όμως πλειοψηφία.⁶⁵ Ο εκλογολόγος Ηλίας Νικολακόπουλος παρατήρησε ότι ακόμα και με μεγαλύτερη διαφορά υπέρ της ΔΕ και χωρίς την ψήφο των στρατιωτικών στην ΕΡΕ η ΔΕ πάλι θα έχανε τις εκλογές.⁶⁶ Η ΕΡΕ κατάφερε να διατηρήσει στο ακέραιο την πολιτική δύναμη του ΕΣ, ενώ η ΔΕ, παρόλο που συσπείρωσε το σύνολο των δυνάμεων της Αντιπολίτευσης, δεν κατάφερε να διασπάσει τη δυναμική της ΕΡΕ.

⁶² Χατζηβασιλείου, ό.π. σ.264-265

⁶³ Νικολακόπουλος, ό.π. σ. 201-202

⁶⁴ Αρχείο Καραμανλή, ό.π. σ. 377

⁶⁵ Χατζηβασιλείου ό.π. σ. 268-271

⁶⁶ Νικολακόπουλος ό.π. σ. 203-204

Το εκλογικό αποτέλεσμα ανακούφισε τα Ανάκτορα. Η Φρειδερίκη γράφει στον στρατηγό Μάρσαλ στις 29 Φεβρουαρίου: *«Περάσαμε μόλις τη δυσκολότερη περίοδο από την εποχή της ανόδου του συζύγου μου στον Θρόνο. Φθάσαμε ως το χείλος της αβύσσου... Οι εκλογές αυτές ήταν ικανές να σπάσουν τα νεύρα των ανθρώπων περισσότερο από κάθε άλλο που γνώρισε ποτέ η Ελλάς. Το αποτέλεσμά τους θα ήταν, είτε μια ουδετερότης υπό κομμουνιστικό έλεγχο είτε η συνέχισης της παραδόσεως φιλοδυτικής πολιτικής... Η πλειοψηφία είναι μικρή, αλλά ο Καραμανλής είναι άνδρας ισχυρός κι έχουμε εμπιστοσύνη ότι την χειρισθεί καλά και με επιτυχία»*.⁶⁷

3.2. Οι πρώτοι τριγμοί: Το νομοσχέδιο του 1956

Η νέα πρωθυπουργία του Καραμανλή υπό λαϊκή νομιμοποίηση ξεκίνησε με απόλυτη προσήλωση προς τον θεσμό της Βασιλείας και προς τη δυτική συμμαχία. Κατά τα πρώτα χρόνια οι σχέσεις του πρωθυπουργού με το Στέμμα ήταν καλές. Ο Καραμανλής απολάμβανε την πλήρη εμπιστοσύνη του βασιλικού ζεύγους που πίστευε ότι ο Καραμανλής θα ενεργούσε πάντα προς εξυπηρέτηση των επιθυμιών του.⁶⁸

Οι πρώτοι τριγμοί στις σχέσεις του Καραμανλή με τα Ανάκτορα εμφανίστηκαν τον Οκτώβριο του 1956, όταν η κυβέρνηση κατέθεσε νομοσχέδιο για την αύξηση της βασιλικής χορηγίας και το ασυμβίβαστο των ανακτορικών υπαλλήλων με άλλες δημόσιες θέσεις. Ο Καραμανλής, θεωρώντας ότι ο τρόπος ζωής της βασιλικής οικογένειας, ιδίως της Βασίλισσας Φρειδερίκης, εξέθετε τον θεσμό της μοναρχίας στην κοινή γνώμη, συνέστησε στον βασιλιά Παύλο να εξασφαλίσει προηγουμένως τη συναίνεση της αντιπολίτευσης. Αν και ο Παύλος τον διαβεβαίωσε ότι αυτή είχε εξασφαλιστεί, οι αρχηγοί του Κέντρου τελικά υπαναχώρησαν, φέρνοντας την κυβέρνηση σε δύσκολη πολιτική θέση. Το επεισόδιο αυτό ανέδειξε τις πρώτες αποκλίσεις μεταξύ του πρωθυπουργού και των Ανακτόρων ως προς τη διαχείριση ζητημάτων που αφορούσαν τον θεσμό της βασιλείας.⁶⁹

Η υπερψήφιση του νομοσχεδίου στη Βουλή προκάλεσε έντονη αντίδραση του συνόλου της αντιπολίτευσης κυρίως ως προς το μέρος της βασιλικής χορηγίας. Ο βουλευτής

⁶⁷ Φρειδερίκη, ό.π. σ. 243-244

⁶⁸ Δημήτρης Σακκάς, Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και το κράτος του χωρίς εξιδανίκευση, Gutenberg, Αθήνα, 2010, σ. 113

⁶⁹ Τάκης Λαμπρίας, Στη σκιά ενός μεγάλου: Καραμανλής ο φίλος, Ποταμός, Αθήνα, 2015, σ. 601-603

Μπρεδήμας του ΔΚΕΛ επιτέθηκε σε κυβέρνηση και Ανάκτορα λέγοντας ότι η κυβέρνηση για να ανταποδώσει την εύνοια των βασιλέων ανέχεται τις συχνές απουσίες τους στο εξωτερικό και εγκρίνει υψηλές δαπάνες. Οι σχέσεις του βασιλικού ζεύγους και ιδίως της Φρειδερίκης με την Αντιπολίτευση είχαν χειροτερέψει. Ο Καραμανλής παρόλη τη δυσαρέσκειά του κυρίως από ενέργειες της Βασίλισσας προσπάθησε να υπερασπιστεί τους βασιλείς: «...εξαπελύθη μια ύπουλος επίθεσις κατά του Στέμματος...Η επίθεσις αποβλέπει εις την φθοράν του Θρόνου ως ακρογωνιαίου λίθου του πολιτεύματος και του πολιτικού καθεστώτος. Καταγγέλω προς τον ελληνικόν λαόν την ανίερων και αντεθνικὴν αὐτὴν συνωμοσίαν...Γνωρίζει ο ελληνικὸς λαὸς ὅτι το Στέμμα αποτελεί παράγοντα σταθερότητας και εθνικῆς ενότητος». Το Στέμμα ύστερα από χρόνια έγινε κέντρο διαμάχης μεταξύ κομμάτων.⁷⁰

Ο Παύλος με επιστολή του στον Καραμανλή ενοχλημένος από τις αντιδράσεις αρνήθηκε την αύξηση της χορηγίας και εξέφρασε τη διαφωνία του σχετικά με το ασυμβίβαστο: «...η θέλησίς μου είναι ὅπως μη αποδεχθῶ την καθορισθείσαν αὐξήσιν της χορηγίας και παρακαλῶ ὅπως αὐτὴ μη αναγραφῇ εις τον προϋπολογισμόν... Ὅσον ἄφορα τον εγερθέντα περί τους αυλικούς θόρυβον, επιθυμῶ να σημειώσω ὅτι... παρ, ουδενός μέχρι σήμερον ηγέρθη ζήτημα απαραδέκτου. Εἶμαι βέβαιος ὅτι τα υπηρετούντα εις τα Ανάκτορα πρόσωπα...θα ηρνουντο τα ἴδια να δεχθούν παρομοίους διορισμούς, εἴαν εκράτει εις την χώραν μας η αντίληψις του ασυμβιβάστου». Αυτή υπήρξε η πρώτη τρόπον τινά διαμαρτυρία εκ μέρους των Ανακτόρων προς την κυβέρνηση. Λίγες μέρες αργότερα τέσσερα άτομα της βασιλικῆς Αυλῆς, ἓνας εκ των οποίων ἦταν ο υποπτέραρχος Χαράλαμπος Ποταμιάνος, υπασπιστής και γενικός γραμματέας του βασιλιά παραιτήθηκαν. Ο Ποταμιάνος κατείχε θέση συμβούλου στο Πυριτιδοποιεῖο Μποδοσάκη και στην Αστὴρ Ασφαλιστική. Επιπλέον λειτουργούσε πολλές φορές στο παρασκήνιο υπέρ του βασιλιά, ἀκόμα και μετά την παραίτησή του, βάζοντας τον ἴδιο τον Παύλο να ζητήσει την εξαίρεσή του από το νέο μέτρο. Ο Καραμανλὴς αναγνώριζε ὅτι τα γεγονότα αὐτά τον ἔφεραν για πρώτη φορά ἀπέναντι στο Παλάτι, ωστόσο θεωρούσε ὅτι ἦταν μια παροδική κρίση ἀνευ ιδιαίτερης σημασίας: «Το μέτρο αὐτό προκάλεσε τα παράπονα ὅλων σχεδόν των αυλικῶν και ἰδιαίτερα του Ποταμιάνου, ο οποίος μου μετέφερε την επιθυμίαν του βασιλέως, να τον εξαιρέσω από το μέτρο αὐτό. Ἀρνήθηκα να το πράξω, διότι αὐτὴ ακριβῶς η περίπτωση ἦταν ἐκείνη που προκαλοῦσε σχόλια

⁷⁰ Σπύρος Λιναρδάτος, Από τον Εμφύλιο στη Χούντα, τ.Β' 1952-1957, Το Βήμα βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009, σ. 593-598

δυσμενή για το Στέμμα. Για την άρνησή μου αυτή ο βασιλεύς μου έκανε σχετικά παράπονα...». ⁷¹

Η αλλαγή κλίματος ήταν εμφανής και στους ξένους παράγοντες. Ο Αμερικανός πρέσβης στην Αθήνα George Allen σε τηλεγράφημά του προς το State Department παρατηρούσε: «Αν και δεν έχω κανένα λόγο να πιστεύω ότι έχει αποδυναμωθεί η υποστήριξη του Βασιλιά προς τον Καραμανλή, είναι προφανές ότι ο Βασιλιάς προσπαθεί να βελτιώσει τις σχέσεις του με την αντιπολίτευση, προκειμένου να αποφύγει το στίγμα του να είναι Βασιλιάς μόνο ενός κόμματος». ⁷²

3.3 Το Κυπριακό ως παράγοντας όξυνσης των σχέσεων Καραμανλή-Στέμματος και οι βασιλικοί λόγοι.

Ταυτόχρονα με την άνοδο Καραμανλή στην εξουσία το Κυπριακό πέρασε σε νέα κρίσιμη καμπή. Οι Βρετανοί άρχισαν συνομιλίες με την κυπριακή πλευρά παρουσιάζοντας το σχέδιο του Κυβερνήτη John Harding που προέβλεπε τη διατήρηση του αποικιακού καθεστώτος της Κύπρου με ευρεία αυτοδιοίκηση. Για πρώτη φορά η Βρετανία οπισθοχωρούσε στο δόγμα περί μη εφαρμογής αυτοδιάθεσης στην Κύπρο. ⁷³ Ο Καραμανλής σε όλη τη διάρκεια των συνομιλιών παρείχε πλήρη στήριξη στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο. Η βρετανική πρόταση θεωρήθηκε «πολύ εποικοδομητική» από την ελληνική κυβέρνηση. Στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, όταν ο Μακάριος εξέφραζε ενστάσεις, ο Καραμανλής προσπαθούσε με διπλωματικά μέσα να παρέμβει προς βελτίωση των βρετανικών προτάσεων. Επίσης μένοντας πιστός στο δόγμα «η Κύπρος αποφασίζει, η Ελλάδα στηρίζει» δήλωνε ότι θα προσπαθούσε να μην υπονομευθεί η διαπραγματευτική θέση του Μακάριου. ⁷⁴

Το αδιέξοδο στο Κυπριακό, μετά τη διακοπή των συνομιλιών τον Φεβρουάριο του 1956, ενέτεινε τις πιέσεις προς την κυβέρνηση Καραμανλή, ενώ η αντιπολίτευση υποστήριζε ότι ο Καραμανλής εξυπηρετούσε τη διευθέτηση του ζητήματος σύμφωνα με τις βρετανικές επιδιώξεις. ⁷⁵

⁷¹ Αρχείο Καραμανλή, τ.2, σ. 176-177

⁷² Foreign relations of the United States (FRUS), vol.24, doc.305. Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State, 13/12/1956, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v24/d305>

⁷³ Ιωάννης Στεφανίδης, *Εν ονόματι του έθνους: Πολιτική κουλτούρα και αντιαμερικανισμός στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1945-1967*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2010, σ. 138

⁷⁴ Καραμανλής, ό.π. τ.1, σ. 303

⁷⁵ Στεφανίδης, ό.π. σ. 138

Η σύλληψη και εξορία του Μακαρίου στις Σεϋχέλλες από τις βρετανικές αρχές όξυνε το Κυπριακό και επιδείνωσε τις ελληνοβρετανικές σχέσεις. Η κυβέρνηση Καραμανλή βρέθηκε αντιμέτωπη με το δίλημμα να εκφράσει τη λαϊκή αγανάκτηση χωρίς να οδηγηθεί σε πλήρη διπλωματική ρήξη με το Λονδίνο. Στην Ελλάδα ξέσπασαν μαζικές διαδηλώσεις, ενόψει του επικείμενου απαγχονισμού των Καραολή και Δημητρίου, οι οποίες κορυφώθηκαν στα αιματηρά επεισόδια της 9ης Μαΐου 1956 στην Αθήνα, με τέσσερις νεκρούς, γεγονός που προκάλεσε έντονη πολιτική αντιπαράθεση.⁷⁶ Υπό τις συνθήκες αυτές, η κυβέρνηση, με υπουργό Εξωτερικών τον Ευάγγελο Αβέρωφ-Τοσίτσα, ενέτεινε τη διεθνοποίηση του Κυπριακού, καταδίκασε τη βρετανική πολιτική και εγκαινίασε μια πιο πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική, χωρίς όμως να μεταβάλει τον δυτικό προσανατολισμό της χώρας.⁷⁷

Με αφορμή τους χειρισμούς στο Κυπριακό τρία στελέχη της ΕΡΕ αποχώρησαν από το κόμμα. Σύμφωνα με πληροφορίες από το πρωθυπουργικό περιβάλλον, εάν ακολουθούσαν και άλλες αποχωρήσεις, ο Καραμανλής σχεδίαζε να ζητήσει από τον βασιλιά τη διάλυση της Βουλής και προκήρυξη νέων εκλογών. Παρόλα αυτά το κύμα αποχωρήσεων ανακόπηκε.⁷⁸

Η κυβέρνηση επιδίωκε μια ισορροπημένη εξωτερική πολιτική, διατηρώντας τις σχέσεις της με τους δυτικούς συμμάχους, ενώ παράλληλα αναζητούσε τη στήριξη των σοσιαλιστικών και αδέσμευτων χωρών στο Κυπριακό. Αντίθετα, ο Βασιλιάς Παύλος και η Βασίλισσα Φρειδερίκη έδιναν προτεραιότητα στην ενίσχυση του αντικομμουνιστικού μετώπου και στην ταχεία διευθέτηση του Κυπριακού, χωρίς να διαταραχθούν οι σχέσεις με τη Βρετανία και τη βρετανική μοναρχία. Η Φρειδερίκη στο *Μέτρον Κατανοήσεως* αναφέρει: «Ο λόγος για τον οποίο το Κυπριακό πρόβλημα ήταν ξεχωριστά οδυνηρό στον Παύλο και σε μένα, ήταν ότι θεωρούσαμε τη βία μεταξύ Ελλήνων και Βρετανών σαν κάτι τόσο διεστραμμένο, όσο η βία μεταξύ αδελφών».⁷⁹

Η τάση αυτή διαφάνηκε στο πρωτοχρονιάτικο μήνυμα του βασιλέως για το νέο έτος 1957 και στον βασιλικό λόγο στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης για την επέτειο της 28^{ης} Οκτωβρίου. Στο πρωτοχρονιάτικο μήνυμα προς τον ελληνικό λαό ο Παύλος αναφέρθηκε κυρίως στα γεγονότα της Ουγγαρίας -είχε ξεσπάσει κίνημα εναντίον του κομμουνιστικού

⁷⁶ Λιναρδάτος, ό.π. σ. 516-522

⁷⁷ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Ελληνική εξωτερική πολιτική 1945-1981*, τ.Β', Εστία, Αθήνα, 2008, σ. 140-142

⁷⁸ *Αρχείο*, τ.Β'. σ. 209

⁷⁹ Φρειδερίκη, ό.π. σ. 247

καθεστώτος, το οποίο κατεστάλη βίαια ύστερα από εισβολή σοβιετικών στρατευμάτων -. Το μήνυμα αποτέλεσε ένα αντικομμουνιστικό παραλήρημα όπου η αναφορά στο Κυπριακό περιορίστηκε σε δύο μόνο αράδες: «*Ας ευχηθώμεν και ας εργασθώμεν, ίνα η ενωμένη φωνή της Ελλάδος και της Ουγγαρίας φέρη την ελευθερίαν εις τους αδερφούς μας Κυπρίους...*». Σε αντίθεση με το μήνυμα του βασιλιά, το αντίστοιχο μήνυμα του πρωθυπουργού ήταν εξ' ολοκλήρου αφιερωμένο στο ζήτημα της Κύπρου.⁸⁰

Σύμφωνα με τον Σπύρο Λιναρδάτο, τόσο ο Βασιλιάς Παύλος όσο και ο Καραμανλής επιθυμούσαν έναν συμβιβασμό με τη Βρετανία στο Κυπριακό. Ωστόσο, ο πρωθυπουργός βρισκόταν αντιμέτωπος με τις έντονες πιέσεις της αντιπολίτευσης, η οποία τον κατηγορούσε για υποχωρητικότητα στο εθνικό ζήτημα. Στο πλαίσιο αυτό, η ελληνική κυβέρνηση απέρριψε το σχέδιο Ράντκλιφ, καθώς θεωρούσε ότι διατηρούσε τη βρετανική κυριαρχία στην Κύπρο και δημιουργούσε προϋποθέσεις διχοτόμησης του νησιού, ενώ παράλληλα ενίσχυε τον ρόλο της Τουρκίας στις εξελίξεις.⁸¹

Η βρετανική στάση μετά την κρίση του Σουέζ επηρέασε άμεσα το Κυπριακό: το Λονδίνο, αδυνατώντας πλέον να διαχειριστεί μια μακρόχρονη αποικιακή κρίση αναζήτησε τριμερή προσέγγιση με Ελλάδα και Τουρκία προετοιμάζοντας το έδαφος για τη μετέπειτα πορεία προς την ανεξαρτησία της Κύπρου. Οι ΗΠΑ άρχισαν να πιέζουν προς άμεσο κλείσιμο του Κυπριακού, που δημιουργούσε εντάσεις και ρωγμές στο νοτιανατολικό σκέλος του ΝΑΤΟ, ενδυνάμωνε τα αντιδυτικά αισθήματα στην Ελλάδα και ενίσχυε τον ρόλο της Σοβιετικής Ένωσης στην πολιτική σκακιέρα της Ν.Α. Μεσογείου. Επιπλέον οι ΗΠΑ άρχισαν να ζητούν εγκατάσταση πυραυλικών βάσεων επί ελληνικού εδάφους προκαλώντας νέες εντάσεις ανάμεσα στην κυβέρνηση και την αντιπολίτευση.⁸²

Ο Βασιλιάς Παύλος και η Βασίλισσα Φρειδερίκη, η οποία διατηρούσε στενές σχέσεις με αμερικανικούς κύκλους, συμμερίζονταν τις δυτικές ανησυχίες για την ενίσχυση της σοβιετικής επιρροής στην Ανατολική Μεσόγειο και αντιμετώπιζαν με επιφύλαξη την πολιτική διεθνοποίησης του Κυπριακού που ακολουθούσε η κυβέρνηση. Από την άλλη πλευρά, η κυβέρνηση Καραμανλή θεωρούσε ότι τα Ανάκτορα παρενέβαιναν παρασκηνιακά στη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής, ιδίως ως προς τις σχέσεις με τη Βρετανία. Όπως επισημαίνει ο Γεώργιος Ράλλης, ο Παύλος, μολονότι δεν ασκούσε άμεσα την εξουσία,

⁸⁰ Λιναρδάτος, ό.π. σ. 635

⁸¹ Στο ίδιο, 630-635

⁸² Λιναρδάτος, ό.π. 670-675

επενέβαινε σε κρίσιμες περιστάσεις, ενώ άφηνε σημαντικά περιθώρια επιρροής στη Βασίλισσα Φρειδερίκη και στο περιβάλλον της Αυλής.⁸³

Ακριβώς την ίδια φιλοσοφία με το πρωτοχρονιάτικο μήνυμα είχε και ο λόγος του βασιλιά που εκφωνήθηκε στο πλαίσιο της 28^{ης} Οκτωβρίου του 1957 στη Θεσσαλονίκη και στον οποίο καταφέρθηκε κυρίως κατά του κομμουνισμού και μίλησε περί ελλειπούς πολιτικής αγωγής του ελληνικού λαού: « Πρώτιστον και επείγον καθήκον όλων ημών οι οποίοι...αποτελούμεν την πνευματικήν ηγεσίαν του τόπου είναι να εργασθώμεν με όλας μας τας δυνάμεις διά να φθάση ο ελληνικός λαός εις το επίπεδον της πολιτικής αγωγής που του αρμόζει».⁸⁴ Ο λόγος ξεσήκωσε αντιδράσεις στον Τύπο και στους κόλπους της αντιπολίτευσης που έστρεψαν τα πυρά τους στην κυβέρνηση, αφού βάσει Συντάγματος οι βασιλικοί λόγοι συντάσσονταν από αυτή και της επέρριψαν την ευθύνη για το ότι δεν παρείχε κάλυψη στον ανώτατο άρχοντα. Η εφημερίδα Έθνος έγραψε:

«Ποιος είχε την παρα πολύ ατυχήν έμπνευσιν να παρενείρη εις τον βασιλικόν λόγον...την περικοπήν την αναφερομένην εις την έλλειψιν πολιτικής αγωγής, από την οποία δήθεν πάσχει ο ελληνικός Λαός; Και πώς η υπεύθυνος κυβέρνησις επέτρεψεν μια τόσον βαρείαν προσβολήν εναντίον του Λαού...;»⁸⁵

Η εφημερίδα Ελευθερία έγραψε:

«...αι εκάστοται κυβερνήσεις βάζουν εις το στόμα του Ανακτος λόγους που προκαλούν όχι αδικαιολόγητον σάλον. Κατήντησε κανών σχεδόν κάθε βασιλικός λόγος, δια τον οποίον υπεύθυνος είναι η κυβέρνησις, να μεταβάλλεται εις παγίδα διά τον Βασιλέα...η βάνανσος κυβέρνησις υπηγόρευεν εις τον Βασιλέα να ειπή ότι ο λαός της στερείται ικανοποιητικής πολιτικής αγωγής».⁸⁶

Στο άρθρο με τίτλο « Η κυβέρνησις αφήνει τώρα ακάλυπτον τον Βασιλέα» αναφέρει ότι: «η κυβέρνησις η οποία φέρει εκ του Συντάγματος την ευθύνην των βασιλικών λόγων, εξέθεσεν τον Βασιλέαν...».⁸⁷

Η Αυγή με σκληρότερη γλώσσα λέει:

«...Ο λόγος της Θεσσαλονίκης αποτελεί μία ακόμα αντιλαϊκή και αντεθνική ενέργεια της κυβερνήσεως. Ως κείμενο είναι ένα συνονθύλευμα ανοησιών και

⁸³ Λουτσιδής ό.π., σ. 114

⁸⁴ Λιναρδάτος, ό.π. σ. 712-713

⁸⁵ Έθνος, 28/10/1957

⁸⁶ Ελευθερία, 29/10/1957

⁸⁷ Ελευθερία, 29/10/1957

«φιλοσοφίας» του γλυκού νερού...Ως ουσία, όμως, αποτελεί ύβριν προς τον ελληνικό λαό...». ⁸⁸

Ακόμα και ο Σπύρος Μαρκεζίνης, που εθεωρείτο άνθρωπος των Ανακτόρων, σε δική του ομιλία καταφέρθηκε εναντίον της κυβέρνησης για πρωτοβουλίες που έδινε στον Βασιλιά πέρα των αρμοδιοτήτων του. ⁸⁹

Το πιθανότερο είναι η κυβέρνηση να μην είχε σχέση με το περιεχόμενο των βασιλικών λόγων οι οποίοι συντάσσονταν από τα ίδια τα Ανάκτορα, πράγμα που επιβεβαιώνει ο ίδιος ο Καραμανλής σε μεταγενέστερη επιστολή του προς τον βασιλιά το 1962: «Τα κείμενα των βασιλικών λόγων δεν είναι ακίνδυνον να γίνονται εν αγνοία τής Κυβερνήσεως. Γνωρίζω και σέβομαι την επιθυμία Σας να έχουν τα κείμενα την σφραγίδα τής προσωπικότητάς Σας. Αυτό όμως δύναται να γίνεται εν συνδυασμώ με την υπεύθυνον τοποθέτησιν του πολιτικού περιεχομένου των λόγων Σας». ⁹⁰

Γενικότερα την περίοδο 1956-1957 τα πρώτα σύννεφα στη σχέση Στέμματος-Πρωθυπουργού εμφανίστηκαν εξαιτίας των βασιλικών λόγων τους οποίους ο Βασιλιάς συνέτασσε ο ίδιος ή το περιβάλλον του χωρίς την έγκριση της Κυβέρνησης, η οποία ήταν η συνταγματικώς υπεύθυνη. Πέρα από τη δυσαρέσκεια που προκαλούσε στον Καραμανλή η τακτική αυτή των Ανακτόρων, ο Πρωθυπουργός αισθανόταν την πίεση ότι έπρεπε να καλύψει τον Ανώτατο Άρχοντα.

3.4. Η πορεία προς την πτώση της Κυβέρνησης και οι εκλογές του 1958

Η αντιπολίτευση, θεωρώντας ότι είχε αδικηθεί από το εκλογικό σύστημα του 1956, αξιοποίησε τους κυβερνητικούς χειρισμούς στο Κυπριακό για να εντείνει την πίεση προς την κυβέρνηση Καραμανλή, κατηγορώντας τον πρωθυπουργό για υποχωρητικότητα και εξάρτηση από ξένα συμφέροντα. Πρωταγωνιστικό ρόλο ανέλαβε ο Σοφοκλής Βενιζέλος, ο οποίος ζήτησε από τον βασιλιά Παύλο την απομάκρυνση του Καραμανλή, προτείνοντας μάλιστα τη στήριξη νέας κυβέρνησης της ΕΡΕ χωρίς τον ίδιο. ⁹¹ Παράλληλα, μέσω του Πρόδρομου Μποδοσάκη-Αθανασιάδη, επιχείρησε να διερευνήσει τη στάση του Μακαρίου

⁸⁸ Αυγή, 29/10/1957

⁸⁹ Λιναρδάτος, ό.π. σ. 713

⁹⁰ Αρχείο, τ.5, σ. 470

⁹¹ Νικολακόπουλος, ό.π. σ. 221

απέναντι σε μια τέτοια προοπτική.⁹² Ωστόσο, οι διαφορετικές αντιλήψεις του Μακαρίου και του βασιλιά για τη διευθέτηση του Κυπριακού καθιστούσαν απίθανη οποιαδήποτε κοινή μεθόδευση για την ανατροπή της κυβέρνησης.

Στα τέλη του 1957, με πρωτοβουλία του βασιλιά Παύλου, άρχισαν διαπραγματεύσεις μεταξύ του Καραμανλή και του Γεωργίου Παπανδρέου για την αναθεώρηση του εκλογικού νόμου και τη διενέργεια νέων εκλογών. Ο Καραμανλής επιδίωκε να τερματίσει την πολιτική αντιπαράθεση που είχε προκαλέσει ο εκλογικός νόμος του 1956 και να αποτρέψει νέα συνεργασία Κέντρου και ΕΔΑ, ενώ ο Βασιλιάς αποσκοπούσε στην προσέγγιση των δύο μεγάλων αστικών κομμάτων και στην απομόνωση της ΕΔΑ. Οι διαπραγματεύσεις κατέληξαν σε συμφωνία για σύστημα ενισχυμένης αναλογικής και, αμέσως μετά την επίτευξή της, ο Καραμανλής εισήγαγε το σχετικό νομοσχέδιο προς έγκριση στο Υπουργικό Συμβούλιο στις 27 Φεβρουαρίου 1958.⁹³

Στη συνεδρίαση του Υπουργικού Συμβουλίου οι Γεώργιος Ράλλης και Παναγιώτης Παπαληγούρας διαφώνησαν με τον νέο εκλογικό νόμο και υπέβαλαν την παραίτησή τους, εγκαινιάζοντας την πολιτική κρίση που οδήγησε στις πρόωρες εκλογές του 1958. Ο Καραμανλής εκτίμησε ότι οι διαφωνίες τους υπέκρυπταν ευρύτερες πολιτικές επιδιώξεις εις βάρος της κυβέρνησής του.⁹⁴ Την ίδια ημέρα υπέδειξε στον βασιλιά τους αντικαταστάτες τους και, κατά την ορκωμοσία τους στα Ανάκτορα, η ιδιαίτερα θερμή στάση του βασιλικού ζεύγους ερμηνεύθηκε ως ένδειξη στήριξης των Ανακτόρων στις επιλογές του Πρωθυπουργού.⁹⁵

Την επόμενη ημέρα η κρίση κορυφώθηκε, όταν δεκαπέντε βουλευτές της ΕΡΕ απέσυραν την εμπιστοσύνη τους προς την κυβέρνηση, στερώντας της την κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Ο Καραμανλής τους διέγραψε αμέσως, απορρίπτοντας ακόμη και την επιστροφή τριών εξ αυτών που δήλωσαν ότι είχαν παραπλανηθεί. Στις 2 Μαρτίου υπέβαλε την παραίτηση της κυβέρνησής του στον βασιλιά Παύλο, εισηγούμενος τον σχηματισμό υπηρεσιακής κυβέρνησης και τη διενέργεια πρόωγων εκλογών, προκειμένου να αποφευχθεί επανάληψη της λύσης του 1955 και να ανανεωθεί η λαϊκή εντολή. Παράλληλα, ο Σοφοκλής Βενιζέλος προωθούσε τον σχηματισμό κυβέρνησης από την ίδια Βουλή με πρωθυπουργό στέλεχος της ΕΡΕ, πλην του Καραμανλή, πρόταση που δεν συμεριζόταν ο Γεώργιος

⁹² Λουτσίδης, *ό.π.*, σ. 122-127

⁹³ Νικολακόπουλος, *ό.π.* σ. 221-223

⁹⁴ Αρχείο, τ.3, σ. 79

⁹⁵ Αρχείο, τ.3, σ. 79

Παπανδρέου. Ο Καραμανλής υποστήριξε ενώπιον του βασιλιά ότι η κρίση αποτελούσε προϊόν συνωμοσίας, στην οποία εμπλεκόταν και ο Ποταμιάνος, και προειδοποίησε ότι η απόρριψη της πρότασής του για υπηρεσιακή κυβέρνηση θα μπορούσε να δημιουργήσει την εντύπωση εμπλοκής του Στέμματος: «...του ετόνισα ότι οιαδήποτε άλλη λύσις θα εδημιούργει την εντύπωσιν ότι το Στέμμα επεθύμει να βοηθήσῃ τα σχέδια των συνωμοτών, όπως οι ίδιοι το διεκήρυσσαν, επικαλούμενοι μάλιστα σχετικές διαβεβαιώσεις του κ. Χ. Ποταμιάνου. Ο βασιλεύς εξεδήλωσεν ειλικρινώς την αγανάκτησίν του διά τας διαδόσεις αυτάς, χαρακτηρίσας ως απίθανον την ανάμιξιν του κ. Ποταμιάνου εις την συνωμοσίαν».⁹⁶

Ο Βασιλιάς Παύλος κατέληξε στην επιλογή σχηματισμού υπηρεσιακής κυβέρνησης υπό τον Πρόεδρο του Ερυθρού Σταυρού Σοφοκλή Γεωργακόπουλο, με αποστολή τη διενέργεια εκλογών και την ψήφιση νέου εκλογικού νόμου. Η απόφαση αυτή αποδίδεται σε συνδυασμό παραγόντων, μεταξύ των οποίων η πρόθεση των Ανακτόρων να αποστασιοποιηθούν από τυχόν υπόνοιες εμπλοκής σε πολιτικές διεργασίες, η αποφυγή νέας άμεσης παρέμβασης στον σχηματισμό ηγεσίας της Δεξιάς, η σταθεροποίηση της κοινοβουλευτικής θέσης της ΕΡΕ, καθώς και η εκτίμηση ότι οι πολιτικές ισορροπίες θα οδηγούσαν ούτως ή άλλως σε κυβέρνηση συνεργασίας μετά τις εκλογές. Η παραπάνω ερμηνεία του Λουτσίδη αποδίδει εύλογα την επιλογή του Παύλου για σχηματισμό υπηρεσιακής κυβέρνησης σε συνδυασμό πολιτικών παραγόντων, όπως η αποφυγή κατηγοριών περί βασιλικής παρέμβασης και η ανάγκη διαχείρισης των νέων πολιτικών συσχετισμών..

Αργότερα ο Καραμανλής σε απολογισμό των γεγονότων κατέληξε:

«Πολλούς μήνας προ της κρίσεως, ήρχισαν να εκδηλώνονται τα αποσυνθετικά συμπτώματα. Εις την αρχήν υπό μορφήν κριτικής και εν συνεχεία δολοπλοκιών. Τας τάσεις αυτάς ενεθάρρυνον και διάφοροι εξωκομματικοί παράγοντες, οι οποίοι, μη δυνάμενοι να με συγχωρήσουν διότι τους εκράτουν εις απόστασιν, επεδίωκον την ανατροπήν μου. Υπό τας συνθήκας αυτάς, ήρχισε να οργανούται ή εναντίον μου συνωμοσία, ή οποία από σταδίου εις στάδιον ωδήγησεν εις την κρίσιν. Την όλην προσπάθειαν ενεθάρρυνον και θετικώς την εβοήθησαν ο κ. Ποταμιάνος, η κ. Βλάχου και ο Αμερικανός επιτετραμμένος κ. Πένφελντ, διαβεβαιούντες τους βουλευτάς ότι αυτή ήτο η επιθυμία και του βασιλέως και των Αμερικανών. Και οι μεν δύο πρώτοι, όπως και οι ηγηθέντες της συνωμοσίας, επεδίωξαν την προσωπικήν μου εκμηδένισιν

⁹⁶ Αρχείο, ό.π. σ. 84

*και την αναδιάρθρωση της ΕΡΕ. Είμαι πάντως βέβαιος, ότι ο κ. Ποταμιάνος ενήργησεν εις την προκειμένην περίπτωση εν αγνοία του βασιλέως».*⁹⁷

Κι ενώ ο Καραμανλής πίστευε ότι ο Παύλος είχε άγνοια για τις κινήσεις του Ποταμιάνου, η Φρειδερίκη, αντίθετα, όχι απλά τις γνώριζε αλλά και τις ενθάρρυνε.⁹⁸

Σχετικά με τον ρόλο του Ποταμιάνου είναι αδιαμφισβήτητο ότι ο ίδιος είχε πληγεί προσωπικά από τον νόμο περί ασυμβιβάστου των Ανακτορικών. Επίσης έχει αποδειχθεί ότι ο Ποταμιάνος είχε τηλεφωνική επικοινωνία με τον Βασιλιά από το σπίτι του Παπαληγούρα απ' όπου τον ενημέρωνε για τη συνομωσία.⁹⁹ Επίσης ο Ποταμιάνος διατηρούσε επαφές με τους Βρετανούς στους οποίους τόνιζε ότι η εμπιστοσύνη των Ανακτόρων προς τον Καραμανλή σταδιακώς περιοριζόταν, πράγμα που έδινε το πράσινο φως στους συνωμότες να ενεργήσουν.¹⁰⁰

Για τον ρόλο της Ελένης Βλάχου, η οποία λόγω της επικριτικής στάσης των εφημερίδων της και των πολιτικών της επαφών, συγκαταλεγόταν στους φερόμενους παράγοντες που επιδίωκαν αποδυνάμωση του Καραμανλή, ο Κ. Τσάτσος επιβεβαίωσε τους ισχυρισμούς Καραμανλή λέγοντας ότι η Βλάχου μαζί με Αυλικούς πρωτοστάτησε στη δημιουργία της κίνησης Ράλλη-Παπαληγούρα κατά του Καραμανλή πιθανόν για ιδίους λόγους. Άλλωστε ο Καραμανλής συνήθιζε να δηλώνει ότι βασική του αρχή ήταν να μην υποκύπτει σε πιέσεις προς εξυπηρέτηση προσωπικών συμφερόντων.¹⁰¹

Τέλος σχετικά με τον J. Penfield, προσωρινό Αμερικανό πρέσβη, ο Καραμανλής πίστευε πως επιθυμούσε την ανατροπή του εξαιτίας του Κυπριακού καθώς οι ΗΠΑ προωθούσαν δημιουργία κυβέρνησης συνεργασίας με το Κ.Φ. που θα ενεργούσε προς άμεσο κλείσιμό του.¹⁰² Αρκετά πολιτικά πρόσωπα είχαν εκφράσει διαχρονικά την άποψη ότι ο αμερικανικός παράγοντας αναμείχθηκε στην ανατροπή του Καραμανλή. Ειδικότερα οι Αβέρωφ-Τοσίτσας, Μητσοτάκης και Γκελεστάθης συνέκλιναν στο ότι ο Penfield έπαιξε ενεργό ρόλο.¹⁰³ Προφανώς υπήρχε κάποια δυσαρέσκεια από αμερικανικής πλευράς γιατί ο Καραμανλής ασκούσε μια πιο ανεξάρτητη πολιτική και πιθανώς τον θεωρούσαν υπεύθυνο για το αντιδυτικό κλίμα που επικρατούσε στην Ελλάδα. Πάντως από τα επίσημα αρχεία του

⁹⁷ Αρχείο, ό.π. σ. 85-86

⁹⁸ Λαμπρίας, ό.π. σ. 603

⁹⁹ Λουτσίδης, ό.π. σ. 167 και ΙΚΚ, Αρχείο, Φ 71Β

¹⁰⁰ Ριζάς, ό.π., σ. 194

¹⁰¹ Λουτσίδης, ό.π. σ. 168

¹⁰² Αρχείο, ό.π. σ.86

¹⁰³ Λουτσίδης, ό.π. σ. 171-173

State Department δεν προκύπτει άμεση εμπλοκή και ενέργειες των ΗΠΑ για ανατροπή του Καραμανλή. Η μόνη σχετική αναφορά που υπάρχει από τον νέο πρέσβη J. Riddleberger αφορά σε συνάντησή του με τη Βασίλισσα στις 5 Μαρτίου: «...η Βασίλισσα παρατήρησε ότι είχα φθάσει ταυτόχρονα με μια κυβερνητική κρίση, η οποία έθετε τον Βασιλιά μπροστά σε ένα δύσκολο πρόβλημα. Η πολιτική αστάθεια χαρακτήριζε την Ελλάδα επί πολλά χρόνια, και ο σύζυγός της ήταν αποφασισμένος να κάνει ό,τι μπορούσε για να ενισχύσει την πολιτική δομή της χώρας και να αποφύγει συχνές κρίσεις...Σημαντική πρόοδος είχε σημειωθεί υπό τον Καραμανλή, ο οποίος, σύμφωνα με τη Βασίλισσα, ίσως ήταν κάπως τραχύς στον τρόπο που αντιμετώπιζε τους πολιτικούς, αλλά ήταν ένας ικανός και ενεργητικός πρωθυπουργός που είχε το καλό της χώρας του στην καρδιά του. Αν και η Βασίλισσα δεν προέβλεψε το αποτέλεσμα των εκλογών, σχημάτισα την εντύπωση ότι θεωρούσε καλές τις προοπτικές του Καραμανλή».¹⁰⁴ Από τα παραπάνω συνάγεται ότι, παρά τις φήμες για συμμετοχή των Ανακτόρων στην ανατροπή του Καραμανλή, λίγες μέρες μετά την παραίτησή του τα Ανάκτορα αντιλαμβάνονταν ότι αυτός φάνταζε ως η καταλληλότερη λύση στο πολιτικό αδιέξοδο.

Η κυβέρνηση Γεωργακόπουλου, μετά την υπερψήφιση του νέου εκλογικού νόμου της ενισχυμένης αναλογικής, προκήρυξε εκλογές για τις 11 Μαΐου 1958. Σε αυτές η ΕΡΕ εξασφάλισε ευρεία κοινοβουλευτική πλειοψηφία, ενισχύοντας τη θέση του Καραμανλή ως αδιαμφισβήτητου ηγέτη της Δεξιάς, ενώ η ΕΔΑ αναδείχθηκε σε αξιωματική αντιπολίτευση, εξέλιξη που αποδίδεται στη διάσπαση του Κέντρου, στη συσπείρωση της αριστερής ψήφου και στις ιδιαιτερότητες του εκλογικού συστήματος. Αντίθετα, το Κέντρο υπέστη σημαντική ήττα, καθώς οι εσωτερικές αντιπαραθέσεις μεταξύ Παπανδρέου και Βενιζέλου συνέβαλαν στην αποδυνάμωσή του και οδήγησαν αργότερα στην παραίτησή τους από τη συναρχηγία.¹⁰⁵ Μετά την εκλογική νίκη, ο Καραμανλής, πέρα από την οικονομική ανάπτυξη και το Κυπριακό, έθεσε ως στόχο τη συγκρότηση μιας «εθνικής αντιπολίτευσης» που θα περιόριζε τις δυνατότητες πολιτικής ανόδου της Αριστεράς.¹⁰⁶

¹⁰⁴ FRUS, 1958-1960, vol.10, 235. Despatch From the Embassy in Greece to the Department of State, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v10p2/d235>

¹⁰⁵ Νικολακόπουλος, ό.π. σ. 225-231

¹⁰⁶ Αρχείο, ό.π. σ. 128-129

Αποτίμηση περιόδου

Η περίοδος 1955–1958 χαρακτηρίστηκε από τη διαμόρφωση μιας σχέσης αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ του Κωνσταντίνου Καραμανλή και του Στέμματος. Η ανάδειξη του Καραμανλή στην πρωθυπουργία πραγματοποιήθηκε με την καθοριστική συμβολή του βασιλιά Παύλου, γεγονός που δημιούργησε αρχικά τις προϋποθέσεις μιας στενής συνεργασίας. Οι δύο πλευρές συμμερίζονταν την ανάγκη πολιτικής σταθερότητας και διατήρησης του υφιστάμενου μετεμφυλιακού καθεστώτος.

Παρά τη φαινομενική σύμπνοια, κατά την περίοδο αυτή διαμορφώθηκαν οι πρώτες εστίες μελλοντικής έντασης. Η σταδιακή ενίσχυση της πολιτικής επιρροής του Καραμανλή και η επιθυμία του να ασκεί την κυβερνητική εξουσία με μεγαλύτερη αυτονομία άρχισαν να συγκρούονται με την παραδοσιακή αντίληψη των Ανακτόρων περί ενεργού συμμετοχής του Στέμματος στη λήψη πολιτικών αποφάσεων. Ως εκ τούτου, η συνεργασία των πρώτων ετών δεν θα πρέπει να ερμηνεύεται ως πλήρης ταύτιση αντιλήψεων, αλλά ως σύμπτωση συμφερόντων που σταδιακά άρχισε να φθίνει.

Κεφάλαιο 4^ο: Η φάση της αποστασιοποίησης και της σταδιακής ψυχρότητας 1958-1961

4.1 Η άνοδος της Αριστεράς και η μεταβολή των ισορροπιών

Παρά την επιτυχή εδραίωση του Καραμανλή στην πολιτική ζωή της χώρας, οι εξελίξεις μετά το 1958 επρόκειτο να μεταβάλουν ουσιαστικά τις ισορροπίες που είχαν διαμορφωθεί μεταξύ του πρωθυπουργού και των Ανακτόρων. Η εκλογική άνοδος της ΕΔΑ, η ενίσχυση του προσωπικού κύρους του Καραμανλή και η σταδιακή διαφοροποίηση των αντιλήψεων των δύο πλευρών ως προς τον τρόπο άσκησης της εξουσίας δημιούργησαν ένα νέο πολιτικό περιβάλλον. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η αρχική σχέση συνεργασίας άρχισε να αντικαθίσταται από αμοιβαία καχυποψία και αυξανόμενες θεσμικές τριβές.

Η ενδυνάμωση της Αριστεράς, όπως αποτυπώθηκε στο αποτέλεσμα των εκλογών, οδήγησε τον Καραμανλή στην αναθεώρηση της χαλάρωσης των κατασταλτικών μέτρων κατά των κομμουνιστών στην οποία είχε προβεί κατά την περίοδο 1956-1958. Από το 1958 παρατηρείται μεταστροφή της πολιτικής του με αύξηση των διώξεων των κομμουνιστών και με την ενεργοποίηση μηχανισμών για να αντιμετωπιστεί η ΕΔΑ. Ειδικότερα συστάθηκε μία άτυπης μορφής αντικομμουνιστική επιτροπή,¹⁰⁷ διακόπηκε η προσπάθεια που είχε ξεκινήσει από τον Καραμανλή ώστε να ελεγχθεί η στρατιωτική οργάνωση ΙΔΕΑ που δρούσε κατά του κομμουνισμού και ορίστηκε Υπουργός Εσωτερικών για ζητήματα Δημοσίας Τάξης ο Ε. Καλαντζής, υπέρμαχος του αντικομμουνισμού. Επιπλέον συνελήφθη και δικάστηκε για κατασκοπία ο Μ. Γλέζος, στέλεχος της ΕΔΑ και διευθυντής της εφημερίδας *Αυγή*.¹⁰⁸

Λίγο μετά τις εκλογές ο Σ. Βενιζέλος σε επιστολή του προς τον βασιλιά άσκησε κριτική στη στάση των Ανακτόρων:

«Η Υμετέρα εύνοια προς την κυβέρνησιν Καραμανλή αρχίζει συν τω χρόνω να δηλητηριάζει την ατμόσφαιραν της πολιτικής ζωής. Μεγαλειότατε ορθώς πράξατε τότε αναθέσαντες την κυβέρνησιν εις άνθρωπον της προτιμήσεώς Σας...Αλλ' υπήρξε σφάλμα ολέθριον η πρόθεσίς Σας και τόσον εμφανώς εκδηλωθείσα επιθυμία Σας να

¹⁰⁷ Νικολακόπουλος, ό.π. σ. 256

¹⁰⁸ Λουτσίδης, ό.π. σ. 188-190

κερδίση τας εκλογάς του 1956 ο Καραμανλής... Μεγαλειότατε αντί να επωφεληθήτε της ευκαιρίας να απαλλαγίτε από το καθεστώς της ευνοιοκρατίας δια το οποίον σας αιτιώνται...Σεις ελάβατε την απόφασιν να προχωρήσετε εις νέαν λαϊκὴν ετυμηγορίαν...διά να σωθῇ ο διαλυόμενος Καραμανλής[...] Διά ποίον λόγον μόνον εις την Ελλάδα συμβαίνει να επιβάλλονται εκλογικά τεχνάσματα διά να εξασφαλίζεται η διακυβέρνησις της χώρας από ένα μόνον κόμμα, ἔστω και αν -τούτο είναι μειοψηφία;...».¹⁰⁹

Ο Παύλος απέφυγε να απαντήσει αναθέτοντας την απάντηση στον διευθυντή του βασιλικού γραφείου αντιστράτηγο Μπαλοδήμο, ο οποίος αρκέστηκε να τονίσει ότι ο Βασιλιάς σε όλη τη διάρκεια της βασιλείας του ενεργούσε βάσει του Συντάγματος. Από τα παραπάνω είναι ξεκάθαρο ότι ο Βενιζέλος επέρριπτε ευθύνες στον Βασιλιά για τα πολιτικά προβλήματα. Γενικότερα τη συγκεκριμένη περίοδο παρατηρείται μια ψύχρανση στις σχέσεις του Βασιλιά με τους κεντρικούς αρχηγούς γεγονός που φάνηκε όταν οι Βενιζέλος και Παπανδρέου αρνήθηκαν να παραστούν στη δεξίωση που πραγματοποιήθηκε στα Ανάκτορα ενόψει της ενηλικίωσης του Διαδόχου Κωνσταντίνου.¹¹⁰

4.2 Το Κυπριακό ξανά στο προσκήνιο και η χάραξη αυτόνομης εξωτερικής πολιτικής

Τον Δεκέμβριο του 1958 η δημοσίευση στον *Νεολόγο* Πατρών της επιστολής του Π. Σωτηρόπουλου επανέφερε στο προσκήνιο το λεγόμενο «μνημόνιο Πιπινέλη», σύμφωνα με το οποίο ο Πιπινέλης και ο Καραμανλής είχαν υποστηρίξει, πριν από τον θάνατο του Παπάγου, την αναζήτηση συμβιβαστικής λύσης στο Κυπριακό. Παρά τη διάψευση του Πιπινέλη, η αντιπολίτευση αξιοποίησε την υπόθεση για να αποδόσει κατηγορίες ότι η άνοδος του Καραμανλή στην πρωθυπουργία οφειλόταν στην εύνοια του Στέμματος και του ξένου παράγοντα. Ο Καραμανλής απέρριψε τους ισχυρισμούς, χαρακτηρίζοντάς τους πολιτικά υποκινούμενους. Η υπόθεση καταδεικνύει ότι η βασιλική επιλογή του 1955 εξακολουθούσε να αποτελεί ακόμα σημείο πολιτικής αντιπαράθεσης.¹¹¹

Από τα τέλη του 1958 το Κυπριακό εισήλθε σε τροχιά επίλυσης, καθώς Ελλάδα, Τουρκία, Βρετανία και Μακάριος συγκλίνουν σταδιακά προς τη λύση της ανεξαρτησίας.

¹⁰⁹ Λιναρδάτος, ό.π. σ. 87-89

¹¹⁰ Στο ίδιο, σ. 90-91

¹¹¹ Αρχείο, ό.π. σ. 327

Στο πλαίσιο αυτό, ο Καραμανλής προχώρησε σε διαπραγματεύσεις με την Τουρκία, οι οποίες οδήγησαν στις Συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου (Φεβρουάριος 1959) και στη δημιουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Παρά τις αντιδράσεις που προκάλεσε η συμφωνία στο εσωτερικό της χώρας και την πρόταση μομφής που κατέθεσε η αντιπολίτευση κατά της κυβέρνησης, η οποία τελικά απορρίφθηκε, η διευθέτηση του Κυπριακού ενίσχυσε το πολιτικό κύρος του Καραμανλή. Παράλληλα, περιόρισε, τουλάχιστον προσωρινά, τα περιθώρια παρέμβασης του Στέμματος στην κυβερνητική πολιτική, καθώς η επιτυχής έκβαση των διαπραγματεύσεων ενδυνάμωσε τη θέση του πρωθυπουργού στο πολιτικό σύστημα.¹¹²

¹¹² Αρχείο, ό.π. σ. 414-420

Κεφάλαιο 5^ο : Η κλιμάκωση της έντασης 1961-1962

5.1. Οι εκλογές «Βίας και Νοθείας και ο Ανένδοτος Αγώνας

Την άνοιξη 1961 ξεκίνησαν διαβουλεύσεις για ψήφιση νέου εκλογικού νόμου που θα ευνοούσε τον κεντρώο χώρο έναντι της ΕΔΑ. Ο Καραμανλής δεν έκρυβε την προτίμησή του να έχει απέναντί του ως αντιπολίτευση το εθνικόφρον Κέντρο, με το οποίο θα εναλλασσόταν στην εξουσία, παρά την Αριστερά.¹¹³ Τον ίδιο στόχο αποτροπής σχηματισμού συνεργασίας του Κέντρου με την Αριστερά είχαν τόσο τα Ανάκτορα, όσο και ο αμερικανικός παράγοντας.¹¹⁴ Ο νόμος ψηφίστηκε κατά βάση μόνο από την ΕΡΕ. Τον Σεπτέμβριο ο Γ. Παπανδρέου ίδρυσε την ΕΚ σε μια προσπάθεια συσπείρωσης του χώρου που ιδεολογικά κινούταν από την κεντροδεξιά ως την κεντροαριστερά. Λίγο αργότερα προκηρύχθηκαν πρόωρες εκλογές στις 29 Οκτωβρίου οι οποίες θα διεξάγονταν από υπηρεσιακή κυβέρνηση. Ο Καραμανλής και ο Βασιλιάς Παύλος αρχικά συμφώνησαν στην ανάληψη της θέσης του υπηρεσιακού πρωθυπουργού από τον στρατηγό Θ. Τσακαλώτο μιας και θα ήταν σε θέση να αντιμετωπίσει τις φημολογούμενες αναταραχές που επρόκειτο να ξεσηκώσει η Αριστερά προς ματαίωση των εκλογών. Όμως ο Παύλος αιφνιδίασε τον Καραμανλή γιατί χωρίς να το γνωρίζει απέστειλε στον Τσακαλώτο τον στενό του συνεργάτη Χ. Ποταμιάνο να του διαμηνύσει την επιθυμία του βασιλιά να ανατεθεί το υπουργείο Εθνικής Αμύνης στον ίδιο τον Ποταμιάνο. Ο Ποταμιάνος, όπως αναπτύχθηκε παραπάνω, ήταν πρόσωπο ανεπιθύμητο και εχθρικό για τον Καραμανλή. Πρόθεση του Παύλου ήταν να επιβάλει τον Ποταμιάνο ως πολιτική προσωπικότητα αλλά, όπως παρατηρεί και ο Λιναρδάτος, ο Παύλος, ενδεχομένως, με την επιλογή αυτή ήθελε να εξασφαλίσει τη συμμετοχή του στρατού στο σχέδιο βίας και νοθείας των επικείμενων εκλογών. Έτσι όμως διαφάνηκε μια κόντρα μεταξύ του βασιλιά και του πρωθυπουργού με στόχο τον έλεγχο των Ένοπλων Δυνάμεων.¹¹⁵ Οπωσδήποτε η επιλογή Ποταμιάνου από τον βασιλιά ικανοποίησε την αντιπολίτευση που θεώρησε το γεγονός προσωπική ήττα του Καραμανλή. Η άρνηση Τσακαλώτου να δεχθεί τον Ποταμιάνο στη μελλοντική του κυβέρνηση ανάγκασε τον Παύλο να ορίσει έναν άλλο, ανακτορικό αυτή τη φορά, στρατηγό

¹¹³ Αρχείο τ. 3, σ. 85

¹¹⁴ Λουτσίδης, ό.π. σ. 246-247

¹¹⁵ Λιναρδάτος, τ. Γ', σ. 368

ως υπηρεσιακό πρωθυπουργό, τον Κ. Δόβα, ο οποίος ανέθεσε τελικά το Υπουργείο Εθνικής Αμύνης στον Ποταμιάνο.¹¹⁶

Οι κάλπες ανέδειξαν και πάλι μεγάλο νικητή την ΕΡΕ, δεύτερο κόμμα αναδείχθηκε η ΕΚ που απορρόφησε μεγάλο μέρος της εκλογικής δύναμης της ΕΔΑ, η οποία περιορίστηκε στην τρίτη θέση.¹¹⁷ Δύο εικοσιτετράωρα μετά τις εκλογές ο Παπανδρέου προέβη σε καταγγελία του εκλογικού αποτελέσματος ισχυριζόμενος ότι ασκήθηκε βία και νοθεία από πλευράς ΕΡΕ για εξασφάλιση της αυτοδυναμίας και δηλώνοντας ότι η κυβέρνηση που θα σχηματιστεί από τον Καραμανλή δεν αποτελεί νόμιμη κυβέρνηση. Στην καταγγελία αυτή ο Παπανδρέου στρέφεται μόνο εναντίον της ΕΡΕ καταλογίζοντας απλά στην υπηρεσιακή κυβέρνηση Δόβα αδράνεια να παρεμποδίσει τον παράνομο μηχανισμό της ΕΡΕ.¹¹⁸ Ο Καραμανλής απάντησε ότι δεν εκπλήσσεται από τη στάση του Παπανδρέου που αποτελούσε πάγια τακτική του όταν έχανε σε εκλογικούς αγώνες,¹¹⁹ ενώ η νίκη της ΕΡΕ ήταν τόσο συντριπτική που δεν χρειαζόταν να καταφύγει σε τέτοιες μεθόδους.¹²⁰

Μερικά χρόνια αργότερα, όταν ο Παπανδρέου, ως πρωθυπουργός, έκανε λόγο στη Βουλή για ύπαρξη σχεδίου ονόματι «Περικλής» στο οποίο έλαβαν μέρος η αστυνομία, οι ένοπλες δυνάμεις, η ΚΥΠ και διάφορες παρακρατικές ομάδες με στόχο να επηρεαστεί το αποτέλεσμα των εκλογών υπέρ της ΕΡΕ. Το σχέδιο έγινε η αιτία να δημιουργηθεί μια νέα διαχωριστική γραμμή στην ελληνική πολιτική πραγματικότητα μεταξύ δεξιών και αντιδεξιών.¹²¹ Ο Καραμανλής το 1968 σε επιστολή του προς τον Ελληνοαμερικανό καθηγητή πολιτικών επιστημών Τζωρτζ Αναστόπουλο ισχυρίστηκε ότι ο ίδιος δεν γνώριζε τίποτα για το σχέδιο «Περικλής» σε αντίθεση με την ΕΚ, η οποία προσπάθησε να επωφεληθεί από τον φόβο στρατιωτικών και ανακτορικών κύκλων κατά των κομμουνιστών που τους οδήγησε να αναπτύξουν με αφελή και επιπόλαιο τρόπο αντικομμουνιστική δραστηριότητα.¹²² Την άποψη Καραμανλή ότι ο Παπανδρέου γνώριζε για το σχέδιο «Περικλής» επιβεβαιώνουν διάφορες πηγές χρόνια αργότερα όταν ο Παπανδρέου θα έχει χάσει την εξουσία. Ο Κ. Μητσοτάκης, συνεργάτης τότε του Παπανδρέου στην βιογραφία του αναφέρει: «...και το κόμμα μας κάτι ήξερε» ενώ σε άλλη αναφορά είπε «δεν μπορεί να

¹¹⁶ Αρχείο, τ. 5, σ. 180-182

¹¹⁷ Νικολακόπουλος, ό.π. σ. 275

¹¹⁸ *Ελευθερία*, 1/11/1961 <http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin.asp?c=64&dc=1&db=11&da=1961>

¹¹⁹ Αρχείο, τ. 5 σ. 216

¹²⁰ Αρχείο, ό.π. σ. 223, από συνέντευξη Καραμανλή στο Γάλλο συγγραφέα Ρ. Μασσίπ

¹²¹ Νικολακόπουλος, ό.π. σ. 272

¹²² Αρχείο, τ. 7, σ. 90

ισχυριστεί κάποιος στα σοβαρά ότι το αποτέλεσμα ήταν προϊόν βίας και νοθείας». Η εφημερίδα *Ελευθερία* στις 7/9/1965 έγραψε: «ο αρχηγός της ΕΚ ήταν πλήρως ενήμερος της σχεδιαζόμενης βίας και νοθείας»¹²³. Επίσης οι συνεργάτες του Παπανδρέου Ε. Δενδρινός και Γ. Μυλωνάς αποκάλυψαν ο μὲν πρώτος ότι ο Παπανδρέου σε σύσκεψη κομματικών στελεχών στο Καστρί είχε δηλώσει ότι «θα κάμωμεν τας εκλογάς με τους χωροφύλακες και με το πιστόλι στο χέρι» και ο δεύτερος αποκάλυψε τις διαπραγματεύσεις ανάμεσα στον Παπανδρέου και τον Καραμανλή και ότι «θα έπαιρναν τις εκλογές με τον χωροφύλακα».¹²⁴

Αμέσως μετά τις εκλογές ο Παπανδρέου ξεκίνησε τον λεγόμενο «Ανένδοτο Αγώνα» για ανατροπή του Καραμανλή. Ο «Ανένδοτος Αγώνας» εκτυλίχθηκε σε δύο φάσεις: η πρώτη σε θεσμικό πλαίσιο μέσω Κοινοβουλίου και δικαιοσύνης και η δεύτερη φάση, που ονομάστηκε «Πορεία προς τον Λαό», κατά την οποία ο Παπανδρέου προσπάθησε να εκμεταλλευτεί την κοινωνική δυσαρέσκεια οργανώνοντας λαϊκές εκδηλώσεις, συγκεντρώσεις, διαδηλώσεις, διαμαρτυρίες και απεργιακές κινητοποιήσεις. Παράλληλα με διαρκείς αναφορές προς τον βασιλιά τον καλούσε να αποκαταστήσει τη συνταγματική νομιμότητα. Ουσιαστικά η τακτική που ακολούθησε ο Παπανδρέου ήταν να επιτίθεται στα Ανάκτορα έχοντας ως έμμεσο στόχο τον Καραμανλή για να εξασφαλίσει τη βασιλική εύνοια.¹²⁵ Έτσι το Στέμμα βρέθηκε να εμπλέκεται στην αντιπαράθεση μεταξύ των δύο κομμάτων του αστικού χώρου, των οποίων την ενότητα επιδίωκε να διαφυλάξει στο πλαίσιο του μετεμφυλιακού πολιτικού συστήματος.¹²⁶

5.2 Το ζήτημα της προίκας και οι απαιτήσεις του Παλατιού

Το ζήτημα της προικοδότησης της πριγκίπισσας Σοφίας είχε απασχολήσει την ελληνική κοινή γνώμη ήδη από το 1959 καθώς ο Τύπος της αντιπολίτευσης έκανε λόγο για προβλήματα που δημιουργούσε το θέμα στις σχέσεις Ανακτόρων-Κυβέρνησης. Την εποχή εκείνη κυβερνητικές πηγές διέψευδαν την ύπαρξη ζητήματος καθώς δεν είχε ακόμη

¹²³ *Ελευθερία*, 7/9/1965

¹²⁴ Λουτσίδης, ό.π. σ. 252-253

¹²⁵ Στο ίδιο, 255-258

¹²⁶ Κωνσταντίνα Μπότσιου, Η αρχή του τέλους της βασιλευσμένης: Στέμμα και κρίση ηγεμονίας τη δεκαετία του '60, στο *Η σύντομη δεκαετία του '60: θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, επιμ. Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2008, σ. 106

αναγγελθεί επίσημα ο επικείμενος γάμος της πριγκίπισσας, ενώ επιφυλάσσονταν ότι όταν προκύψει κάτι τέτοιο θα τεθεί σε ψήφιση νόμου στο Κοινοβούλιο. Ο βουλευτής της ΕΔΑ Μπρεδήμας επικαλούμενος μαρτυρίες ανώτατου δημοσίου λειτουργού και ενός μη κατονομαζόμενου υπουργικού στελέχους αναφέρθηκε σε πρόθεση της κυβέρνησης να περάσει σχέδιο νόμου για προίκα ύψους 30 εκατ. δραχμών που αργότερα μειώθηκε στο μισό. Η κυβέρνηση επισήμως διέψευσε το γεγονός χαρακτηρίζοντάς το ως φημολογία που αποσκοπούσε στο να πληγεί η κυβέρνηση και ο ίδιος ο πρωθυπουργός.¹²⁷

Το θέμα επανήλθε ξανά στο προσκήνιο το 1962 όταν είχαν ανακοινωθεί οι γάμοι της πριγκίπισσας Σοφίας με τον διάδοχο του ισπανικού θρόνου Χουάν Κάρλος και όταν πια οι σχέσεις των δύο πολιτειακών θεσμών, Στέμματος και Πρωθυπουργού, έβαιναν σε ρήξη. Η Βασίλισσα Φρειδερίκη είχε καλέσει τον Καραμανλή στα Ανάκτορα για να κάμψει τις όποιες επιφυλάξεις του λέγοντάς του χαρακτηριστικά ότι η βασιλική οικογένεια είχε δεσμευτεί και «εάν ήταν ο Πλαστήρας θα το έκανε». Η απάντηση του Καραμανλή σε έντονο ύφος ήταν: «ασφαλώς και θα το έκανε διότι θα ήταν βέβαιος ότι δεν θα το έκανα εγώ». Η συζήτηση έλαβε τέλος με δυσάρεστο τρόπο. Για να καταλαγιάσει ο θόρυβος ο εφοπλιστής Α. Ωνάσης απέστειλε στον Καραμανλή επιταγή για την προικοδότηση της πριγκίπισσας την οποία ο Καραμανλής επέστρεψε άμεσα στον εκπρόσωπό του.¹²⁸

Τελικά η κυβέρνηση με κατεπείγον νομοσχέδιο προικοδότησε την πριγκίπισσα με ποσό 300.000 δολαρίων, περίπου 9 εκατ. δραχμών, υπέρογκο για την εποχή και για τις δημοσιονομικές αντοχές της χώρας. Η αντιπολίτευση αντέταξε ως επιχειρήματα ότι δεν είναι ηθικό η κυβέρνηση να υπερψηφίζει την τεράστια προίκα την ώρα που αρνείται αύξηση στους δημοσίους υπαλλήλους και ότι υποχρέωση του κράτους είναι μόνο η προικοδότηση του Διαδόχου του Θρόνου και όχι των υπόλοιπων βασιλοπαίδων για τις οποίες θα έπρεπε να μεριμνήσει η οικογένειά τους ιδιωτικά.¹²⁹ Πηγές της βρετανικής πρεσβείας αναφέρθηκαν σε μεγαλύτερο ποσό που εκταμιεύθηκε από τα δημόσια ταμεία και που κανείς δεν γνώριζε το ακριβές ύψος του. Σε άρθρο των New York Times εκφράστηκε έντονη διαμαρτυρία: «Είναι η Ελλάδα η ίδια εκείνη χώρα δια την οποίαν μας ικετεύουν να στείλωμεν δέματα τροφίμων;».¹³⁰

¹²⁷ Αρχείο, τ. 4, σ. 167

¹²⁸ Αρχείο, τ. 5 σ. 473-474

¹²⁹ Λιναρδάτος, ό.π. τ. Γ', σ. 454

¹³⁰ Σακκάς, ό.π. σ. 116-119

Ο Τύπος της αντιπολίτευσης επιδόθηκε σε δημοσιεύματα στα οποία επέκρινε τη διαχρονική ανάμιξη των Ανακτόρων στα πολιτικά πράγματα κατά τις τελευταίες δεκαετίες έχοντας ως απώτερο στόχο την κυβέρνηση, η οποία κλήθηκε για ακόμα μία φορά να υπερασπιστεί το Στέμμα κάνοντας λόγο για αήθη επίθεση εναντίον των θεσμών της χώρας συγκαταλέγοντας την όλη στάση στο πλαίσιο του Ανένδοτου Αγώνα και σε προσπάθεια ανασυρσης από τη λήθη του Εθνικού Διχασμού: «*Η Κυβέρνησις διαπιστώνει μετ' εκπλήξεως και βαθείας λύπης ότι κύκλοι και δημοσιογραφικά όργανα της αντιπολιτεύσεως συνδυάζουν από των εκλογών και εντεύθεν, εις διαρκώς εντεινόμενον βαθμόν, την εναντίον της επίθεσιν προς θέματα αμέσως ή εμμέσως απτόμενα του Στέμματος... Η εξαπολυθείσα επίθεσις περιέλαβεν εις τους στόχους της αμέσως ή εμμέσως πάντας τους θεσμούς της χώρας και αυτό τούτο το ανώτατον εθνικόν σύμβολον το οποίον δίδει εις το πολίτευμά μας τον ευτυχή συνδυασμόν της Βασιλευομένης Δημοκρατίας*». Ο ακαδημαϊκός Α. Βλάχος παρατήρησε ότι ενώ αρχικά η ΕΚ στρέφονταν απευθείας κατά της κυβερνήσεως, αργότερα άλλαξε στάση επιτιθέμενη κατά των Ανακτόρων με σκοπό «*να πτοηθεί ο βασιλεύς ... και να εξαναγκασθεί ν' απομακρύνει τον Καραμανλή από την εξουσία, προκηρύσσοντας εκλογές*».¹³¹

Μέσα στο γενικότερο κλίμα λαϊκής δυσαρέσκειας που είχε δημιουργηθεί σε βάρος των βασιλέων εξαιτίας των υπερβολικών απαιτήσεών τους, ο Παύλος κατέφυγε σε μια αγαπημένη του τακτική σε κρίσιμες γι' αυτόν περιστάσεις με σκοπό την τόνωση του βασιλικού κύρους. Επισκέφθηκε τη Βόρεια Ελλάδα, περιοχή με έντονο το φιλοβασιλικό στοιχείο. Κατά την επίσκεψή του στη Λέσχη Αξιωματικών Φρουράς Θεσσαλονίκης απευθυνόμενος προς στρατιωτικούς δήλωσε: «Μας έχει ενώσει ο Θεός. Εγώ ανήκω σε εσάς και εσείς μου ανήκετε». Η φράση του αυτή έφερε σε δύσκολη θέση την κυβέρνηση καθώς θεωρήθηκε απάντηση στις αναφορές της ΕΚ περί Εθνικού Διχασμού. Η κυβέρνηση Καραμανλή, που από το 1955 προσπαθούσε να ξεχαστεί αυτή η διαχωριστική γραμμή που για δεκαετίες δίχαζε τους Έλληνες, αισθάνθηκε ακάλυπτη από τον βασιλιά Παύλο πιεζόμενη, μάλιστα, να παρέχει η ίδια κάλυψη στα λεγόμενά του με τα οποία ήταν εκ διαμέτρου αντίθετη.¹³² Η ΕΚ βρήκε πάλι την ευκαιρία να ασκήσει κριτική στην κυβέρνηση που τυπικά θεωρούνταν υπεύθυνη για τους λόγους του Βασιλιά, ενώ η ΕΔΑ δια στόματος Μπρεδήμα χαρακτήρισε τον Παύλο ως «ελέω Θεού μονάρχη».¹³³ Ο Καραμανλής δεν απάντησε δημοσίως, όμως ο Αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Π. Κανελλόπουλος δήλωσε εκ

¹³¹ Αρχείο, τ. 5, σ. 308-309

¹³² Χρηστίδης, ό.π. σ. 77-78

¹³³ Λουτσίδης, ό.π. σ. 357

μέρους της κυβέρνησης ότι *«Η κυβέρνηση αναλαμβάνει πλήρως την ευθύνη των λέξεων τας οποίας εχρησιμοποίησε ο Βασιλεύς»*.¹³⁴

Η βασιλική πρόνοια υπήρξε ακόμα ένα σημείο που προκάλεσε δυσχέρεια στις σχέσεις Καραμανλή-Στέμματος. Το βασιλικό ζεύγος κατά τη βασιλεία του οργάνωσε ένα σύστημα πρόνοιας και κοινωνικής προστασίας. Ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όπως φτωχά και ορφανά παιδιά, άπορες κορασίδες που αδυνατούσαν να λάβουν προίκα, αναξιοπαθούντες που έχριζαν ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, παραβατικοί ανήλικοι, στρατιώτες που δεν ήταν σε θέση να καλύψουν τα έξοδα της ενδυμασίας τους έγιναν δέκτες της βασιλικής προνοιακής φιλανθρωπίας που αποτελούνταν από δομές του κράτους, υπηρεσίες ημικρατικές και ιδιωτικούς φορείς.¹³⁵ Στην πραγματικότητα τα έσοδα της βασιλικής πρόνοιας προέρχονταν από παραχώρηση κρατικών εκτάσεων και από επιβολή έμμεσης φορολογίας προς ιδιώτες, επαγγελματίες και προς τους πολίτες και διοργάνωσης πανελληνίων εράνων. Απώτερος σκοπός ήταν η προβολή των βασιλέων, η ενδυνάμωση της βασιλείας και η καθιέρωση της Φρειδερίκης ως στοργικής μητέρας-Βασίλισσας των ενδεών Ελλήνων. Κατά τον ιστορικό Δ. Σακκά η Φρειδερίκη χρησιμοποιούσε την πρόνοια για προσωπική της προβολή και απόκτηση δύναμης που θα την καθιστούσε ισχυρό παίκτη στην πολιτική σκηνή της χώρας με ανάμιξη σε γεγονότα, μηχανορραφίες και ανάδειξη ή απομάκρυνση πολιτικών προσώπων.¹³⁶

Ανάμεσα σε όλα αυτά αυξάνονταν διαρκώς οι βασιλικές απαιτήσεις, κυρίως της ίδιας της Φρειδερίκης. Αύξηση βασιλικών χορηγιών, κατασκευή ανακτόρων και επαύλεων, πολυτελή αυτοκίνητα, αγορά θαλαμηγού, αεροσκάφη και ελικόπτερο, πρόσληψη προσωπικού, δαπάνες για επίσημες επισκέψεις στο εξωτερικό, εορτασμοί και δείπνα, ταξίδια, εκδρομές και κρουαζιέρες ήταν κάποιες από τις πολλές απαιτήσεις των Ανακτόρων και όλα αυτά σε μια εποχή που η μετανάστευση εξαιτίας της ανεργίας μαστιζε τον ελληνικό λαό.¹³⁷

Ο Καραμανλής σε επιστολή του προς τον βασιλιά Παύλο θίγει τα παραπάνω ζητήματα. Ειδικότερα αναφέρει σχετικά με τις βασιλικές δαπάνες:

«Φαίνεται να επικρατή η πεπλανημένη αντίληψις ότι ή μεγαλοπρέπεια ενισχύει τον θρόνον. Συμβαίνει το αντίθετον. Η απλότης και ή λιτότης εδραιώνουν τον θεσμόν. [...] Η

¹³⁴ Στο ίδιο, σ. 358

¹³⁵ Δήμητρα Λαμπροπούλου, Βασιλικά Ιδρύματα: κεντρικοί φορείς πρόνοιας στη μεταπολεμική Ελλάδα, στο *Η εποχή των Βασιλέων: Παύλος Α΄, τ. ΣΤ, Καθημερινή*, 2024, σ.112-121

¹³⁶ Σακκάς, ό.π. σ.122-125

¹³⁷ Στο ίδιο, σ. 119-122

ικανοποιήσις αναγκών του Στέμματος, όταν αυτή συνεπάγεται δαπάνας του Δημοσίου, θα πρέπει να αποφεύγεται, εφ' όσον δεν είναι αυστηρώς αναγκαία. Ο λαός είναι σκληρός απέναντι των αρχόντων του και αρνείται εις αυτούς όχι μόνον την πολυτέλειαν, αλλά ακόμη και την άνεσιν, την οποίαν εν τούτοις επιτρέπει εις τον εαυτόν του. Εις τον τομέα δε ακριβώς αυτόν νομίζω ότι διεπράχθησαν τον τελευταίον καιρόν αρκετά σφάλματα από όλους μας». Για τους βασιλικούς εράνους αναφέρει: «Ο Έρανος Βορείων Επαρχιών... θα ήτο χρήσιμον να μεταρρυθμισθή τόσον ως προς την νομικήν του μορφήν, όσον και ως προς τας επιδιώξεις του». Για την καλύτερη ενημέρωση μεταξύ κυβερνήσεως και ανακτόρων ο Καραμανλής κάνει λόγο για την αναγκαιότητα ύπαρξης ενός συμβούλου υπεύθυνου για την επικοινωνία των δύο θεσμών προς αποφυγή παρεξηγήσεων. Τέλος δεν παραλείπει να αναφερθεί στην προσπάθεια της αντιπολίτευσης να αποδυναμώσει το Στέμμα και να δηλητηριάσει τις σχέσεις του με την κυβέρνηση: «...η φθορά του Στέμματος επιδιώκεται από οργανωμένα πολιτικές δυνάμεις, και επί τη βάσει σχεδίου προδιαγεγραμμένου. Η προσπάθειά των, η οποία είναι εκβιαστική και κακοήθης, ασφαλώς θα αποτύχη».¹³⁸ Όλα τα θέματα που θίχτηκαν από τον Καραμανλή θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν εύλογα και αυτονόητα, ωστόσο ήταν φυσικό να θίζουν την ιδιότυπη θέση της ελληνικής μοναρχίας.¹³⁹

Σε απάντηση ο Παύλος, αφού πρώτα υπενθύμισε στον Καραμανλή την εμπιστοσύνη που επέδειξε στο πρόσωπό του και την αίσθηση δικαίωσης για την επιλογή του, δεν παραλείπει να εκφράσει τα παράπονά του για πλημμελή στήριξη του Στέμματος από πλευράς κυβέρνησης. Πιο συγκεκριμένα λέει ότι αναγνωρίζει την ύπαρξη εκστρατείας δυσφήμισης του ίδιου, της Βασίλισσας, των παιδιών και των προγόνων του από την αντιπολίτευση ωστόσο, όχι μόνο θεωρεί ότι η κυβέρνηση δεν λειτούργησε προστατευτικά απέναντί τους, αλλά πιστεύει πως ο Καραμανλής υιοθετεί πολλά επιχειρήματα της αντιπολίτευσης εναντίον του Θρόνου. Επιπλέον του καταλογίζει λανθασμένους χειρισμούς στα ζητήματα της προίκας της πριγκίπισσας Σοφίας και της αύξησης των βασιλικών χορηγιών, εκφράζει τη διαφωνία του σχετικά με τις κατηγορίες περί μεγάλων βασιλικών δαπανών αντιτείνοντας ότι η δική του βασιλεία υπήρξε η πλέον λιτή χωρίς πολυτέλεια και τρυφή, ενώ σχετικά με τους βασιλικούς λόγους παραδέχεται ότι γράφονται από τον ίδιο τον βασιλιά, αλλά αρνείται ότι η κυβέρνηση δεν έχει ενημέρωση για αυτούς. Σχετικά με τους λόγους που εκφωνεί προς το στράτευμα θεωρεί δικαίωμά του να αναφέρεται σε αυτό όπως

¹³⁸ Αρχείο, τ. 5, σ. 470

¹³⁹ Ριζάς, ό.π. σ. 272

επιθυμεί ως αρχηγός των ενόπλων δυνάμεων. Τέλος σχετικά με τον ισχυρισμό του Καραμανλή περί δυσφήμισης του Θρόνου από την αντιπολίτευση ο Παύλος εκφράζει έντονο παράπονο για ελλειμματική προσπάθεια της κυβέρνησης υπερασπιστεί τον Θρόνο στα μάτια του λαού: «Δεν αντιλαμβάνομαι τι εννοείτε διά της εκφράσεως "φθορά του Στέμματος". Υπάρχει βεβαίως προϊούσα δυσφήμισις αυτού, οφειλομένη εις γνωστούς λόγους. Η δυσφήμισις αυτή θα ήτο πολύ μικροτέρα εάν αι εκάστοτε Κυβερνήσεις ελάμβανον δραστηρίως και επιτυχέστερον τα ενδεικνύόμενα μέτρα διαφωτίσεως του λαού προς εξουδετέρωσιν της δυσφημίσεως».¹⁴⁰ Είναι ξεκάθαρο ότι τα Ανάκτορα είχαν ενοχληθεί από την κριτική που τους άσκησε ο Καραμανλής, περίμεναν κάλυψη, δεν συμμερίζονταν τις απόψεις του και δεν έδειχναν διάθεση συμβιβασμού. Αντιθέτως επέδειξαν αλαζονεία καθώς του υπενθύμισαν ότι η πορεία του οφείλεται αποκλειστικά στις επιλογές του Βασιλιά στον οποίο προφανώς χρωστάει χάρη. Η επιστολή αυτή αποδεικνύει ότι τα Ανάκτορα προσδοκούσαν από τον Καραμανλή να λειτουργεί σαν υποχείριό τους. Οι δύο αυτές επιστολές έκαναν σαφές ότι πλέον υπήρχε ανυπέρβλητη διάσταση απόψεων και ότι η ένταση ανάμεσα στους δύο πολιτειακούς παράγοντες είχε κορυφωθεί.

Χρόνια αργότερα ο Καραμανλής από το Παρίσι σε προσωπικό του μνημόνιο θα σχολιάσει την αντίδραση του βασιλιά: «...ο βασιλεύς Παύλος έδειξε ότι είχε πράγματι ενοχληθεί από τις υποδείξεις μου... και παρατηρούσε ότι ή Κυβέρνηση δεν προστάτευε επαρκώς το Στέμμα από τις άδικες επιθέσεις που υφίστατο...του είπα ότι θεωρώ αδικαιολόγητα τα παράπονά του. Του εξήγησα γιατί δεν μπορούσα να φερθώ διαφορετικά και του δήλωσα ότι αν πράγματι πιστεύει ότι αφήνω έκθετο το Στέμμα, δεν απομένει παρά να παραιτηθώ. Ο βασιλεύς διαμαρτυρήθηκε έντονα και μου είπε ότι ή συζήτησή μας ήταν συζήτηση δύο φίλων που αναζητούν το καλύτερο και με διαβεβαίωσε ότι τρέφει απόλυτη εμπιστοσύνη προς το πρόσωπό μου».¹⁴¹

Μερικές βδομάδες αργότερα σε μια ύστατη προσπάθεια του βασιλιά να γεφυρώσει το χάσμα, ο Παύλος κάλεσε τον Καραμανλή για να του απονείμει τον Μεγαλόσταυρο της Τάξεως του Σωτήρος, ωστόσο προσέκρουσε στην άρνηση του πρωθυπουργού.¹⁴²

¹⁴⁰ Αρχείο τ.5, σ. 471-472

¹⁴¹ Αρχείο, τ. 5 σ. 474

¹⁴² Λουτσίδης,, ό.π. σ. 363

5.3 Η «Βαθιά Τομή»: Προσπάθεια για αναθεώρηση του Συντάγματος

Ο Καραμανλής είχε από καιρό διαπιστώσει ότι το θεσμικό πλαίσιο της μετεμφυλιακής Ελλάδας ήταν παρωχημένο, δυσλειτουργικό και παρουσίαζε δομικές αδυναμίες μην ευνοώντας την κοινωνική και πολιτική εξέλιξη της χώρας. Ουσιαστικά θεωρούσε ότι το Σύνταγμα του 1952 ήταν άκρως συντηρητικό και αποτελούσε βασική τροχοπέδη για δύο μεγάλους του στόχους: α) τον εκσυγχρονισμό του κράτους που απαιτούσε οικονομική ανάπτυξη και πολιτική σταθερότητα και β) την εναρμόνιση των θεσμών της Ελλάδας με τους αντίστοιχους των υπόλοιπων δυτικοευρωπαϊκών κρατών ώστε η χώρα να καταστεί ισότιμο μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Το Σύνταγμα του 1952 περιόριζε σε μεγάλο βαθμό την αποτελεσματική άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας. Δεν είναι σαφές αν η βασική σκέψη του Καραμανλή, όταν σχεδίαζε την αναθεώρηση του Συντάγματος, ήταν να περιορίσει τις αυθαιρεσίες της μοναρχίας. Όμως η απλοποίηση και η επιτάχυνση των διαδικασιών λήψης αποφάσεων από την κυβέρνηση στα οποία αποσκοπούσε καταφανώς ο Καραμανλής σήμαιναν ταυτόχρονο περιορισμό των βασιλικών παρεμβάσεων. Ο Βασιλιάς βάσει του Συντάγματος είχε ρόλο ανεύθυνου ρυθμιστή του πολιτεύματος, ωστόσο η πράξη απέδειξε ότι είχε πολύ ενεργό ρόλο που ενίοτε έφτανε σε σημείο αυθαιρεσίας. Η ακώλυτη προσήλωση στην επίτευξη του αναπτυξιακού του προγράμματος ήταν υψίστης σημασίας για τον Καραμανλή, που ήταν βαθιά πεπεισμένος ότι το εγχείρημα θα επιτυγχανόταν μέσα από τον εξορθολογισμό της πολιτειακής λειτουργίας και την πολιτική ομαλότητα. Γι' αυτό ήθελε μια εξισορρόπηση στις αρμοδιότητες Πρωθυπουργού-Βασιλιά. Επιπλέον η αναθεώρηση ήταν μια καλή ευκαιρία να εξομαλύνει την πολιτική ένταση που δημιούργησε ο Ανένδοτος Αγώνας.¹⁴³

Ο Καραμανλής ήδη μετά τις εκλογές του 1958 είχε αρχίσει να καλλιεργεί την ιδέα αναθεώρησης του Συντάγματος. Η πρώτη του αναφορά στο Κοινοβούλιο έγινε το 1960 όταν πρότεινε τη σύσταση Ειδικού Δικαστικού Συμβουλίου για θέματα που αφορούσαν πολιτικούς αρχηγούς και πρώην και νυν πρωθυπουργούς ώστε να προστατευθούν από τη συκοφάντησή τους από τον Τύπο και τους πολιτικούς τους αντιπάλους. Για την πρόταση αυτή ο Καραμανλής δέχτηκε επικρίσεις ότι προσπαθούσε να περιορίσει την ελευθερία του

¹⁴³ Σωτήρης Ριζάς, *Κωνσταντίνος Καραμανλής: Η Ελλάδα από τον Εμφύλιο στη Μεταπολίτευση*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2017, σ. 78-80

Τύπου.¹⁴⁴ Σε ομιλία στη Θεσσαλονίκη κατά την προεκλογική περίοδο του 1961 ο Καραμανλής μίλησε ευθέως περί ανάγκης αναθεώρησης του Συντάγματος δηλώνοντας ότι το υπάρχον Σύνταγμα, αντί να διευκολύνει το έργο του, σε αρκετές περιπτώσεις το ανέκοπτε. Σε αντίστοιχη ομιλία στην Αθήνα ο Καραμανλής δήλωσε: «...υπάρχουν ακόμα πολλά τροχοπέδαι, που πρέπει να παραμερισθούν, διά να αποκτήσωμεν Κράτος ανταποκρινόμενο εις τα σημερινά του καθήκοντα. Η ανάγκη αυτή, καθώς και η εξυγίανσις της δημόσιας ζωής και η προστασία του δημοκρατικού μας πολιτεύματος επιβάλλουν την αναθεώρησιν των μη θεμελιωδών διατάξεων του Συντάγματος».¹⁴⁵

Για περίπου ένα έτος, ως τον Οκτώβριο του 1962, το επιτελείο της κυβέρνησης με επικεφαλής τον Κ. Τσάτσο προετοίμασε σχέδιο αναθεώρησης που ήταν έτοιμο να κατατεθεί στη Βουλή τον Φεβρουάριο του 1963. Βασικά σημεία της πρότασης περιλάμβαναν:

- α) Ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας έναντι του Στέμματος. Ο Βασιλιάς θα μπορούσε να εκδίδει πράξεις νομοθετικού περιεχομένου τις οποίες θα συνέτασσε η κυβέρνηση χωρίς να χρειάζεται να ψηφίζονται από τη Βουλή.
- β) Ενίσχυση της λειτουργίας του Κοινοβουλίου: Δυνατότητα να νομοθετεί κατά τμήματα, τροποποίηση υποβολής προτάσεων εμπιστοσύνης και μομφής, ώστε να μην κλονίζεται διαρκώς η πολιτική σταθερότητα, μείωση αριθμού των βουλευτών και καθιέρωση αριστίνδην βουλευτών (π.χ. σημ. Επικρατείας).
- γ) Συνταγματική κατοχύρωση του Ανωτάτου Συμβουλίου Δημοσίων Υπαλλήλων (επιβεβλημένη από την προοπτική ένταξης στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα).
- δ) Περιορισμός βουλευτικής ασυλίας.
- ε) Θεσμοθέτηση Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου για θέματα εκλογικών διαφορών και λειτουργίας των κομμάτων.
- στ) Εκσυγχρονισμός των διατάξεων περί αναγκαστικής απαλλοτρίωσης για έργα κοινής ωφελείας με στήριξη των ασθενέστερων τάξεων.
- ζ) Κατοχύρωση και προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου (γάμος, οικογένεια, εργασία).¹⁴⁶

Υπό τις συνθήκες έντονης πολιτικής πόλωσης το 1963, η υλοποίηση της «Βαθιάς Τομής» δεν αποτελούσε ρεαλιστική προοπτική, καθώς η εξασφάλιση της απαιτούμενης

¹⁴⁴ Αρχείο, τ. 4 σ. 468-470

¹⁴⁵ Αρχείο, τ. 5. σ. 191 & 210-213

¹⁴⁶ Προκόπης Παυλόπουλος, «Η βαθιά τομή 1961-1963», στο *Η εποχή των Βασιλέων: Παύλος Α΄, τ. ΣΤ, Καθημερινή*, 2024, σ. 87-97

πλειοψηφίας των δύο τρίτων της Βουλής ήταν πρακτικά ανέφικτη, παρά την αρχική συναίνεση της Ένωσης Κέντρου ως προς την ανάγκη αναθεώρησης.¹⁴⁷ Αν και τα κόμματα της αντιπολίτευσης πίστευαν ότι οι παρεμβάσεις των Ανακτόρων στην πολιτική ζωή του τόπου είχαν ξεφύγει από τα όρια, τάχθηκαν εναντίον της «Βαθιάς Τομής» για να μη βγει ενισχυμένος ο Καραμανλής καθώς η αναθεώρηση θα έβγαζε τη χώρα από το σκηνικό ανωμαλίας μετά τις εκλογές του 1961. Το αντιφατικό στην περίπτωση της αντιπολίτευσης ήταν ότι ζητώντας από τον βασιλιά να ενεργήσει ώστε να φύγει η παράνομη κυβέρνηση της ΕΡΕ, στην πραγματικότητα ζητούσε ακόμα μεγαλύτερη παρέμβαση του ανώτατου άρχοντα υπερβαίνοντας τη συνταγματική νομιμότητα.¹⁴⁸ Ως εκ τούτου οι βουλευτές της ΕΚ και ΕΔΑ δεν συμμετείχαν στην Ειδική Επιτροπή για την αναθεώρηση. Στο κενό έπεσε και μια παρασκηνιακή προσπάθεια του Καραμανλή να προσεγγίσει τον Σ. Βενιζέλο μέσω του επίσης φιλοανακτορικού υπουργού Εμπορίου Π. Πιπινέλη. Αιτία της αποτυχίας ήταν η επιμονή του Βενιζέλου να προσδιοριστεί από τον Καραμανλή ημερομηνία διεξαγωγής πρόωρων εκλογών. Η απόπειρα προσέγγισης ανάμεσα στα δύο μεγάλα κόμματα ήταν κάτι που επιδίωξαν και τα Ανάκτορα καθώς πίστευαν ότι έτσι θα αμβλύνονταν τα αντιβασιλικά αισθήματα μεγάλης μερίδας του λαού.¹⁴⁹

Αντιδράσεις δεν έλειψαν και εντός του χώρου της ΕΡΕ καθώς αρκετοί βουλευτές, οι οποίοι κατηγορούσαν τον Καραμανλή για εσωκομματική αυταρχικότητα, αρνήθηκαν να στηρίξουν την πρόταση Καραμανλή θεωρώντας ότι θα ενισχυόταν ακόμα περισσότερο ο ηγεμονικός του ρόλος εντός του κόμματος.¹⁵⁰

Ασφαλώς μεγάλη αντίδραση προκλήθηκε και από τα ίδια τα Ανάκτορα, αφού με τις προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις θα μειώνονταν οι δυνατότητες παρεμβάσεων τους στα πράγματα. Οι προτάσεις της «Βαθιάς Τομής» κρίθηκαν ως πραξικόπημα κατά του Στέμματος. Το Στέμμα τέθηκε λοιπόν προ του διλήμματος να υποστηρίξει τον πρωθυπουργό που επιζητούσε περιορισμό του ρόλου του ή να υποστηρίξει την αντιπολίτευση, που, ναι μεν εξαπέλυε επιθετική ρητορική απέναντί του, όμως με την άρνησή της να συμβάλει στην αναθεώρηση του Συντάγματος γινόταν εγγυητής της διατήρησης της ισχύος του.¹⁵¹

¹⁴⁷ Σπύρος Βλαχόπουλος, «Η Βαθιά Τομή του Κων. Καραμανλή», *Καθημερινή*, 21/02/2016

¹⁴⁸ Λιναρδάτος, ό.π. τ.Δ', σ. 42-43

¹⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 36

¹⁵⁰ Λουτσίδης, ό.π. σ. 339

¹⁵¹ Χρηστίδης, ό.π. σ. 81-83

Τέλος εκτός από τα Ανάκτορα η εθνικόφρων αστική τάξη αισθανόταν ότι εάν πετύχαινε η «Βαθιά Τομή» θα θίγονταν τα δικά της συμφέροντα. Θεωρούσε ότι το Στέμμα και ο στρατός αποτελούν τους θεματοφύλακες του πλαισίου που είχε διαμορφωθεί μετά τον Εμφύλιο και μέσα στο οποίο είχε αναδειχθεί. Ο Βασιλιάς αντιτιθέμενος σε οποιαδήποτε αλλαγή της μετεμφυλιακής καθεστηκυίας τάξης δεν ενεργούσε μόνο υπέρ των δικών του επιδιώξεων αλλά και υπέρ των επιδιώξεων της αστικής τάξης. Στο παιχνίδι αυτό είχε στο πλευρό του και έναν ισχυρό σύμμαχο, τον στρατό που αποτελούσε το στήριγμα του εθνικόφρονος ηγεμονικού κράτους.¹⁵² Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ε. Χατζηβασιλείου: «Ο βασιλιάς Παύλος αναγκάστηκε να παρέμβει συχνά στην πολιτική ζωή, επειδή οι ίδιες οι πολιτικές δυνάμεις απαιτούσαν να παρέμβει χάριν των δικών τους συμφερόντων και εναντίον των αντιπάλων τους».¹⁵³

Αποτίμηση περιόδου

Η περίοδος 1958–1962 αποτελεί μεταβατικό στάδιο στις σχέσεις του Κωνσταντίνου Καραμανλή με το Στέμμα, καθώς η αρχική συνεργασία των προηγούμενων ετών υποχώρησε σταδιακά, δίνοντας τη θέση της σε αυξανόμενες θεσμικές τριβές. Οι εξελίξεις της περιόδου ανέδειξαν τις διαφορετικές αντιλήψεις των δύο πλευρών για τη λειτουργία του πολιτεύματος και την κατανομή της πολιτικής εξουσίας.

Η εκλογική άνοδος της ΕΔΑ το 1958, οι νέοι πολιτικοί συσχετισμοί και οι διεθνείς εξελίξεις ενίσχυσαν τη θέση του Καραμανλή, ο οποίος πλέον στηριζόταν κυρίως στη λαϊκή και κοινοβουλευτική νομιμοποίησή του. Η εξέλιξη αυτή τον οδήγησε στη διεκδίκηση μεγαλύτερης αυτονομίας κατά την άσκηση της κυβερνητικής εξουσίας. Αντίθετα, το Στέμμα εξακολουθούσε να αντιλαμβάνεται τον ρόλο του ως ενεργό παράγοντα του πολιτικού συστήματος, παρεμβαίνοντας σε ζητήματα εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής, ασφάλειας και γενικότερης πολιτικής διαχείρισης. Έτσι, οι διαφωνίες μεταξύ των δύο πλευρών προσέλαβαν ολοένα εντονότερο θεσμικό χαρακτήρα.

Καθοριστική υπήρξε η περίοδος μετά τις εκλογές του 1961 και την έναρξη του «Ανένδοτου Αγώνα», όταν η κρίση νομιμοποίησης του πολιτικού συστήματος ανέδειξε τα όρια της κυβερνητικής εξουσίας απέναντι σε μηχανισμούς που λειτουργούσαν πέρα από

¹⁵² Λουτσίδης, ό.π., σ. 341

¹⁵³ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Βασιλεία και πολιτικές δυνάμεις 1915-1967, στο *Η εποχή των Βασιλέων: Παύλος Α΄*, τ. ΣΤ, Καθημερινή, 2024, σ. 158-178

τον άμεσο έλεγχο της εκλεγμένης κυβέρνησης. Στο πλαίσιο αυτό, η πρόταση του Καραμανλή για τη «Βαθιά Τομή» αποτέλεσε την πιο ολοκληρωμένη έκφραση της επιδίωξής του να ενισχύσει τον κοινοβουλευτικό χαρακτήρα του πολιτεύματος.

Συνολικά, κατά την περίοδο 1958–1962 οι σχέσεις Καραμανλή και Στέμματος εξελίχθηκαν από σχέση συνεργασίας σε σχέση ανταγωνισμού για τον έλεγχο της πολιτικής εξουσίας. Το ουσιαστικό διακύβευμα δεν ήταν μόνο οι επιμέρους πολιτικές διαφωνίες, αλλά η ίδια η φυσιογνωμία του ελληνικού πολιτικού συστήματος και τα όρια της βασιλικής παρέμβασης στη δημόσια ζωή.

Κεφάλαιο 6^ο: Η οριστική ρήξη

6.1 Οι σκέψεις της Φρειδερίκης για αντικατάσταση Καραμανλή

Από τις αρχές του 1963 οι βασιλείς και ιδίως η Βασίλισσα Φρειδερίκη είχαν την άποψη ότι ο Καραμανλής τους ήταν ανεπιθύμητος, τόσο γιατί ο ίδιος είχε χαράξει μια πιο ανεξάρτητη στάση έναντι των Ανακτόρων, αλλά και γιατί θεωρούσαν ότι ο πρωθυπουργός ήταν ο βασικός παράγοντας που δηλητηρίαζε τις σχέσεις τους με την αντιπολίτευση.¹⁵⁴ Αμερικανικό διπλωματικό τηλεγράφημα αναφέρει τις σκέψεις της Φρειδερίκης για τον Καραμανλή, όπως η ίδια φέρεται να εκμυστηρεύτηκε σε στέλεχος της CIA. Η Βασίλισσα, ενώ εξαίρει τη νομιμοφροσύνη του Καραμανλή προς το Στέμμα, παραδέχεται ότι άρχισε να γίνεται δύσκολος στη συνεργασία, επιδεικνύει «κακή κρίση» και δεν προστατεύει επαρκώς το Στέμμα από δημόσια κριτική. Σαν παράδειγμα χρησιμοποίησε την υπόθεση της προίκας της πριγκίπισσας Σοφίας που επιβάρυνε τις σχέσεις Καραμανλή-Ανακτόρων. Στο εν λόγω τηλεγράφημα αναφέρεται ότι η Βασίλισσα κάνει σκέψεις για μια νέα κυβέρνηση της ΕΡΕ στην οποία θα συμμετείχαν μετριοπαθή στελέχη της ΕΚ με άλλον αρχηγό, τον Ράλλη ή τον Θεοτόκη, που θα αντικαθιστούσε τον Καραμανλή. Από τα παραπάνω μπορούμε να συνάγουμε το συμπέρασμα ότι η Φρειδερίκη και κατ' επέκτασιν τα Ανάκτορα, δεν επιθυμούσαν την πτώση της Δεξιάς αλλά επιθυμούσαν έναν περισσότερο ελεγχόμενο πρωθυπουργό. Επιπλέον θεωρούσε το Στέμμα κεντρικό εγγυητή της πολιτικής σταθερότητας και πίστευε σε πιθανή χρήση στρατού και αμερικανικής στήριξης σε περίπτωση κρίσης.¹⁵⁵

6.2 Το επεισόδιο κατά της Φρειδερίκης στο Λονδίνο

Το 1963 έλαβαν χώρα γεγονότα τα οποία λειτούργησαν ως "ντόμινο" εξελίξεων και οδήγησαν στην πτώση του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Το πρώτο ήταν η επίσκεψη της Φρειδερίκης στο Λονδίνο την 20^η Απριλίου 1963 μαζί με την πριγκίπισσα Ειρήνη ώστε να

¹⁵⁴ Ριζάς, ό.π. σ. 273

¹⁵⁵ FRUS, 1961-1963, vol.24, doc. 342, Memorandum for Director of Central Intelligence McCone., 8/2/1963, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d342>

παρευρεθούν στους γάμους της πριγκίπισσας Αλεξάνδρας του Κεντ ως εκπρόσωποι του ελληνικού βασιλικού οίκου. Ο πρωθυπουργός έκανε αυστηρές συστάσεις στη Βασίλισσα ζητώντας της να ακυρώσει τη μετάβασή της στο Λονδίνο επικαλούμενος πληροφορίες ότι θα σημειώνονταν ανθελληνικά επεισόδια καθώς σε ευρωπαϊκές πόλεις και ιδίως στην Αγγλία γινόταν μεγάλη εκστρατεία με συγκεντρώσεις, άρθρα σε εφημερίδες και συλλογή υπογραφών για αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα και απελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων. Η επίσκεψη της Βασίλισσας Φρειδερίκης στο Λονδίνο συνοδεύτηκε από έντονες διαμαρτυρίες Κυπρίων και Βρετανών διαδηλωτών, με πρωταγωνίστρια τη Μπέττυ Αμπατιέλου-Μπάρτλετ, η οποία ζητούσε την απελευθέρωση του φυλακισμένου συζύγου της. Τα επεισόδια που σημειώθηκαν προσέλαβαν μεγάλη δημοσιότητα, επιβαρύνοντας το κύρος της Βασίλισσας και προκαλώντας πολιτικές επιπτώσεις για την ελληνική κυβέρνηση.¹⁵⁶

Την ημέρα του γάμου οι βρετανικές αρχές ενίσχυσαν τα μέτρα προστασίας. Στο Λονδίνο κατέφθασε ο συνεργαζόμενος με την ΕΔΑ βουλευτής Γ. Λαμπράκης με σκοπό να μεσολαβήσει για να γίνει δεκτή η Αμπατιέλου, όμως η Φρειδερίκη παρέμεινε αμετάπειστη. Ο Λαμπράκης προέβη μάλιστα σε σκληρές δηλώσεις κατά της Βασίλισσας: «...είναι γνωστό ότι ούτε η Βουλή, ούτε η κυβέρνηση κυβερνούν την Ελλάδα, αλλά η Βασίλισσα Φρειδερίκη [...] Προειδοποιώ την Βασίλισσα ό,τι με την πολιτική της οδηγεί τον Θρόνον στον όλεθρο».¹⁵⁷ Η παρουσία του Λαμπράκη στο Λονδίνο και οι μετέπειτα δηλώσεις του στον ελληνικό τύπο τον είχαν θέσει πλέον στο στόχαστρο παρακαρατικών οργανώσεων.

Για τα γεγονότα αυτά τα Ανάκτορα επέρριψαν ευθύνη στην ελληνική πρεσβεία κατηγορώντας τον πρεσβευτή Μελά για «έλλειψη προβλεπτικότητας». Μάλιστα του ασκήθηκε τόσο έντονη πίεση που υπέστη καρδιακή προσβολή. Η Αμπατιέλου παράλληλα έκανε τηλεοπτική εμφάνιση όπου παρουσίασε το προσωπικό της δράμα και μίλησε εξ ονόματος όλων των πολιτικών κρατουμένων στην Ελλάδα, ενώ ο βρετανικός τύπος ιδιαίτερα σκληρός προς τη Φρειδερίκη εξαπέλυε μομφές εναντίον της για το ναζιστικό παρελθόν της αποκαλώντας την υποστηρίκτρια του Χίτλερ.¹⁵⁸ Όλα αυτά συνέβησαν ενώ είχε ήδη ανακοινωθεί επίσημη επίσκεψη του βασιλιά Παύλου και της Φρειδερίκης στην Αγγλία για τις 9 Ιουλίου 1963.

¹⁵⁶ Λιναρδάτος, ό.π. σ. 58-64

¹⁵⁷ Αυγή, 30/4/1963

¹⁵⁸ Λιναρδάτος, ό.π. σ. 58-64

Η Φρειδερίκη επέστρεψε στην Ελλάδα στις 4 Μαΐου και κατόπιν πίεσης του Καραμανλή πείστηκε να μην της γίνει επίσημη υποδοχή. Εξαιτίας όλων αυτών των γεγονότων στο εσωτερικό της χώρας φούντωσε το αίτημα για απελευθέρωση των κρατουμένων, η αντιπολίτευση και πάλι κατηγορήσε την κυβέρνηση ότι δεν προστάτευσε το Στέμμα, τα Ανάκτορα δυσαρεστήθηκαν γιατί ο Καραμανλής δεν τους υποστήριξε¹⁵⁹ και ο Καραμανλής, ο οποίος δικαιώθηκε για τις συστάσεις του προς τη Βασίλισσα, θεώρησε ότι το Στέμμα εξέθεσε τη χώρα διεθνώς.¹⁶⁰

6.3 Η δολοφονία Λαμπράκη

Εκτός από την επίσκεψη της Φρειδερίκης στο Λονδίνο άλλα δύο ήσσονος σημασίας γεγονότα ανέδειξαν την αδυναμία συνεννόησης μεταξύ κυβέρνησης και Στέμματος και συνέβαλαν στην οριστική διάρρηξη της εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο πλευρών. Το πρώτο ήταν η επίσκεψη του Σαρλ ντε Γκωλ στην Ελλάδα. Η Βασίλισσα Φρειδερίκη, που είχε αποδεδειγμένα στενή σύνδεση με τους Αμερικανούς, δεν ήταν θετικά διακείμενη στην ελληνογαλλική προσέγγιση που επιχειρούσε ο Καραμανλής.¹⁶¹ Το δεύτερο ήταν η αντιπαράθεση Καραμανλή-Φρειδερίκης για την αναβολή των εκδηλώσεων της Χίλιετηρίδας του Αγίου Όρους κατά τη διάρκεια νοσηλείας του Βασιλιά στον Ευαγγελισμό μετά από χειρουργείο σκωληκοειδίτιδας στην οποία ενεπλάκη και ο διάδοχος Κωνσταντίνος.¹⁶² Τα γεγονότα αποτέλεσαν χαρακτηριστικές εκδηλώσεις της επιδεινούμενης σχέσης Καραμανλή-Ανακτόρων.

Μετά την αναχώρηση του Σαρλ ντε Γκωλ από την Ελλάδα, σημειώθηκε το γεγονός που σημάδεψε τις πολιτικές εξελίξεις του 1963 και επιτάχυνε την αποχώρηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή από την πρωθυπουργία: η δολοφονική επίθεση κατά του βουλευτή της ΕΔΑ Γρηγόρη Λαμπράκη. Στις 22 Μαΐου 1963, μετά την ομιλία του σε εκδήλωση της «Επιτροπής για τη Διεθνή Ύφεση και την Ειρήνη» στη Θεσσαλονίκη, δέχθηκε επίθεση από παρακρατικούς, οι οποίοι επέβαιναν σε τρίκυκλο όχημα. Από το

¹⁵⁹ Λουτσίδης, ό.π. σ. 372

¹⁶⁰ Αρχείο, ό.π. τ.5., σ. 611-612

¹⁶¹ Λιναρδάτος, ό.π. σ. 76

¹⁶² Αρχείο, ό.π. τ.5, σ. 645

ισχυρό πλήγμα που δέχθηκε στο κεφάλι υπέστη κρανιοεγκεφαλικές κακώσεις και, παρά τη νοσηλεία του στο ΑΧΕΠΑ, υπέκυψε στα τραύματά του.¹⁶³

Η δολοφονία Λαμπράκη προκάλεσε πολιτική θύελλα. Στα μεγάλα αστικά κέντρα ξέσπασαν διαδηλώσεις και συγκρούσεις φοιτητών με την αστυνομία. Η ΕΔΑ επέδειξε ψύχραιμη στάση προκειμένου να αποφευχθεί το μακελειό. Η ΕΚ άδραξε ακόμα μια ευκαιρία για να επιτεθεί στον Καραμανλή. Τον κατηγορήσε ότι αδυνατούσε να ελέγξει την κατάσταση, ότι ήταν έρμαιο των παρακρατικών και ο Παπανδρέου αφού κατηγορήσε τον Καραμανλή για ηθική αυτουργία¹⁶⁴ δήλωσε: «...η παράνομος και εγκληματική κυβέρνηση πρέπει να εξαφανιστεί από προσώπου Γης» και ότι η κυβέρνηση έθετε τη χώρα στον κίνδυνο εμφύλιας σύρραξης. Παπανδρέου και Βενιζέλος κατήγγειλαν την κυβέρνηση ως υπεύθυνη για το έγκλημα και ζήτησαν την παραίτησή της. Οι φιλικές στην αντιπολίτευση εφημερίδες πολλαπλασίασαν τα άρθρα τους περί κυβερνητικής αλλαγής ιδίως από την 8^η Ιουνίου οπότε και είχε οριστεί συνάντηση του βασιλιά με τον Καραμανλή.¹⁶⁵

Αναμφισβήτητα ο Καραμανλής δέχτηκε μεγάλο πλήγμα αφού μέχρι τότε προβαλλόταν ως απόλυτος εγγυητής της εσωτερικής ασφάλειας, ενώ τώρα φαινόταν ανίκανος να ελέγξει το παρακράτος και τις διασυνδέσεις του με την αστυνομία.¹⁶⁶ Η φράση που του αποδόθηκε «Ποιος κυβερνά αυτόν τον τόπο;», όταν ενημερώθηκε για το συμβάν, σηματοδοτεί την παραδοχή ότι είχε χάσει τον έλεγχο των μηχανισμών ασφαλείας. Τα Ανάκτορα τήρησαν εκκωφαντική σιωπή και αποστασιοποιήθηκαν από την κυβέρνηση. Άλλωστε ο Λαμπράκης ήταν για τα Ανάκτορα ένα ανεπιθύμητο πρόσωπο, το οποίο λίγες μέρες πριν τη δολοφονία του ανέπτυξε δράση εναντίον της Φρειδερίκης στο Λονδίνο. Η αντιπάθεια της Φρειδερίκης προς τον Λαμπράκη επιβεβαιώθηκε από μαρτυρία του ανακτορικού γραμματέα Τσιγάντε σύμφωνα με τον οποίο, όσο ακόμα ο Λαμπράκης ήταν εν ζωή, η Βασίλισσα δήλωσε: «Δεν θα με απαλλάξει κανείς από αυτόν τον άνθρωπο;». Συνεπώς η δολοφονία του ήταν ένα γεγονός που βόλεψε τα Ανάκτορα. Τελικά η δικαιοσύνη κατέληξε στην καταδίκη των φυσικών αυτουργών της δολοφονίας, όμως δεν έλειψαν και θεωρίες ύπαρξης ηθικών αυτουργών στους οποίους άλλες συγκαταλέγουν το Παλάτι, άλλες την κυβέρνηση, άλλες τον στρατό και άλλες τους Αμερικανούς. Η μη στήριξη από πλευράς Ανακτόρων στον Καραμανλή τη στιγμή που δεχόταν κατηγορίες ότι δεν μπορούσε να

¹⁶³ Σακκάς, ό.π. σ. 455-457

¹⁶⁴ Κώστας Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας*, Πατάκης, Αθήνα, 2018, σ. 753

¹⁶⁵ Λιναρδάτος, ό.π. σ. 88-102

¹⁶⁶ Νικολακόπουλος, ό.π. σ. 299

ελέγξει το παρακράτος οδήγησαν σε ακόμα μεγαλύτερη ψυχρότητα τις μεταξύ τους σχέσεις. Εκείνη τη στιγμή εκμεταλλεύτηκε ο Γ. Παπανδρέου για να κορυφώσει τον Ανένδοτο Αγώνα κατηγορώντας τον Καραμανλή ως οργανωτή τρομοκρατικών ομάδων και διαμορφωτή εμφυλιοπολεμικού κλίματος¹⁶⁷ αποφεύγοντας σκόπιμα να αναφερθεί σε πιθανή εμπλοκή των Ανακτόρων στην υπόθεση. Βλέποντας πια ότι ο δρόμος για την εξουσία άνοιγε γι' αυτόν διάπλατα δεν έπρεπε να έρθει σε αντιπαράθεση με το Παλάτι.¹⁶⁸ Ο δημοσιογράφος Σάββας Κωνσταντόπουλος διακρίνοντας μια τρόπον τινά από κοινού εκμετάλλευση των γεγονότων από την ΕΚ και την ΕΔΑ συμπεραίνει ότι ο Βασιλιάς ήθελε να αποφύγει μια πιθανή σύνδεση Κέντρου-Αριστεράς που θα οδηγούσε σε ενδεχόμενη δημιουργία Λαϊκού Μετώπου που θα καθίστατο απειλή για τον Θρόνο.¹⁶⁹

6.4 Η σύγκρουση για το επίσημο ταξίδι των βασιλέων στο Λονδίνο και η παραίτηση

Την Πρωτομαγιά ο Καραμανλής συναντήθηκε με τον βασιλιά Παύλο στο αεροδρόμιο, όπου ανέμεναν την επιστροφή της Βασίλισσας Φρειδερίκης από το Λονδίνο μετά την επεισοδιακή επίσκεψή της τον Απρίλιο. Ο πρωθυπουργός ζήτησε την αναβολή της προγραμματισμένης επίσημης επίσκεψης του βασιλικού ζεύγους στη Βρετανία τον Ιούλιο, εκτιμώντας ότι το εχθρικό κλίμα στη βρετανική κοινή γνώμη και οι αντιδράσεις του Τύπου, φιλειρηνικών οργανώσεων και του Εργατικού Κόμματος εγκυμονούσαν τον κίνδυνο νέων επεισοδίων. Ο Παύλος επιφυλάχθηκε να απαντήσει μετά την επιστροφή του από την περιοδεία του στην Πελοπόννησο. Η επιμονή του αυτή οδήγησε τον Καραμανλή να ζητήσει, μέσω του διευθυντή του πολιτικού γραφείου του βασιλιά, την άμεση ανακοίνωση της αναβολής του ταξιδιού, χωρίς όμως αποτέλεσμα.¹⁷⁰

Ο Παύλος επιστρέφοντας τελικά στην Αθήνα δεν κάλεσε τον Καραμανλή για ακρόαση, ενώ μεσολάβησαν τα γεγονότα της επίσκεψης Ντε Γκωλ στην Ελλάδα, η ασθένεια, το χειρουργείο και η παραμονή του βασιλιά στο νοσοκομείο «Ευαγγελισμός», όπου εκτυλίχθηκε το επεισόδιο ανάμεσα στον Καραμανλή και τη Βασίλισσα. Μετά το εξιτήριο του Παύλου το βασιλικό ζεύγος δεν έκανε καμία επίσημη ανακοίνωση για την αναβολή του ταξιδιού στο Λονδίνο και αναχώρησε για κρουαζιέρα στις Σποράδες. Ο

¹⁶⁷ Γιώργος Λεονταρίτης, *Ο Καραμανλής μου είπε... Καστανιώτης, 2018*, σ. 33

¹⁶⁸ Λουτσίδης, *ό.π.* σ. 378-379

¹⁶⁹ Λεονταρίτης, *ό.π.* σ. 33

¹⁷⁰ Λιναρδάτος, *ό.π.* σ. 100-101

Καραμανλής με νέο μήνυμά του ζήτησε την έγκαιρη ανακοίνωση της αναβολής του ταξιδιού, όμως, αντί για απάντηση από τον βασιλιά Παύλο, παρενέβη η Φρειδερίκη η οποία διαμήνυσε στον Υπ. Εξωτερικών Αβέρωφ την επιθυμία του βασιλιά για πραγματοποίηση του ταξιδιού.¹⁷¹

Το Σάββατο 8/6/1963 ο Καραμανλής επισκέφθηκε τον βασιλιά στα ανάκτορα του Τατοΐου όπου ο Παύλος εξέθεσε στον Καραμανλή την άποψη ότι ενδεχόμενη ακύρωση του ταξιδιού θα ήταν αιτία παρεξήγησης με τη Βασίλισσα Ελισάβετ. Μάλιστα ο Παύλος σε ερώτηση, εάν τελικά αποφάσιζε να πραγματοποιήσει το ταξίδι, ποια θα ήταν η αντίδρασή του Καραμανλή, εκείνος αποκρίθηκε ότι θα υπέβαλε παραίτηση. Οι δύο άνδρες αποφάσισαν να ανανεώσουν το ραντεβού για τις 10/6/1963.¹⁷²

Το πρωί της Δευτέρας πραγματοποιήθηκε η δεύτερη συνάντηση των δύο ανδρών όπου ο Παύλος έδειξε πρόθεση να αναβάλει την επίσκεψη στο Λονδίνο και οι συζητήσεις τους περιορίστηκαν στον τρόπο με τον οποίο θα ανακοινωνόταν η αναβολή στην Ελισάβετ. Κατέληξαν να της γνωστοποιηθεί μέσω επιστολής που θα της επέδιδε προσωπικά ο διάδοχος Κωνσταντίνος, ο οποίος θα της ανέλυε και προφορικά τους λόγους της αναβολής. Βασιλιάς και Καραμανλής ανανέωσαν το ραντεβού τους για το απόγευμα. Κι ενώ ο Καραμανλής αναχώρησε ικανοποιημένος από τα Ανάκτορα, το μεσημέρι δέχτηκε τηλεφώνημα από τον διευθυντή του γραφείου του Βασιλιά, Χοϊδά, ο οποίος τον ενημέρωσε ότι ο Παύλος επιθυμούσε τη ματαίωση της απογευματινής συνάντησης και τη μετακίνησή της για το πρωί της επομένης. Σύμφωνα με διάφορες εικασίες ο Παύλος πιθανώς να δέχτηκε διάφορες παρεμβάσεις από τη Βασίλισσα ή από ανακτορικούς ή ακόμα και από υπουργικούς κύκλους αντίθετους προς τον πρωθυπουργό -είχαν ήδη εκδηλωθεί εσωκομματικές διεργασίες στην ΕΡΕ, με στελέχη όπως ο Κανελλόπουλος και η Βλάχου να εμφανίζονται επιφυλακτικά απέναντι στην παραμονή του Καραμανλή στην ηγεσία-, που του τόνισαν ότι παρουσιάστηκε ευκαιρία να απαλλαγεί από το βάρος Καραμανλή και να προχωρήσει στο σχηματισμό ενός νέου κεντροδεξιού σχήματος που θα απάλλασσε τον βασιλιά από τον πολιτικά δυσβάσταχτο Ανένδοτο Αγώνα. Ο Καραμανλής στο Αρχείο του αναφέρει ότι δεν γνωρίζει τι ακριβώς συνέβη και άλλαξε γνώμη ο Βασιλιάς. Δηλώνει ότι έχει υπόψη του τα σενάρια περί παρέμβασης της Φρειδερίκης ακόμα και δικών του συνεργατών. Επίσημα πάντως έλαβε από τον Χοϊδά την απίθανη, όπως τη χαρακτηρίζει,

¹⁷¹ Λουτσίδης, ό.π. σ. 384

¹⁷² Αρχείο, τ. 6. σ. 16-21

εξήγηση ότι ο Βασιλιάς ήταν βαθιά ενοχλημένος από τα δημοσιεύματα της προηγούμενης ημέρας περί διαφωνίας Στέμματος και κυβέρνησης πράγμα που έπληττε το βασιλικό του γόητρο.¹⁷³

Κατά την τρίτη συνάντησή τους, στις 11 Ιουνίου 1963, ο Βασιλιάς Παύλος ανακοίνωσε στον Καραμανλή την οριστική απόφασή του να πραγματοποιηθεί η επίσκεψη στο Λονδίνο. Ο Πρωθυπουργός χαρακτήρισε την απόφαση ατυχή, εξέφρασε την απορία του για τους παράγοντες που την είχαν επηρεάσει και υπέβαλε την παραίτηση της κυβέρνησής του. Παρά την παραίτησή του, εισηγήθηκε τον σχηματισμό υπηρεσιακής κυβέρνησης που θα οδηγούσε τη χώρα σε εκλογές με πλειοψηφικό σύστημα, υποστηρίζοντας ότι η λύση αυτή θα επέτρεπε αφενός την πραγματοποίηση του ταξιδιού και αφετέρου την αναβολή του, εφόσον ο Βασιλιάς άλλαζε γνώμη. Ο Παύλος επιφυλάχθηκε να αποφασίσει, ενώ η προσπάθειά του να απονεμίει στον Καραμανλή τον Μεγαλόσταυρο, όπως και το 1962, δεν έγινε αποδεκτή.¹⁷⁴

Η πίστωση χρόνου που είχε ζητήσει ο Παύλος από τον Καραμανλή δεν ήταν τυχαία. Πριν την τελική συνάντησή τους, στις 10 Ιουνίου ο Βασιλιάς δέχτηκε επίσκεψη των αρχηγών των ενόπλων δυνάμεων ώστε να επιβεβαιωθεί η νομιμοφροσύνη τους στο πρόσωπο του βασιλιά και να εκλείψουν τυχόν αντιδράσεις στρατιωτικών κύκλων ενόψει της απομάκρυνσης του πρωθυπουργού.¹⁷⁵ Ο αρχηγός ΓΕΣ Σακελλαρίου εκμυστηρεύθηκε στον βασιλιά ότι ο Καραμανλής του είχε ήδη ζητήσει να γίνουν αλλαγές σε διάφορες στρατιωτικές θέσεις ώστε να ενισχυθεί η προσωπική του επιρροή εντός των ένοπλων δυνάμεων. Αυτό θορύβησε τον βασιλιά και ίσως υπήρξε καταλυτικό για την απόφαση απομάκρυνσης.¹⁷⁶ Υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι το Παλάτι σκεφτόταν και προετοιμαζόταν για την παραίτηση Καραμανλή ήδη από τον Μάρτιο, όταν σε επίσκεψη στη Θεσσαλονίκη η Βασίλισσα ρώτησε τον αρχηγό του Γ' Σώματος τι στάση θα κρατούσε ο στρατός σε περίπτωση παραίτησης ή πτώσης της κυβέρνησης Καραμανλή για να λάβει την καθυσχαστική για τα Ανάκτορα απάντηση ότι ο στρατός θα παρέμενε πιστός στο Στέμμα. Ήταν λοιπόν πολύ σημαντική για τα Ανάκτορα η εξασφάλιση της στήριξης του στρατού σε μια σύγκρουση με τον πρωθυπουργό.¹⁷⁷

¹⁷³ Αρχείο Καραμανλή, ό.π. τ.6, σ. 23

¹⁷⁴ Αρχείο Καραμανλή, ό.π., τ.6, σ. 20-23

¹⁷⁵ Λεονταρίτης, ό.π. σ. 23

¹⁷⁶ Λιναρδάτος, ό.π. σ. 106-107

¹⁷⁷ Λεονταρίτης, ό.π. σ. 23-24

Αμέσως μετά την αποχώρηση του Καραμανλή ο Παύλος προέβη σε διάγγελμα προς τον λαό. Το περιεχόμενο του αυθαιρέτως δεν κατέστη γνωστό στον πρωθυπουργό παρά την υποχρέωση που είχε ο Βασιλιάς βάσει Συντάγματος μιας και ο Καραμανλής εξακολουθούσε να παραμένει υπεύθυνος σύμβουλος του βασιλέως. Στο διάγγελμα αυτό ο Παύλος αφού εξέθεσε τη διαφωνία του με τον πρωθυπουργό έκανε λόγο για το δικαίωμά του να καθορίζει ο ίδιος την εξωτερική πολιτική της χώρας, πράγμα που αντιτίθετο στη συνταγματική νομιμότητα. Η αντιπολίτευση, ενώ έβλεπε τις αυθαιρεσίες του βασιλιά, έδειξε στάση ανοχής καθώς ικανοποιούνταν από την απομάκρυνση του Καραμανλή από την εξουσία. Ο Καραμανλής συγκάλεσε υπουργικό συμβούλιο στο οποίο εξέθεσε τα γεγονότα και τόνισε την ανάγκη διατήρησης συνοχής στην ΕΡΕ και αποφυγής σύγκρουσης του κόμματος με τον βασιλιά.¹⁷⁸

Πολύς λόγος έχει γίνει για το τι περίμενε ο Καραμανλής από τη συνάντησή του με τον βασιλιά. Όπως παρατηρεί ο Σ. Λιναρδάτος ο Καραμανλής γνώριζε αρκετό καιρό ότι τα Ανάκτορα μεθόδευαν την απομάκρυνσή του γιατί τους ενοχλούσε η δυναμική που είχε ο πρωθυπουργός αλλά και γιατί ήθελαν να απαλλαγούν από τον Ανένδοτο Αγώνα της αντιπολίτευσης που κατάφερνε χτυπήματα στο Στέμμα έχοντας βέβαια ως απώτερο στόχο τον Καραμανλή. Ο Καραμανλής ήταν πεπεισμένος ότι οι απόπειρες του Στέμματος να γεφυρώσει την ΕΡΕ με τον Κέντρο διαμέσου του Σ. Βενιζέλου και οι έντονες διενέξεις με τη Φρειδερίκη αποσκοπούσαν στην εξύφανση συνωμοσίας εναντίον του, όπως το 1958. Έτσι προτίμησε να δώσει την τελική του μάχη πάνω σε ένα θέμα, στην επίσκεψη στο Λονδίνο, στο οποίο ο Πρωθυπουργός εκτιμούσε ότι τόσο από συνταγματική όσο και από πολιτική άποψη η θέση του ήταν ισχυρότερη, και ο Βασιλιάς θα όφειλε να ασπαστεί την εισήγηση του υπευθύνου συμβούλου του. Η επιμονή του Βασιλιά στην αντίθετη άποψη θα δικαίωνε τον Καραμανλή και από άποψη συνταγματικής νομιμότητας, αλλά και από τα ενδεχόμενα επεισόδια που θα λάμβαναν χώρα στο Λονδίνο. Επίσης στο στόχαστρο θα τίθετο η ίδια η Φρειδερίκη εξαιτίας των επεμβάσεών της στην πολιτική ζωή.¹⁷⁹

Κατά τον Λιναρδάτο άλλοι παράγοντες που συνέβαλαν στην εξέλιξη των γεγονότων ήταν ότι οι εκλογές του 1961 διαμόρφωσαν ένα Στέμμα ακόμα πιο απαιτητικό απέναντι στον Καραμανλή. Επίσης η στάση της Φρειδερίκης που επεδείκνυε ακόρεστη επιθυμία για εξουσία και χρήμα αλλά και η επιρροή της στον διάδοχο Κωνσταντίνο εντάθηκε κατά την

¹⁷⁸ Λιναρδάτος, ό.π. σ. 107-108

¹⁷⁹ Στο ίδιο, σ. 101-102

ασθένεια του βασιλιά Παύλου ωθώντας τον να επιζητά ενεργότερο ρόλο στην πολιτική ζωή.¹⁸⁰ Ακόμη ο Ανένδοτος Αγώνας έκανε τα Ανάκτορα να φοβούνται ότι η ταύτισή τους με έναν μόνο κομματικό σχηματισμό, στην προκειμένη περίπτωση την ΕΡΕ, έβλαπτε τα συμφέροντά τους. Τέλος η ιστορία είχε αποδείξει ότι η δυναστεία των Γλύξμπουργκ διαχρονικά δεν μπορούσε να ανεχθεί πολιτικούς ηγέτες που διέθεταν δυναμική προσωπικότητα και είχαν αποκτήσει λαϊκό έρεισμα (π.χ. Ελ. Βενιζέλος, Αλ. Παπάγος, Κ. Καραμανλής και αργότερα και ο ίδιος ο Γ. Παπανδρέου).¹⁸¹

Μέσα σ' όλα αυτά ο Καραμανλής κατάλαβε ότι δεν υπήρχε πια ελπίδα συνεννόησης μεταξύ του ίδιου και του Στέμματος. Στην πραγματικότητα αισθανόταν ότι του είχε τεθεί το δίλημμα είτε να συναινέσει στην πολιτική των Ανακτόρων είτε να συγκρουστεί ευθέως με τον Βασιλιά καταγγέλλοντας τη στάση του ως αντισυνταγματική και επιβλαβή για τη χώρα. Υπό το βάρος αυτό ο Καραμανλής πήρε την απόφαση να αποσυρθεί από την πολιτική εγκαταλείποντας την Ελλάδα.¹⁸²

Μετά την παραίτησή του, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής επιδίωξε να αποτρέψει την ανάθεση της μεταβατικής κυβέρνησης σε στέλεχος της ΕΡΕ, ώστε να αποφευχθεί η ανάδειξη νέας ηγεσίας και η διάσπαση του κόμματος. Κατόπιν πρότασής του, ο Βασιλιάς Παύλος ανέθεσε στις 17 Ιουνίου την πρωθυπουργία στον Παναγιώτη Πιπινέλη. Την επομένη ο Καραμανλής αναχώρησε για τη Ζυρίχη, επιλογή που προκάλεσε ποικίλες εικασίες, αν και ο ίδιος υποστήριξε ότι στόχος του ήταν να αποτρέψει μια μετωπική σύγκρουση με τα Ανάκτορα και έναν νέο πολιτικό διχασμό. Η ερμηνεία αυτή θεωρείται η πιθανότερη, καθώς μια ρήξη με τον βασιλιά θα μπορούσε να οδηγήσει σε διάσπαση της ΕΡΕ. Παρά την προσωρινή αποχώρησή του, διατήρησε την αρχηγία του κόμματος, αναθέτοντας τη διοίκησή του σε τριμελή επιτροπή.¹⁸³

Μετά την ανάληψη της πρωθυπουργίας, ο Παναγιώτης Πιπινέλης αναθεώρησε τη στάση του απέναντι στο βασιλικό ταξίδι στο Λονδίνο και συνόδευσε το βασιλικό ζεύγος ως πρωθυπουργός και υπουργός Εξωτερικών. Παρά τα αναμενόμενα επεισόδια, συνέβαλε στην εκτόνωση της έντασης, πραγματοποιώντας συνάντηση με τη Μπέτυ Αμπατιέλου και βουλευτές του Εργατικού Κόμματος, οι οποίοι εξέφρασαν αισιοδοξία για την υπόθεση των

¹⁸⁰ Ριζάς (2017), ό.π. σ. 81-82

¹⁸¹ Λιναρδάτος, ό.π. σ. 104-105

¹⁸² Λουτσίδης, ό.π. σ. 404, Αρχείο ό.π. σ. 28

¹⁸³ Αρχείο, τ. 6 . ό.π. σ. 26-32

Ελλήνων πολιτικών κρατουμένων. Με την επιστροφή τους στην Ελλάδα, τόσο ο Βασιλιάς Παύλος όσο και ο Πιπινέλης χαρακτήρισαν το ταξίδι επιτυχημένο.¹⁸⁴

Στη συνέχεια, η κυβέρνηση Πιπινέλη κατέθεσε νομοσχέδιο για τη διεξαγωγή των εκλογών, το οποίο υπερψηφίστηκε μόνο από την ΕΡΕ. Παράλληλα, ο Γεώργιος Παπανδρέου αναζωπύρωσε τον Ανένδοτο Αγώνα, επαναφέροντας στο πολιτικό προσκήνιο τις εκλογές του 1961 και τη δολοφονία Λαμπράκη, με στόχο την περαιτέρω αποδυνάμωση της ΕΡΕ ενόψει των εκλογών. Μέσα σε αυτό το κλίμα, ο Καραμανλής γνωστοποίησε, με επιστολή που διαβιβάστηκε στον Βασιλιά μέσω του Πιπινέλη στις 18 Σεπτεμβρίου, την πρόθεσή του να αποχωρήσει οριστικά από την πολιτική, αναφέροντας χαρακτηριστικά: *«Υπό τας συνθήκας αυτάς, ευρίσκομαι εις την ανάγκην να αποφασίσω την αποχώρησίν μου εκ της πολιτικής. Οι λόγοι οι οποίοι κυρίως με ήγαγον εις την απόφασιν αυτήν είναι δύο: Πρώτον, διότι ή μη πραγματοποίησις των προϋποθέσεων τας οποίας θεωρώ απαραίτητους διά την βελτίωσιν του πολιτικού μας βίου, καθιστά αδύνατον την εκπλήρωσιν της αποστολής μου... Και, δεύτερον, διότι, λόγω των παθών τα οποία εκαλλιεργήθησαν από τους αντιπάλους μου, ή παρουσία μου εις την πολιτικήν ζωήν της χώρας προκαλεί οξύτητα... και η οποία οξύτης, εκτός των άλλων, δυσχεραίνει και το έργον του ρυθμιστού του πολιτεύματος»*.¹⁸⁵

Η κυβέρνηση Πιπινέλη δεν κατόρθωσε να εκτονώσει την πολιτική κρίση και στις 26 Σεπτεμβρίου 1963 η Βουλή διαλύθηκε, με τις εκλογές να προκηρύσσονται για τις 3 Νοεμβρίου. Την επομένη, ο Βασιλιάς Παύλος ανέθεσε τον σχηματισμό υπηρεσιακής κυβέρνησης στον Πρόεδρο του Αρείου Πάγου Μαυρομιχάλη. Ο Καραμανλής, επιδιώκοντας να διαφυλάξει την ενότητα της ΕΡΕ, αναθεώρησε την απόφασή του να αποχωρήσει από την ενεργό πολιτική και επέστρεψε στην Ελλάδα στις 28 Σεπτεμβρίου, προκειμένου να ηγηθεί της προεκλογικής εκστρατείας του κόμματος. Όπως δήλωσε, στόχος του ήταν να συμβάλει στην εκτόνωση του πολιτικού κλίματος και να αποτρέψει εξελίξεις που θα μπορούσαν να έχουν δυσμενείς συνέπειες για τη χώρα: *«Πρέπει να γίνη συνείδησις όλων των Έλλήνων ότι νοσεί βαρύτατα ο δημόσιος βίος τής χώρας, καί ότι εκείνο το οποίον προέχει παντός άλλου είναι η αποκατάστασις της ομαλής λειτουργίας του πολιτεύματος... Κατά τας προσεχείς εκλογάς, θα κριθή κυρίως εάν εις τον τόπον μας θα επιζήση το ελεύθερον πολίτευμα η θα εσέλθη η χώρα εις περιπέτειαν με απροβλέπτους συνεπείας»*.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Λιναρδάτος, ό.π. σ. 129-131

¹⁸⁵ Αρχείο, τ. 6. σ. 56

¹⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 68

6.5 Η ήττα και η οριστική αποχώρηση

Παρά τις αντίθετες εκτιμήσεις η ΕΡΕ δεν κατάφερε να κερδίσει τις εκλογές της 3^η Νοεμβρίου όπου πρώτο κόμμα αναδείχθηκε η ΕΚ χωρίς να καταφέρει να κερδίσει την απόλυτη πλειοψηφία εντός του Κοινοβουλίου. Ο Γ. Παπανδρέου, πιστός στις αρχές του κατά του κομμουνισμού, αποφάσισε να μη σχηματίσει κυβέρνηση σε συνεργασία με την ΕΔΑ και έτσι στις 24 Δεκεμβρίου ζήτησε από τον βασιλιά τη διάλυση της Βουλής και τη διενέργεια νέων εκλογών στις 16 Φεβρουαρίου 1964 με απώτερο στόχο την επίτευξη αυτοδυναμίας.¹⁸⁷

Στις 9 Δεκεμβρίου 1963 ο Καραμανλής, χρησιμοποιώντας το ψευδώνυμο «Τριανταφυλλίδης», αναχώρησε για το Παρίσι, όπου παρέμεινε έως την επιστροφή του, μετά την κυπριακή κρίση και την κατάρρευση της δικτατορίας, τον Ιούλιο του 1974.¹⁸⁸ Σε επιστολή του προς τα στελέχη της ΕΡΕ απέδωσε την αποχώρησή του όχι σε προσωπική πικρία, αλλά στην πεποίθηση ότι το πολιτικό σύστημα δεν παρείχε πλέον τις προϋποθέσεις για την άσκηση υπεύθυνης διακυβέρνησης, καθώς, κατά την εκτίμησή του, λειτουργούσε υπό καθεστώς πολιτικών εκβιασμών. Υποστήριξε ότι, όταν ένας πολιτικός αδυνατεί να εφαρμόσει όσα θεωρεί αναγκαία για τη χώρα, οφείλει να αποχωρεί αντί να συμβιβάζεται. Παράλληλα, απέδωσε την απόφασή του και στην επιθυμία να διευκολύνει τον ρυθμιστικό ρόλο του βασιλιά, ενώ κάλεσε τα στελέχη της ΕΡΕ να διαφυλάξουν την ενότητα της παράταξης και όρισε διάδοχό του στην ηγεσία του κόμματος τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο.¹⁸⁹

Σε επιστολή προς τον Κωνσταντίνο Τσάτσο τον Ιανουάριο του 1964, ο Καραμανλής επανήλθε στους λόγους της αποχώρησής του, διακρίνοντάς τους σε υποκειμενικούς και αντικειμενικούς. Ως υποκειμενικούς πρόβαλε τη δική του πολιτική αντίληψη και τον χαρακτήρα του, υπενθυμίζοντας μάλιστα τη συμβουλή που του είχε δώσει ο πατέρας του πριν εισέλθει στην πολιτική, ότι η πολιτική απαιτεί συμβιβασμούς και ανοχή στο ψεύδος, στοιχεία ασύμβατα με την ιδιοσυγκρασία του. Ο ίδιος παραδεχόταν ότι σε όλη την πολιτική του διαδρομή προσπάθησε να αντισταθεί σε αυτές τις πρακτικές, θεωρώντας πως ένας

¹⁸⁷ Νικολακόπουλος, ό.π. σ. 303-326

¹⁸⁸ Λεονταρίτης, ό.π. σ. 15

¹⁸⁹ Αρχείο, ό.π., σ. 108-109

πολιτικός οφείλει να αποχωρεί όταν δεν μπορεί πλέον να υπηρετήσει αποτελεσματικά τις αρχές του. Ως αντικειμενικούς λόγους επικαλέστηκε τη διάψευση των προσδοκιών του για εξυγίανση του πολιτικού συστήματος μέσω εκλογών, θεσμικών μεταρρυθμίσεων και συνταγματικής αναθεώρησης. Κατά την άποψή του, οι συνεχείς συγκρούσεις με το Στέμμα, η στάση της αντιπολίτευσης και η δυσλειτουργία των θεσμών αποδείκνυαν ότι το πολίτευμα δεν λειτουργούσε ομαλά, όπως χαρακτηριστικά επισήμανε στην επιστολή του: «*Αλλά απέδειξαν τα γεγονότα του τελευταίου καιρού ότι εις την χώραν μας δεν λειτουργεί το πολίτευμα. Διότι, αν ελειτουργεί, δεν θα εγίνοντο αντικείμενον συμβιβασμών μεταξύ Στέμματος, Κυβερνήσεως και αντιπολιτεύσεως, βασικά πολιτειακά θέματα όπως το Σύνταγμα, ο εκλογικός νόμος, η διάλυσις της Βουλής, η ψήφος του στρατού, η εγκατάστασις ανευθύνων υπηρεσιακών Κυβερνήσεων*». Σε άλλο σημείο της επιστολής ο Καραμανλής αναφέρει χαρακτηριστικά για τη λειτουργία του πολιτεύματος στην Ελλάδα: «*Η δημοκρατία, αγαπητέ μου, ο κομμουνισμός, ακόμη και ο φασισμός, είναι πολιτεύματα, καλά ή κακά. Αυτό το οποίον έχομεν ημείς είναι χειρότερον και από τα τρία. Διὰτί δεν είναι τίποτε. Είναι απέραντον καφενεϊόν, και μάλιστα ελληνικόν. Το δε χειρότερον είναι ότι το κατάντημα αυτό δεν το αντιλαμβανόμεθα. Εσνηθήσαμεν τόσον εις την ανωμαλίαν αυτήν, ώστε να την θεωρούμεν πλέον ως φυσικήν κατάστασιν*».¹⁹⁰

Δεν έλειπαν φυσικά και οι θεωρίες, ιδίως από την πλευρά της αντιπολίτευσης, ότι ο Καραμανλής προτίμησε τη φυγή καθώς ο ηγετικός χαρακτήρας του δεν του επέτρεπε να αποδεχθεί τον ρόλο του αρχηγού της αξιωματικής αντιπολίτευσης που ενδεχομένως να θεωρούσε μειωτικό για τον εαυτό του. Η εφημερίδα *Ελευθερία* στο πρωτοσέλιδο της 10^{ης} Δεκεμβρίου, επομένης της αναχώρησης Καραμανλή για το Παρίσι, αναφέρει χαρακτηριστικά: «*Εξεγείρετο και επί τη απλή σκέψει ότι εις την Βουλήν θα ευρίσκετο στα εδώλια της αντιπολιτεύσεως αντικρύζων τον κ. Παπανδρέου ως πρωθυπουργόν*».¹⁹¹

Η κρίση του 1963 μεταξύ Καραμανλή και Στέμματος ανέδειξε τις θεσμικές αδυναμίες της βασιλευόμενης δημοκρατίας, οι οποίες εκδηλώθηκαν με ακόμη μεγαλύτερη ένταση κατά την κρίση του 1965. Η ιστοριογραφία έχει επισημάνει ότι η στάση του Γεωργίου Παπανδρέου το 1963, όταν αποδέχθηκε τελικά τον σχηματισμό της υπηρεσιακής κυβέρνησης Πιπινέλη αντί της άμεσης προσφυγής στις κάλπες, συνέβαλε στη διαμόρφωση ενός πολιτικού προηγούμενου ως προς την άσκηση της βασιλικής πρωτοβουλίας στον

¹⁹⁰ Αρχείο, ό.π. τ. 6, σ. 110-112

¹⁹¹ *Ελευθερία*, 10/12/1963

σχηματισμό κυβερνήσεων. Το προηγούμενο αυτό επικαλέστηκαν αρκετοί μελετητές για να ερμηνεύσουν τις εξελίξεις του 1965, όταν ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος, μετά την παραίτηση του Παπανδρέου, προχώρησε στον διορισμό διαδοχικών κυβερνήσεων χωρίς προηγούμενη διεξαγωγή εκλογών. Υπό την έννοια αυτή, η κρίση του 1963 δεν αποτέλεσε μόνο το τέλος της συνεργασίας Καραμανλή–Στέμματος, αλλά και προάγγελο της συνταγματικής κρίσης που κορυφώθηκε με τα γεγονότα των Ιουλιανών.

Αποτίμηση περιόδου

Το 1963 αποτέλεσε το αποκορύφωμα μιας μακράς διαδικασίας απομάκρυνσης μεταξύ του Κωνσταντίνου Καραμανλή και του Στέμματος, η οποία είχε αρχίσει ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1950. Τα γεγονότα της χρονιάς δεν προκάλεσαν τη ρήξη, αλλά λειτούργησαν ως καταλύτες που ανέδειξαν και όξυναν προϋπάρχουσες αντιθέσεις, οδηγώντας στην οριστική κατάρρευση της συνεργασίας των δύο πλευρών.

Τα επεισόδια που συνδέθηκαν με την επίσκεψη της Βασίλισσας Φρειδερίκης στο Λονδίνο, οι προστριβές κατά την επίσκεψη του Σαρλ ντε Γκωλ στην Ελλάδα και οι διαφωνίες ως προς την πολιτική εκπροσώπηση κατέδειξαν ότι η εμπιστοσύνη μεταξύ Πρωθυπουργού και Ανακτόρων είχε πλέον εξαντληθεί. Κάθε νέο επεισόδιο ενίσχυε το κλίμα δυσπιστίας και επιβεβαίωνε την αδυναμία συνεννόησης.

Η ουσία της σύγκρουσης εντοπιζόταν στις διαφορετικές αντιλήψεις για τον ρόλο του Στέμματος στο πολιτικό σύστημα. Ο Καραμανλής υποστήριζε ότι η πολιτική ευθύνη για τη διακυβέρνηση ανήκε στην εκλεγμένη κυβέρνηση, η οποία λογοδοτούσε στη Βουλή και στο εκλογικό σώμα, και ότι ο ρόλος του Στέμματος έπρεπε να περιορίζεται στις συνταγματικές του αρμοδιότητες. Αντίθετα, η διατήρηση ενεργού πολιτικού ρόλου από τον βασιλιά και, σε σημαντικό βαθμό, από τη Βασίλισσα Φρειδερίκη, ιδιαίτερα σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, άμυνας και στελέχωσης του κρατικού μηχανισμού, όξυνε σταδιακά τις σχέσεις με τον πρωθυπουργό.

Η παραίτηση του Καραμανλή σηματοδότησε το τέλος μιας πολιτικής περιόδου και ανέδειξε τις αντιφάσεις της βασιλευόμενης δημοκρατίας, όπου η συνταγματική κατανομή της εξουσίας δεν συμβάδιζε πάντοτε με την πολιτική πρακτική. Υπό την έννοια αυτή, η ρήξη του 1963 αποτέλεσε σημείο καμπής στην εξέλιξη του πολιτεύματος, προαναγγέλλοντας τις σοβαρότερες θεσμικές κρίσεις που ακολούθησαν και αναδεικνύοντας τις αδυναμίες ενός

συστήματος στο οποίο τα όρια μεταξύ εκλεγμένης και μοναρχικής εξουσίας παρέμεναν ασαφή.

Συμπεράσματα

Η παρούσα μελέτη εξέτασε τις σχέσεις του Κωνσταντίνου Καραμανλή με το Στέμμα κατά την περίοδο από το 1955 έως το 1963. Προσπάθησε να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο η αλληλεπίδραση ανάμεσα στην πρωθυπουργική και τη βασιλική εξουσία επηρέασε τη λειτουργία του πολιτικού συστήματος στη μετεμφυλιακή Ελλάδα. Βασική υπόθεση της έρευνας υπήρξε ότι η σχέση Καραμανλή και Ανακτόρων δεν ακολούθησε μια γραμμική πορεία από τη συνεργασία προς τη σύγκρουση. Αντίθετα, εμπεριείχε εξαρχής στοιχεία θεσμικής ασυμβατότητας. Αυτά τα στοιχεία εκδηλώνονταν με διαφορετική ένταση ανάλογα με τις πολιτικές συγκυρίες. Η ανάλυση των πρωτογενών και δευτερογενών πηγών επιβεβαιώνει σε μεγάλο βαθμό αυτή την υπόθεση.

Συνολικά, η μελέτη οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι σχέσεις Καραμανλή και Ανακτόρων πέρασαν από τέσσερις διακριτές φάσεις:

- Την περίοδο της αμοιβαίας στήριξης, της συνεργασίας αλλά και των πρώτων τριβών και καχυποψίας από το 1955 έως το 1958.
- Την περίοδο της αποστασιοποίησης και σταδιακής ψυχρότητας από το 1958 έως το 1961.
- Την περίοδο της έντασης και της θεσμικής αντιπαλότητας από το 1961 έως το 1962.
- Την τελική φάση της ανοιχτής σύγκρουσης και οριστικής ρήξης το 1963.

Τα βασικά πορίσματα της έρευνας δομούνται στους ακόλουθους άξονες:

1. Η περίοδος της εύνοιας και η αρχική σύμπτωση συμφερόντων

Η πρώτη περίοδος, η οποία αναλύθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο για την περίοδο της εύνοιας, χαρακτηρίζεται από την ανάδειξη του Καραμανλή στην πρωθυπουργία μέσω της προσωπικής επιλογής του βασιλιά Παύλου. Η ανάθεση της εντολής σχηματισμού κυβέρνησης τον Οκτώβριο του 1955 αποτέλεσε αναμφίβολα μια απόφαση που ανέδειξε τον καθοριστικό ρόλο του Στέμματος στη διαμόρφωση των πολιτικών εξελίξεων. Αν και η επιλογή αυτή κινήθηκε εντός των συνταγματικών ορίων, δεν έπαυε να συνιστά ενεργητική παρέμβαση του θρόνου στην πολιτική διαδικασία.

Η αρχική συνεργασία δεν στηριζόταν σε πλήρη ταύτιση πολιτικών αντιλήψεων, αλλά κυρίως σε μια συγκυριακή σύμπτωση συμφερόντων. Η σχέση των δύο ανδρών στηρίχθηκε αρχικά σε αμοιβαία εμπιστοσύνη και σε κοινές επιδιώξεις, όπως η διατήρηση

της πολιτικής σταθερότητας, η αποτροπή της ανόδου της Αριστεράς και η διατήρηση του δυτικού προσανατολισμού της χώρας κατά τα έτη 1955 και 1956.

Ωστόσο, ήδη από αυτή την πρώτη φάση διαφαίνονται οι μελλοντικές αντιθέσεις. Ο Καραμανλής αντιμετώπιζε την εξουσία ως πεδίο κυβερνητικής αποτελεσματικότητας και εκσυγχρονισμού. Αντίθετα, το Στέμμα αντιλαμβανόταν τον εαυτό του ως ενεργό συνδιαμορφωτή των πολιτικών εξελίξεων. Η σύγκλιση των δύο πλευρών υπήρξε επομένως περισσότερο συγκυριακή παρά ουσιαστική. Η βασιλική εύνοια υπήρξε αναγκαία προϋπόθεση για την άνοδο του Καραμανλή, δεν εξασφάλισε, όμως, τη μακροχρόνια πολιτική τους σύμπλευση.

2. Η πολιτική αυτονόμηση του Πρωθυπουργού και η αμοιβαία επιφυλακτικότητα

Κατά τη δεύτερη φάση, που εξετάστηκε στα επόμενα κεφάλαια και κορυφώθηκε με την πολιτική κρίση του 1958, οι σχέσεις Πρωθυπουργού και Ανακτόρων εισήλθαν σε περίοδο αμοιβαίας επιφυλακτικότητας. Η κρίση ανέδειξε ότι το Παλάτι δεν ήταν πλέον διατεθειμένο να ταυτίζεται πλήρως με τις επιλογές του Καραμανλή, ενώ ο ίδιος συνειδητοποιούσε ότι η πολιτική του ισχύς δεν μπορούσε να εξαρτάται αποκλειστικά από τη βασιλική υποστήριξη.

Η εκλογική επικράτηση της ΕΡΕ και η εδραίωσή του ως κυρίαρχης προσωπικότητας του συντηρητικού χώρου ενίσχυσαν την πολιτική του αυτονομία και περιόρισαν την ανάγκη νομιμοποίησής του μέσω των Ανακτόρων. Από τότε, ο Καραμανλής επιδίωξε να ασκεί την κυβερνητική εξουσία με μεγαλύτερη ανεξαρτησία, περιορίζοντας τις δυνατότητες βασιλικής παρέμβασης. Η εξέλιξη αυτή συγκρούστηκε με την αντίληψη του Στέμματος, το οποίο εξακολουθούσε να διεκδικεί ενεργό ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις, επιταχύνοντας τη σταδιακή επιδείνωση των μεταξύ τους σχέσεων.

3. Η φάση της σταδιακής ψυχρότητας και οι διαφορές πολιτικής κουλτούρας

Το τέταρτο κεφάλαιο, που αφορά στη φάση της σταδιακής ψυχρότητας από το 1958 έως το 1961, καταδεικνύει με σαφήνεια αυτή τη μεταβολή. Η άνοδος της ΕΔΑ σε αξιωματική αντιπολίτευση μετά τις εκλογές του 1958 λειτούργησε ως καταλύτης για τη διαμόρφωση νέων πολιτικών ισορροπιών. Ο Καραμανλής επιδίωκε τη συγκρότηση ενός σταθερού διπολικού συστήματος με εναλλαγή μεταξύ Δεξιάς και Κέντρου. Αντίθετα, το Στέμμα εξακολουθούσε να θεωρεί αναγκαία τη διατήρηση των παραδοσιακών μηχανισμών ελέγχου του πολιτικού συστήματος.

Την ίδια περίοδο, η επίλυση του Κυπριακού μέσω των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου ανέδειξε τη διαφορά πολιτικής κουλτούρας μεταξύ των δύο πλευρών. Ο Καραμανλής υιοθέτησε μια ρεαλιστική προσέγγιση, προτάσσοντας τη διεθνή θέση της χώρας και την ανάγκη εξεύρεσης βιώσιμης λύσης. Αντίθετα, το Παλάτι παρέμενε περισσότερο προσκολλημένο στη λογική της διατήρησης συμβολικών και εθνικών ισορροπιών. Η διαφωνία αυτή δεν εκδηλώθηκε πάντα ανοιχτά, συνέβαλε όμως στην απομάκρυνση των δύο πλευρών.

4. Η κλιμάκωση της έντασης, το παρακράτος και η «Βαθιά Τομή»

Η τρίτη φάση των σχέσεων, που αναλύεται στο πέμπτο κεφάλαιο για την κλιμάκωση της έντασης κατά τα έτη 1961 και 1962, αποτελεί ίσως το σημαντικότερο σημείο καμπής. Οι εκλογές του 1961 και οι καταγγελίες περί βίας και νοθείας δημιούργησαν βαθιά κρίση νομιμοποίησης του πολιτικού συστήματος. Παρότι δεν τεκμηριώνεται άμεση εμπλοκή του Καραμανλή στις παρακρατικές πρακτικές που καταγγέλλθηκαν, η ύπαρξη αυτόνομων μηχανισμών εξουσίας, συνδεδεμένων με τον στρατό, τις υπηρεσίες ασφαλείας και κύκλους του Παλατιού, ανέδειξε τα όρια της κυβερνητικής κυριαρχίας.

Η περίοδος αυτή φανερώνει ότι το μετεμφυλιακό κράτος δεν λειτουργούσε αποκλειστικά μέσω των δημοκρατικά νομιμοποιημένων θεσμών. Παράλληλα με την εκλεγμένη κυβέρνηση υπήρχαν ισχυρά κέντρα εξουσίας, τα οποία μπορούσαν να επηρεάζουν τις πολιτικές εξελίξεις. Η συνειδητοποίηση αυτής της πραγματικότητας οδήγησε τον Καραμανλή στην προσπάθεια αναθεώρησης του Συντάγματος και περιορισμού των βασιλικών αρμοδιοτήτων.

Η λεγόμενη Βαθιά Τομή υπήρξε η πιο ξεκάθαρη έκφραση της επιθυμίας του Καραμανλή να μετασχηματίσει το ελληνικό πολιτικό σύστημα προς μια περισσότερο κοινοβουλευτική κατεύθυνση. Η πρόταση αυτή δεν αποτελούσε απλώς θεσμική μεταρρύθμιση. Συνιστούσε ευθεία αμφισβήτηση της θέσης που κατείχε το Στέμμα στο μετεμφυλιακό καθεστώς. Η αντίδραση των Ανακτόρων υπήρξε έντονη, διότι αντιλαμβάνονταν ότι η αποδοχή των προτάσεων θα περιόριζε ουσιαστικά τη δυνατότητά τους να παρεμβαίνουν στην πολιτική ζωή.

Παρά το γεγονός ότι οι προσωπικές σχέσεις μεταξύ των πρωταγωνιστών επηρέασαν το κλίμα συνεργασίας, οι βαθύτερες αιτίες της σύγκρουσης εντοπίζονται στη διαφορετική αντίληψη των δύο πλευρών ως προς τη λειτουργία της βασιλευόμενης δημοκρατίας. Ο Καραμανλής επιχειρούσε να ενισχύσει την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, τον

κοινοβουλευτικό χαρακτήρα του πολιτεύματος και την κυβερνητική ευθύνη. Αντίθετα, το Στέμμα παρέμενε προσηλωμένο σε ένα μοντέλο περιορισμένης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, όπου ο μονάρχης διατηρούσε ουσιαστικό και ενεργό πολιτικό ρόλο.

5. Ο πολιτικός ρόλος της Βασίλισσας Φρειδερίκης

Άλλο εύρημα της έρευνας αφορά τον ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο της Βασίλισσας Φρειδερίκης στη διαμόρφωση των εξελίξεων. Η μελέτη καταδεικνύει ότι η Φρειδερίκη λειτούργησε ως αυτόνομος πολιτικός παράγοντας με σαφείς απόψεις και παρεμβάσεις σε κρίσιμα ζητήματα. Η στάση της απέναντι στον Καραμανλή, η επιθυμία της να διατηρηθεί η πολιτική επιρροή των Ανακτόρων και η ανάμειξή της σε υποθέσεις που προκάλεσαν δημόσιες αντιδράσεις συνέβαλαν στην όξυνση των σχέσεων κατά τα τελευταία χρόνια της εξεταζόμενης περιόδου.

6. Η οριστική ρήξη του 1963 και τα αίτια της παραίτησης

Το έκτο κεφάλαιο εξετάζει την οριστική ρήξη του 1963, η οποία αποτέλεσε την κορύφωση μιας μακράς διαδικασίας αποξένωσης μεταξύ του Καραμανλή και του Στέμματος. Τα γεγονότα που συνδέθηκαν με την επίσκεψη της Βασίλισσας Φρειδερίκης στο Λονδίνο, την επίσκεψη του Σαρλ ντε Γκωλ στην Ελλάδα και τις διαδοχικές παρεμβάσεις των Ανακτόρων κατέδειξαν ότι η συνεργασία των δύο πλευρών είχε πλέον εξαντλήσει τα όριά της.

Από την εξέλιξη της κρίσης προκύπτει ότι το ζητούμενο για το Στέμμα δεν ήταν κατ' ανάγκην η απομάκρυνση της ΕΡΕ από την εξουσία, αλλά η διατήρηση ενός Πρωθυπουργού περισσότερο συμβατού με την αντίληψή του για τον πολιτικό ρόλο της μοναρχίας. Αντίθετα, ο Καραμανλής θεωρούσε ότι οι παρεμβάσεις των Ανακτόρων υπονόμευαν το κύρος της κυβέρνησης και δυσχέραιναν τη διαχείριση κρίσιμων πολιτικών και διεθνών ζητημάτων, όπως ανέδειξε χαρακτηριστικά η διαφωνία για το βασιλικό ταξίδι στο Λονδίνο.

Η παραίτηση του Καραμανλή, επομένως, δεν υπήρξε αποτέλεσμα ενός μεμονωμένου επεισοδίου, αλλά η κατάληξη μιας μακράς σύγκρουσης γύρω από τον τρόπο άσκησης της πολιτικής εξουσίας. Στον πυρήνα της αντιπαράθεσης βρισκόταν η αντίθεση ανάμεσα στην επιδίωξη του Καραμανλή για ενίσχυση της κυβερνητικής αυτονομίας και του κοινοβουλευτικού χαρακτήρα του πολιτεύματος και στην αντίληψη του Στέμματος ότι όφειλε να διατηρεί ενεργό πολιτικό ρόλο στις κρίσιμες κρατικές υποθέσεις.

7. Ιστορικό Επιστέγασμα

Συμπερασματικά, η δυναμική πορεία της οκταετίας 1955–1963 αποδεικνύει ότι το πρόβλημα στις σχέσεις του Κωνσταντίνου Καραμανλή με τα Ανάκτορα δεν ήταν μια απλή προσωπική παρεξήγηση των πρωταγωνιστών. Ήταν η αναπόφευκτη σύγκρουση δύο αντίπαλων κέντρων εξουσίας μέσα στο ίδιο πολίτευμα. Η ρήξη του 1963 λειτούργησε ως το καθοριστικό ερμηνευτικό κλειδί για την πολιτική ιστορία της δεκαετίας του 1960. Όχι μόνο προκάλεσε την πτώση της κυβέρνησης, αλλά άνοιξε τον ασκό του Αιόλου για την ευρύτερη συνταγματική κρίση του 1965, η οποία κλόνισε ανεπανόρθωτα το κύρος και τη λαϊκή αποδοχή του θεσμού της μοναρχίας στην Ελλάδα και οδήγησε στην κατάλυση των δημοκρατικών θεσμών κατά τη διάρκεια της Επταετίας.

Βιβλιογραφία

Ακολουθούν οι βιβλιογραφικές αναφορές (πηγές) της Εργασίας.

- Βασίλισσα Φρειδερίκη, *Μέτρον κατανόησης*, Βιβλιομεταφραστική, Αθήνα, 1971
- Καυρίδης Δημήτρης, *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και ο ξένος τύπος*, ΙΚΚ & Εκδόσεις Πατάκης, Αθήνα, 2014
- Κανελλόπουλος Π., «Μόνον με ξένη βοήθεια επιτυγχάνεται η επίλυση του οικονομικού προβλήματος», Οικονομικός Ταχυδρόμος, 16/6/1955
- Κωστής Κώστας, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας*, Πατάκης, Αθήνα, 2018
- Λαμπριάς Τάκης, *Στη σκιά ενός μεγάλου: Καραμανλής ο φίλος*, Ποταμός, Αθήνα, 2015
- Λαμπροπούλου Δήμητρα, Βασιλικά Ιδρύματα: κεντρικοί φορείς πρόνοιας στη μεταπολεμική Ελλάδα, στο *Η εποχή των Βασιλέων: Παύλος Α΄*, τ. ΣΤ, Καθημερινή, 2024
- Λεονταρίτης Γιώργος, *Ο Καραμανλής μου είπε... Από τη σύγκρουση με το Στέμμα μέχρι την 21^η Απριλίου-Τα παρασκήνια μιας εποχής*, Καστανιώτης, 2018
- Λιναρδάτος Σπύρος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα, 1952-1957*, Το Βήμα βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009 (τόμοι Β, Γ, Δ)
- Λουτσίδης Γεώργιος, *Η πρώτη οκταετία της διακυβέρνησης Καραμανλή (1955-1963): Από τη βασιλική εντολή του 1955 στην παραίτηση του 1963*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2020
- Μαρκεζίνης Σπύρος, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος*, Πάπυρος, Αθήνα 1994, τομ. Γ
- Μελετόπουλος Μελέτης, *Βασιλιάς στα χρόνια του Εμφυλίου*, στο *Η εποχή των βασιλέων: 50 χρόνια μετά την επίλυση του πολιτειακού*, τ. ΣΤ, Παύλος Α΄, Καθημερινή, 2024
- Μπότσιου Κωνσταντίνα, *Η αρχή του τέλους της βασιλευμένης: Στέμμα και κρίση ηγεμονίας τη δεκαετία του '60*, στο *Η σύντομη δεκαετία του '60: θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, επιμ. Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 2008
- Νικολακόπουλος Ηλίας, *Η καχεκτική δημοκρατία: Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Πατάκης, Αθήνα, 2023
- Παπαληγούρας Π., «Τα οικονομικά», *Καθημερινή*, 19/6/1955
- Παπαχελάς Αλέξης, *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας: Ο αμερικανικός παράγων 1947-1967*, Εστία, Αθήνα, 1997
- Παυλόπουλος Προκόπης, «Η βαθιά τομή 1961-1963», στο *Η εποχή των Βασιλέων: Παύλος Α΄*, τ. ΣΤ, Καθημερινή, 2024
- Πλουμίδης Σπυρίδων Γ., «Η της πολιτείας δόξα», *Στέμμα και πολιτική στην Ελλάδα (1830-1974)*, Μίνωας, Αθήνα, 2025
- Ριζάς Σωτήρης, *Η ελληνική πολιτική μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο, Κοινοβουλευτισμός και Δικτατορία*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2008
- Ριζάς Σωτήρης, *Κωνσταντίνος Καραμανλής: Η Ελλάδα από τον Εμφύλιο στη Μεταπολίτευση*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2017,
- Σακκάς Δημήτρης, *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και το κράτος του της περιόδου 1955-1963 χωρίς εξιδανίκευση*, Gutenberg, Αθήνα, 2010
- Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος, επιμ. *Κωνσταντίνος Καραμανλής: Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*. Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής / Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1994 (τόμοι 1-6)

- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική εξωτερική πολιτική 1945-1981*, τ.Β', Εστία, Αθήνα, 2008
- Στεφανίδης Ιωάννης, *Εν ονόματι του έθνους: Πολιτική κουλτούρα και αντιαμερικανισμός στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1945-1967*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2010
- Τσάτσος Κωνσταντίνος, *Ο άγνωστος Καραμανλής, μια προσωπογραφία*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1984
- Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Η άνοδος του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην εξουσία, 1954-1956*, Πατάκης, Αθήνα, 2001
- Χατζηβασιλείου Ευάνθης, Ο Βασιλιάς Παύλος και η πολιτική σκηνή 1949-1961, στο Η εποχή των βασιλέων: 50 χρόνια μετά την επίλυση του πολιτειακού, τ. ΣΤ, Παύλος Α', Καθημερινή, 2024
- Χατζηβασιλείου Ευάνθης, Βασιλεία και πολιτικές δυνάμεις 1915-1967, στο Η εποχή των Βασιλέων: Παύλος Α', τ. ΣΤ, Καθημερινή, 2024
- Χρηστίδης Χρήστος, *Η πολιτική κρίση 1961-1964*, στο Η εποχή των Βασιλέων: Παύλος Α', τ. ΣΤ, Καθημερινή, 2024

Διαδικτυακές πηγές

- Βλαχόπουλος Σπύρος, «Η Βαθιά Τομή του Κων. Καραμανλή», *Καθημερινή*, 21/02/2016 <https://www.kathimerini.gr/society/850330/i-vatheia-tomi-toy-kon-karamanli/>
- Διακογιάννης Γιάννης, *Νέα*, 7/12/1998 <https://www.tanea.gr/1998/12/07/greece/kwnstantinos-karamanlis-oi-sxeseis-moy-me-to-stemma/>
- Ριζάς Σωτήρης, Η «Βαθεία Τομή» του Κων. Καραμανλή, *Καθημερινή*, 21/2/2016, https://www.kathimerini.gr/resources/toolip/doc/2019/07/04/1963_02_21.pdf
- Ριζάς Σωτήρης, Η παραίτηση του Κων. Καραμανλή, *Καθημερινή*, 20/3/2016 <https://www.kathimerini.gr/society/853741/i-paraitisi-toy-kon-karamanli>
- Σύνταγμα της Ελλάδας <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/syn16.pdf>
- Foreign relations of the United States (FRUS), vol.24, doc.305. Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State, 13/12/1956, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v24/d305>
- FRUS, 1958-1960, vol.10, 235. Despatch From the Embassy in Greece to the Department of State, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v10p2/d235>
- FRUS, 1961-1963, vol.24, doc. 342, Memorandum for Director of Central Intelligence McCone., 8/2/1963, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d342>

Τύπος

- Απογευματινή
- Αυγή
- Βραδυνή
- Βήμα
- Έθνος
- Ελευθερία
- Ελευθεροτυπία
- Καθημερινή

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.